Akıllı Türk Makul Tarih

İHSAN FAZLIOĞLU

İHSAN FAZLIOĞLU

Akıllı Türk Makul Tarih

Akıllı Türk Makul Tarih

İhsan Fazlıoğlu

Papersense Yayınları
Altunizade Mah. Kısıklı Cad. Aköz İş Merkezi No:14 B Blok D: 6
Üsküdar 34662 İstanbul
Tel: (0216) 474 46 49 Faks: (0216) 651 86 53
papersense.com / bilgi@papersense.com

İhsan Fazlıoğlu Kitaplığı / İnsan - Tarih Yazıları
Akıllı Türk Makul Tarih

Yayın koordinatörü: Erkan Şimşek
Kapak tasarımı: Geray Gençer
Sayfa tasarımı: Bilgi Erdoğan
1. Baskı: Kasım 2014
2. Baskı: Ocak 2015
3. Baskı: Temmuz 2015
4. Baskı: Şubat 2016

ISBN: 978-605-160-411-4
T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı
Yayıncılık Sertifika No: 29281

Baskı ve Cilt
Elma Basım Yayın ve İletişim Hizmetleri San. Tic. Ltd. Şti.
Halkalı Cad. B4 Blok 164 Sefaköy, Küçükçekmece / İstanbul
Matbaa Sertifika No: 120 58

Yayın Hakları
© Eserin işlenmiş hakları,
Libronet Bilgi Hizmetleri ve Yazılım San.Tic. Ltd. Şti.'ne aittir.
İzinsiz yayınlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Akıllı Türk Makul Tarih

İhsan Fazlıoğlu

İnsan-Tarih Yazıları

İhsan Fazlıoğlu

Prof. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü. 1966 yılında Ankara'da doğdu. İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü'nü bitirdi (1989). Ürdün Üniversitesi'nde (Amman) ve Arap Bilim Tarihi Enstitüsü'nde (Halep) bilim ve matematik tarihi üzerinde araştırmalar yaptı (1990-1992). Yüksek lisans çalışmasını İ.Ü. Bilim Tarihi Bölümü'nde (1993); doktorasını İ.Ü. Felsefe Bölümü'nde tamamladı (1998). Oklahoma Üniversitesi'nde (ABD) sahasıyla ilgili araştırmalar yaptı (2001-2002). 2005 yılında doçent oldu. McGill Üniversitesi, İslam Araştırmaları Enstitüsü'nde misafir öğretim üyesi olarak bulundu, proje danışmanlığı yaptı ve kıdemli araştırmacı olarak çalıştı (2008-2011). Fazlıoğlu hâlen İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü'nde öğretim üyesidir (2011-...). Fazlıoğlu, felsefe-bilim tarihi ile matematik tarihi ve felsefesi üzerine yoğunlaşmakta, özellikle bu yapıların İslam-Anadolu Selçuklu-Osmanlı-Türk medeniyet tarihi içerisindeki gelişmelerini yazma kaynaklara dayanarak incelemekte ve yayınlar yapmaktadır.

İçindekiler

Takdim	9
Tarih Hem *İbret*tir Hem *Kuvvet*	11
Tarihte Kalıcı Olmanın Sırrı Nedir?	15
Bir Gelecek İdraki Olarak Tarih	19
Türklerin Bir Tarihi Var mı?	23
Akıllı Türk, Akıllı Tarih!	27
Türk Tarihini Yenmek	31
Türklerin Geleceği Ne Olacak?	35
Şiir, Türkleri Kurtarabilir mi?	39
Biz Türkler Koyunluğumuzu Geri İstiyoruz	44
Hedef, Konuşulabilir Türk'ü Yaratmak	48
Avrupa Vicdanı Türkleri İstemiyor?	52
Onlar Bize Türk Derler	56
Türk'ü Anlamamak İçin Her şeyi Anlamak	60
Türklerin Manevî ve Fikrî Soykırımı	64
"Şeker Türk"ler	68
İdeolojik Savaş Başladı (mı?)	72
Batılı Bilincin 'Top' Korkusu	76
İslâm Âlemi Önce Geçmişini/Kendini Bulmalıdır	81
Hafızamızda Balkanlar'ın Karşılığı Var mı?	86
Sultanım, Biz Sizi Mümin Bilirdik!	89
Mısdâkı Olmayan İslâmcılık	93
İktidar Paylaşımı	98
Toplumbilimde Yeni Bir Yöntem: "Kafaya Sıkmak!"	102
Çağdaş Siyaset: Çocuğunu Öldür, Komşunun Bahçesine At!	106
Siyaset: Bir Milletin Varlık Duyuşu	110
İstanbul: Süreklilik Kafada Kopunca!	114
Çocuk Çünkü Gelecek	118

Öfke Bitirir, Hüzün *Mevlîd* Getirir 122
Melekler Haklı mıydı? 126
Yabancı Yabanîdir, Hâlden Anlamaz 130
İtikâdî Mensûbiyet, Medenî Âidiyet 134
Bülbüller Niçin Kargaca Şakır? 138
Devletin Ayıklığında Uyumak! 142
Yorulmadan Yoranlar Yok Olurlar 146
Vatan İnsanı Yorar 150
Düşünce Saksıda Yeşerir mi? 154
Tanrı, Muhafazakârlardan Muhafaza Buyursun! 158
Hayatı Değerler Üzerinden Kurmak 162
Önce Boşalt, Sonra Doldur! 166
Kadı-zâde'nin İzinde Semerkant İzlenimleri 170
İstikâmeti Muhkem, Sahîh Bir Adam:
Turgut Cansever 174
Hakk'ı ve Sabrı Tavsiye Eden Adam:
Şakir Kocabaş 178

Takdim

Geçmiş, *gelecek-için*, *gelecek-ile* ve *gelecek-te* anlamlı ise geçmişe ilişkin herhangi bir araştırma, ancak ve ancak yola *çıkmış bir düşünce* için anlam ve değer taşır. Düşünce ise sahte ve geçici bir tatmin veren övgü ve sövgü ile değil, bir kavrayış sağlayan bilgi ile iş görür. Bu çerçevede bir gelecek idraki olarak tarih ne basit bir anlatıya dayalı geçmiştir ne de belirli bir mekan-zaman koordinatına hapsolmuş bağlamdır; tersine bilgiye bağlı bir tabirdir, bir yorumdur; yorum ise ancak yorulana kapılarını aralar. Bilgiye bağlı bir yorumun eşlik ettiği tarih, mensuplarına gelecek için hem ibret hem de kuvvet devşirecekleri imkânlar sunar. Bu imkânlar da bir milletin varlık duyuşu olan siyasetini sahîh bir istikamette tutmak için temel ilke ve ölçütleri verir...

Tarih, İslâm medeniyeti, İstanbul, vatan, itikadî aidiyet ve medenî mensubiyet, devlet ve siyaset gibi temalar etrafında dönen ve Haziran 2003 ile Mayıs 2010 tarihleri arasında *Anlayış* dergisinde yayımlanan 42 yazının bir araya getirilmesi ile oluşan bu kitapta ana izlek, bağlamsal cüzî olayları küllî/umumî kurallılıkları içinde ele almak ve tarihi, geçmiş, şimdi ve gelecek biçimindeki bir bölümlemeyle değil, bir süreklilik içinde görmektir. Ayrıca bu yazılarda tarihin uzak ve yakın fâilleri hakkında da muhtelif haysiyetler açısından belirli değer hükümleri verilmiştir. Elbette bir kişi hakkındaki yazı, olumlu ise onun gibi olmayı değilse olmamayı da imleyen bir temsil değeri taşır. Kadı-zâde'nin siyaseti ilme râm eden mütebbesim yüzüne, istikâmeti muhkem sahih bir adam olan Turgut Cansever ile yarın ölecekmiş gibi hazır ama hiç ölmeyecekmiş gibi çok çalışılması gerektiğine inanan Şakir Koçabaş eşlik eder. Sözümüzü, son yazının son cümlesiyle bitirelim; öyle olalım ve öyle ölelim..

Tarih Hem *İbret*tir Hem *Kuvvet*[1]

Anglo-Amerikan sömürgeci zihniyet, en güzel ve en yetkin bir biçimde, Daniel Defoe'nin *Robinson Crusoe* adlı romanında cisimleşir: İngiltere dışındaki topraklar *boş*tur, oralarda *hiçbir şey yok*tur. Crusoe [Tanrı'dan sonra birinci olan Anglo-Amerikan yani *insan*] orayı isti'mar eder – Arapçada sömürmek karşılığı, kökü *bayındır kılmak* olan bir fiilin kullanılmış olması ilginçtir–, oraya medeniyet götürür; sıfırdan başlayarak, dönüştürerek, kendine ait kılarak, benzeterek; sömürerek... Yer ise adadır, dolayısıyla ana karanın, başka bir deyişle, ana vatanının *doğal* bir devamı değildir; denizaşırıdır; öyleyse ana vatanın doğallığını bozmayacak, bozamayacak, tersine onu besleyecek maddî ve manevî/zihnî bir *yapaylık*a kavuşturulmalıdır.

Bir milletin geçmişi, yani tarihi üzerinde en hafif tabirle *operasyon* yapabilmek için göz önünde bulundurulması gereken ilk ilke, o milletin tarihinin *yok-sayılması*, bu mümkün değil ise *değersizleştirilmesi*dir. Çünkü bir milletin geleceğini belirlemek o milletin geçmişini yani tarihini tanımlamaktan geçer. İşte bu nedenledir ki, Türk milletinin tarihini tanımlamak, "*Siz ne idiniz ki?*" sorusunun yanıtını bulmak; kısaca dendikte "*Ne olacaksınız?*" sorusunun yanıtını vermek demektir. Son zamanlarda değişik mahfillerde tekrar gündeme getirilmeye çalışılan, en basit deyişi "*Türkler göçebedir.*" biçiminde özetlenebilecek Selçuklu-Osmanlı tarihini menfî tanımlama çabaları, esas itibarıyla, Türklerin

---

[1] Haziran-2004, sayı. 13, s. 84-85.

geleceğini tayin için Türklerin tarihini *boş* –yahut *değersiz*– kabul etme girişimidir. Böyle bir kabul, yabancılara operasyonları için imkân verecek, işbirlikçi Yerlilere de vicdan rahatlığı sağlayacaktır: "*Zaten biz ne idik ki ne olacağız?*"

İşte tam bu nokta sorunun en can alıcı, kırılma noktasıdır: Yabancıların "*Siz ne idiniz ki ne olacaksınız?*" deyişindeki *Siz*i yerlilere söyletmek, dolayısıyla *Biz* hâline dönüştürmek: "*Biz ne idik ki ne olacağız?*" *Siz*in *Biz* hâline dönüşmesi; bizzat yerlilerin kendi geçmişlerini *yok* saymaları ya da *değersiz* kılmaları, en azından geçmişlerinden utanmaları nasıl sağlanabilir? Başka bir deyişle, yerlilere "Biz falanca veya filanca devletler, milletler olmadan *adam/insan* olamayız; bir şey yapamayız." dedirtmek nasıl mümkündür? Elbette bu sorunun tek bir yanıtı var: *Eğitim* ile! Kısaca anaokulundan temel eğitime, liseden üniversiteye değin yerli çocuğa, gence, kişiye "*senin bir geçmişin yok*" inancını yerleştirerek; akabinde de "*sen bizsiz bir şey yapamazsın; senin geleceğin biziz*" dedirterek; bu hâlet-i rûhiyenin bir düşünme ve davranış biçimine dönüşmesini sağlayarak...

Anglo-Amerikan zihniyeti için önemli olan milletlerin *bağımsızlık*ı değildir. Tersine milletlerin *mekân*a ilişkin bağımsızlıkları işlerin iyi yürümesi için bir gerekliliktir; dünya düzeni bu nedenle *eyalet* kavramını çok sever. Korkulan, bir milletin *özgür olma*sıdır; yani bir milletin *öz*ünün *gür*leşmesine imkân veren bir yaşama biçimine ve bunu sağlayan bir eğitim ve terbiye anlayışına sahip olmasıdır. Bir milletin *öz*ünün *gür*leşmesi ancak ve ancak o milletin *doğal seyri*ne yani *tarihi*ne kavuşmasıyla mümkündür. Köklerini tarihlerinde bulan arzuları, tutkuları, istekleri, beklentileri ve ümitleri ketlenen, engellenen milletler kendi devletlerine karşı yabancılaşırlar. Bu karşılıklı yabancılaşma ise milleti sürekli bir iç-savaş hâlinde tutar; sonucundan da yabancılar beslenir.

Daniel Defoe'nin *Robinson Crusoe* adlı romanındaki,

yukarıda işaret edilen çerçeveye uygun olarak Türk tarihinin yok sayılması yahut en azından karalanması, değersizleştirilmesi; peşi sıra efendilerin istekleri yönünde dönüştürülmesi, değiştirilmesi, Tanzimat'tan bu yana Londra'ya, Kahire'ye, Paris'e, İslamabad'a, Moskova'ya, Tahran'a, Washington'a, Cezayir'e gidip gelen, bir türlü bu topraklarda kök salamayan, İstanbul'u bulamayan *zihnî göçebe aydınlar*ın en birinci vazifesi olmuştur: Türk milleti, özünün *gür*leşmesi elinden alınarak yapaylaştırılmış, sürekli bir iç-çatışma ortamı içerisine sürüklenmiş, "*Biz ne idik ki ne olacağız?*" psikozu içine yuvarlanmış; tüm bu hedefleri, düşünüş ve davranış biçimi hâline dönüştürecek bir eğitim ve dolayısıyla düşünce sisteminin cenderesi içerisine sokulmuştur.

Joseph Conrad, *Nostromo: A Tale of Seabord* adlı eserinde bu durumu açıkça şöyle dile getirir: "Dünya istesin ya da istemesin biz dünyanın işlerini yürüteceğiz. Dünya başka türlü yapamaz; sanırım biz de." Dünya böyle bir talebi geri çevirirse yanıt hazırdır: "Kimin iyi yerli kimin kötü yerli olduğunu biz Batılılar kararlaştırırız; çünkü tüm yerliler bizim tanımamız sayesinde varlık kazanıyor, var-oluyor. Yerlileri biz yarattık ve düşünmeyi öğrettik." Öyleyse mevcud duruma ilişkin *soru sormak*, yani *cevap taleb etmek*, 'itiraz etmek' anlamına gelir. Bundan dolayı *sömürgeci iyilikseverlik dünyayı demokrasi için güvenli bir duruma getirmeyi* planlar. Bunun için de "yerliler bizim uygarlığımız için *eğitilecek*lerdir." Bu eğitimin ilk ve vazgeçilmez tek ilkesi ise, "her şeyi Batı medeniyetinin tanımladığı şekilde *benimsemek*tir."

Yapılan alıntı Joseph Conrad'ın kaleminden Anglo-Amerikan niyetini apaçık bir biçimde ortaya koyuyor: Tüm dünyada –ama özellikle Türkiye'de– soru sorabilecek, cevap talep edebilecek insan yetişmesi ve böyle bir insanın yetişmesini mümkün kılacak eğitim zihniyeti engellenmelidir. Yoksa hiç kimse Türk okullarında Amerikan millî mar-

şı söylenmesinden, şükran gününün anılmasından, cadılar bayramının kutlanmasından, Türk dilinin İngilizceleşmesinden, Türk gençlerinin *yankee*leşmesinden, ahlâklarının dumura uğramasından, hem maddî hem manevî açıdan ikinci bir Kurtuluş Savaşı veremeyecek hâle gelmesinden/getirilmesinden şikayetçi olmaz; yeter ki düzeni sarsacak bir soru soracak ve cevap talep edecek bir kişi dahi yetişmesin! Öyle ya Türkler NATO üyesidir; üye olunan düzene ilişkin sorulacak her soru, talep edilecek her cevap üyeliği zedeler. Peki, Türk olmaktan nasıl kurtulunur? Yanıtı basit; Türk tarihinden kurtularak! Bu nasıl sağlanır? Bu sorunun da yanıtı kolay; Türk gençliğini Anglo-Amerikan değerlerine –Protestan ahlâka– göre eğitmekle, terbiye etmekle; kısaca demek gerekirse, Türk milletini içerik itibarıyla *yapaylaştırarak* yani *tarihsizleştirerek*.

Her milletin *doğal yer*i tarihidir. Bir milletin doğal yerini bulması, o milletin *öz*ünün *gür*leşmesini, özgürleşmesini sağlar. Bu nedenle her millet eğitim ve terbiye sistemini, doğal yerini verecek bir biçimde örgütlemelidir. Aksi takdirde, millet *yapay yer*de yapaylaşır; bir süre sonra da iç-çatışmaya yuvarlanır. Sonuç, maddî ve manevî/zihnî imkânların tükenmesi ile birlikte o milletin de tarih sahnesinden silinmesidir. Unutulmamalıdır ki, tarih yalnızca *ibret* alınacak değil, aynı zamanda *kuvvet* alınacak/devşirilecek bir zemindir.

Tarihte Kalıcı Olmanın Sırrı Nedir?[2]

Memlûklu meşhur âlim ve bürokrat İbn Haceri'l-Askelânî (öl. 1449), *Enbâu'l-ğumr fî ebnâi'l-umr* adlı eserinde, Memlûk Devleti'nin hem Osmanlı hem de Memlûk coğrafyasını tehdit eden Timur istilasını *bir rüzgar gibi geçici*, Osmanlı *varlık*ını ise *bir derya gibi kalıcı* gördüğünü vurguladıktan sonra şöyle der: "İbn Haldûn'un pek çok kez şöyle dediğini işittim: Mısır Devleti için Osmanoğlu'ndan başka korkulacak '*bir tehlike*' yoktur."

İbn Haldûn (öl. 1406) gibi tarihi iyi okuyan bir düşünürün, henüz İstanbul'u fethetmemiş; üstelik Ankara savaşında Timur'a yenilmiş ve fetret devrini yaşayan Osmanlı Devleti'ni *kalıcı* görmesi –ki İbn Haldûn'un tespitinin ne kadar *doğru* olduğuna tarih şahittir– için ne tür bir gözleme dayandığını düşünmek, tarihte *kalıcı* ile *geçici* olanı idrak etmek için iyi bir başlangıç olabilir. Başka bir deyişle, İbn Haldûn'un Osmanlı için karar verirken yaslandığı ilkeleri/illetleri yakalamak, günümüzde Amerika Birleşik Devletleri ve hempalarının –şimdilerde buna NATO diyorlar– yeryüzünde estirdikleri terörün ve kalkıştıkları işgalin kalıcı mı, geçici mi olduğunu tespit etmek için elzemdir. Öyleyse sorumuzu şöyle dile getirilebiliriz: Bir siyasî irâdeyi yeryüzünde kalıcı veya geçici kılan nedir/nelerdir? Şüphesiz bu sorunun ayrıntılarda belirsizleşen, karmaşık, *min-vech* pek çok yanıtı vardır. Ancak bu yazıda soruya, kadîm ilmî-siyasî mirasımızı dikkate alarak, yine *min-vech* bir cevap bulmaya çalışalım.

---

[2] Temmuz-2004, sayı. 14, s. 84-85.

Vahyin bile Tanrı'nın emir ve nehiylerine muhatap kıldığı insanın *âkil* ve *bâliğ* olmasını şart koştuğunu göz önünde bulundurursak maddî (fizyolojik-anatomik) ve manevî (zihnî/aklî) kemale ermemiş bir beşerin kişi/birey sayılamayacağı –çünkü sorumluluk sahibi değildir– rahatlıkla söylenebilir. Bu nedenledir ki, kadîm siyasetnâme literatürümüzün ekserisi 'akıl', 'bilgi' ve 'adâlet' kavramlarını merkeze alarak iş görür ve yeryüzünde siyaset etmeyi bu üç kavramın üzerine oturtur. Kısaca dendikte, Varlık'ın muhatabı insan, aklı sayesinde 'bilgi' tahsil eder; var-olanlar üzerinde bu bilgiye göre eylerse 'adâlet' ortaya çıkar. Öyle ise akıl, bilgi ve adâlet bir açıdan *bir ve aynı* şeydir. Ancak adâlet, daha özel anlamıyla, yalnızca iki kişinin arasını bulmak değil, "halkı, *iktidarı* (gücü) elinde tutanların şerrinden/zulmünden korumaktır." Mahlukatın maslahatı ile menfaatini öncelemeyen bir yeryüzü siyaseti en nihayetinde kendine karşı döner. Bu nedenledir ki, kadîm siyaset anlayışında "devlet, küfür üzre bâkî kalır, zulüm üzre bâkî kalamaz" deyişi bir ilke hâlini almıştır.

Görüldüğü üzere, *hem ilahî hem de beşerî siyasetin amacı insandır*; çünkü *nizâm-ı âlem insandır*. Öyleyse insanı 'rencide eden' hiçbir siyaset, tanımı gereği kalıcı olamaz. Kalıcı siyaset insanı 'tebcil eden' siyasettir. İlahî siyasetin, insanı 'eşref-i mahlûkât' görmesi bu nedenle üzerinde durulması gereken bir noktadır. Öyle ki, beşerî siyaset de ancak ve ancak insanı eşref-i mahlûkât görüp buna göre davrandığında ilahî siyaseti taklit etmiş, bu oranda da başarılı olmuş sayılabilir. Kısaca dile getirilirse hem ilahî hem de beşerî siyasetin hedefi *insanı* yani *adâleti* gerçekleştirmektir.

Selçuklu-Osmanlı Türk tarihinin ilkesi insan, yani akıl ve bilgi ile bu ikisinin terkibi olan adâlettir. Bu nedenle, insanı öngören ve önceleyen bu siyasetin hem ilahî hem de beşerî bir *ümidi* vardı ve insana bu ümit içerisinden bakıyordu. Kadîm dünya görüşümüzün insanı hem *âbid* (kul)

hem *nâtık* (akıl ve dil sahibi) hem de *âşık* (irfan, zevk, sanat sahibi) olarak görmesi, insanın bu üçlü özelliğini dikkate alan bir beşerî siyaseti devreye sokmasını doğurdu. Sonuçta insanın hem dinini hem aklını hem de aşkını koruyan bir nizâm-ı âlem, yani içtimaî yapı ortaya çıktı. Kişi, en azından, bu yapı/ortam içerisinde bilkuvve mevcut olan *saadet*i elde etme ve *şekâvet*ten uzak durma imkânına sahipti.

Dinî-ahlâkî meşrûiyetini İslâm'dan alan, yukarıda özetlenen bu ilke/misyon, tarihte büyük oranda kapitalist sömürgeci dünya sisteminin yükselişine karşı geliştirilmiştir. İşte bu nedenledir ki, Selçuklu-Osmanlı çizgisi sömürgeci-kapitalist güç için önce *korku*dur; daha sonra *engel*dir; günümüzde ise geçmişini, tarihini ne yapacaklarını bilemedikleri *sorun*dur. Bu sorunu halletmek için G. Postel'in deyişiyle, "Türkler önce *iknâ* edilmeli, direnirlerse *icbâr* edilmeli, karşı çıkarlarsa *imhâ* edilmelidir." Bu 'iknâ-icbâr-imhâ' süreci tüm acımasızlığıyla sürdürülmektedir. Bu nedenledir ki, *1774 tarihinden bu yana millet olarak yaşadıklarımız gündüzün başına gelse gece olurdu.* Çünkü sömürgeci kapitalist gücü kayıtlayan hiçbir dinî, ahlâkî ilke yoktur. Bu gücü temsil edenler insanlık için akıl ve bilgiye dayalı bir adâleti, kısaca nizâmı öngörmüyorlar; bu nedenle insanlara saadet değil şekâvet veriyorlar; bundan dolayı da *savaşçı* değiller, *şakî*ler, yani sömürgeciler; eşkiyalık yapıyorlar, yani sömürüyorlar. Çünkü onlar *insan*ı öngörmüyorlar: İnsanı öngörmeyen bir siyasetin ne ilahî ne de beşerî bir ümidi olamaz! İşte bu nedenlerle sömürgeci kapitalist güç temsil ettiği hakikate güvenmediğinden yaşamak için bir düşmana, *öteki*ne ihtiyaç duyar. Başka bir deyişle, insanı dışlayan emperyalizm varolmak için, varlığını sürdürmek için düşmana muhtaçtır; emperyalizmin, kapitalizmin düşmanı ise bizâtihi insandır.

Tarihi iyi okuyan İbn Haldûn, tarihçilerin 'Oğuz hareketi' dediği ve kendinin 'Türk Devleti' adını verdiği bu siya-

setin yukarıda özetlenen ilkelerini/illetlerini iyi tespit etmiştir. *Adâlet* üzerine kurulu bu siyaset, *meşveret* ile yürümüş, *liyâkat* ve *ehliyet*e dayanmış, nesne ile teması sürekli kılmış, *bilgi* ile bunu üreten *bilgin*e saygı göstermiş, insanı önceleyen ve tebcil eden, insanı ümit olarak gören bir çerçeve inşa etmiştir.

Sömürgeci kapitalist siyaset insanı rencide ediyor; bu nedenle bir zamanlar insanın tebcil edildiği bu coğrafyada *bir derya gibi kalıcı* olma şansı yok; tersine *bir rüzgar gibi geçici*. İnsanı eşref-i mahlûkât olarak görmeyen hiçbir siyaset bu topraklarda kalıcı-yer bulamaz. Önemli olan biz Türklerin ne-yerde durduğumuz: İnsanı 'ümit' kabul eden Oğuz hareketini devam ettirip Türk Devleti'ni sürdürmek mi; yoksa bu topraklardaki kalıcılığımızı yok edecek sömürgeci kapitalist güce/güçlere 'uşak' –şimdilerde buna 'ortak' diyorlar– olmak mı?

Bir Gelecek İdraki Olarak Tarih[3]

Şöyle bir *istiâre-i temsiliye*de bulunalım: Bir arkadaşımızın hasta olduğunu düşünelim; etrafında bekleşen yakınları ve dostları hastalığın teşhisi için değişik görüşler ileri sürerken, aralarında bulunan güngörmüş, benzer olaylar hakkındaki teşhislerinde bazen isabet ettiği bilinen ve topluluk nezdinde belirli bir saygınlığa sahip kadın ya da erkek yaşlıca bir kişi, tıbbî terimleri de içeren bir betimlemede ve sonucunda da bir yargıda bulunsa, kısaca hem hastalığı teşhis etse hem de bu teşhise uygun bir tedavi önerse... Halk arasında, *eğitim*e (talîm) değil yalnızca günlük deneyime bağlı olduğundan *kocakarı* teşhisi ve tedavisi denilen bu süreç tamamlandığı sırada, tam o anda, içeriye tıp eğitimi almış, mesleğinde tecrübe sahibi bir tabip girse; topluluk içinden biri kalkıp bir önceki kocakarı teşhisini özetleyerek tabibe "Ne dersiniz?" diye sorsa tabip nasıl davranmalıdır? Hiç şüphesiz önünde duran hastanın hastalığını teşhis etmek, kısaca olgu ya da olayla *bizzat muhatap olmak* ile *kocakarının teşhisi üzerinde konuşmak* arasında alacağı tavır, tabibin *şahsiyet*ini, mesleğine ilişkin *mensubiyet*ini, her şeyden önce de tıbbî *ehliyet*ini gösterecektir. Bir olgu ve olay üzerinde yapılan bir *yorum*u incelemek, tartışmak ile bizâtihi o olgu ve olayla *muhatap olmak* arasında, en azından, bir metni *aracılı* ya da *aracısız* okumak, Tanrı'ya *doğrudan dua etmek* ile dua ederken birini *vesile kılmak* kadar fark vardır.

---

[3] Nisan-2009, sayı. 71, s. 80-81.

Bu istiâre-i temsiliye, Türkiye'de tarihimiz hakkında, son günlerde günlük gazetelerde yapılan bazı yorumlar üzerine *ne düşündüğümü* öğrenmek için elektronik posta gönderen dostlarımın isteklerini *temsil etmek* üzere tasarlandı. Başkalarının yanlışlarını tespit etmekle uğraşırken kendi doğrularını ortaya koyamayan insanların tavrına benzetilebilecek bu istek aynı zamanda kendini başkalarına karşı konumlandırarak tanımlama uğraşısının bir sonucudur ve cedelî (diyalektik) bir yönteme dayanır. Burada kullanıldığı anlamıyla cedel, bir olgu ve olay hakkında öğrenirken ya da düşünürken doğrudan o olgu ve olayın kendine yönelmekten çok, o olgu ve olay hakkında başkalarının ne dediğini eleştirerek bir fikir sahibi olma uğraşısıdır. Bu tür insanlar, kendilerine bir *şey* hakkında soru sorulduğunda, *şey*in kendinden çok, o şey hakkında başkalarının söylediklerini öne çıkartır ya da eleştirirler. Bu yöntemin genç yaşta, öğrenirken ve öğretirken yararlı olduğunu dile getiren İbn Sînâ ekler: "Belirli bir yaştan sonra bu tür bir öğrenme tarzı, *şey* hakkında *hakîkat*i (burhân) değil, başkalarının *o şey* hakkında ne düşündüğünü ya da ne düşünmediğini verir; bu nedenle yalnızca zaman kaybıdır." Durum buysa şu soruyu sorabiliriz: Niçin bu tür bir duruma düşülmektedir? Bu çerçevede, bu soruya verilen aşağıdaki yanıtlar, elektronik posta gönderen dostlarımla bir tür *açık* bir sohbet olarak düşünülebilir.

Her şeyden önce şunu vurgulamakta yarar var:"*Malûmât*ın yanlış olduğu yerde yorum üzerinde konuşmak, abesle iştigaldir." Öte yandan söz kadar sözün sahibi de önemlidir; bu nedenle İblis'in "Tanrı Bir'dir" deyişi bile ihtiyatla karşılanmalıdır. Bu tür bir bakış, daha baştan bir tür *niyet okuması* olarak görülebilir. Ancak günlük hayatta yalnızca *şeyin hakîkatine ilişkin bilgi* sahibi olmak yanında bu *bilginin davranışı*nı, başka bir deyişle, *siyaseti*ni de edinmek; bir tür *davranışta firâset sahibi olmak* gerekir. *Firâset*, bir terim olarak,

bir kişinin dış görünüşüne, davranışlarına (zâhirine) bakarak, iç görünüşünü (bâtınını) *zan* yoluyla bilmek anlamına gelir. Elbette zan, *kesin bilgi*nin (yakîn) bir alt türü olmakla birlikte, *başkasını belirlemez* (ilzam), ancak kişiyi davranışlarında *ayık* tutar, *hakîkati koruyan siyaset* sahibi kılar.

Öte yandan, konumuz çerçevesinde, bir *şey*in *hakîkat*i yoksa *sûret*i olmaz; sûreti olmayan bir şeyin de *bilgi*si (ilm) olmaz; kısaca, *mahsûs* olmayan *makûl* hâle gelmez; makûl hâle gelmeyenin de bilgisi ortaya çıkmaz. Bu nedenledir ki, Tanrı'nın, *ruh*un ve *akl*ın *ilm*inden değil *marif*etinden bahsedilir; çünkü mâhiyetleri bilinmez, çünkü sûretleri yoktur; çünkü mahsûs değillerdir. Bu çıkarımın sonucu şudur: Türkiye'de tarihimiz *mahsûs* olmadığından *makûl* değildir; makûl olmadığından da *bilgi*si yoktur; ya mitolojik bir söylentidir ya psikolojik bir avuntudur ya da akademik bir gevezeliktir; ama her hâlükârda *idrâk* değildir; *eğitim*in (terbiye), *öğretim*in (talîm) ve *erdem*imizin (edeb) içine yedirilmiş, eritilmiş bir hâlde olmadığından da *davranış* hâline gelmemiştir. Bu nedenledir ki, *idrâk ve davranış* hâline gelmediğinden Türkler kendi tarihi içinde değil başkalarının tarihleri içinde yaşamaktadırlar. Bu durumu en güzel, aynı kültür ve tarihe ait herkesin bilmesi gereken bir konudan konuştuğunuzda bile yanınızdakinin sanki yabancı bir kültürün tarihinden bahsediliyormuşçasına "Yazın da öğrenelim!" deyişi özetler. Kendi hakkında bir *idrâki* olmayan kişi, ne kendine ne de tarihine saygı duyar; başka milletlerin kültür ve tarihlerinde *yanaşma, sığıntı* olarak yaşar.

Yenilmiş, yok edilmiş üç-beş Kızılderilinin Türk olduğunu kanıtlamak için uğraşanların, Selçuklu-Osmanlı çizgisi için tereddütsüz "Türk değiller; ya Fars ya da Bizanslılar" deyişleri, yalnızca cehaletle, hatta gafletle açıklanamaz; tersine kendinden derin bir kaçışın ve ihanetin sonucudur. Çünkü *gaflet tenbîh*le; *cehâlet talîm*le giderilebilir; ama *ihânet*in ilacı yoktur; hele sözde-aydın ihanetinin.

Bu nedenle Anadolu ve Balkanlar'da yaşayan insanlar arasında, genelde İslâm medeniyeti özelde de bu çizginin doğal ama önemli bir devamı Selçuklu-Osmanlı (Oğuz) tarihi hakkında *ileri-geri konuşanlar*a (*bilimsel açıdan eleştirenler* değil!), *ön-yargı*da bulunanlara (*bilimsel yargı*da bulunanlar değil!) cevap yetiştirmek kanımca doğru bir davranış değildir. Bu tür kişilerin yaşlılarıyla hiç uğraşmamak, gençlerine de *yanaşma*sı oldukları kültürlerin, tarihlerin efendilerinin kaleme aldığı kitapları salık vermek yeterlidir.

Şimdiye değin özetlediklerimizde, tespit açısından, Türkiye'de farklı ideolojik öbekler arasında mahiyet farkının olmadığını da vurgulamakta yarar var. Çünkü tarihî mensûbiyetlerini yalnızca mitolojik ve psikolojik saiklerle sürdürenler, savunmacılar, neyi muhafaza ettiğini *bilmeyen*, *idrâk etmeyen* muhafazakârlardır. Bu tür kişilerin en bariz vasfı, belirli bir yönteme göre belgelere dayalı yapılmış bilimsel eleştiri ve yargılara bile tahammül edememeleridir; çünkü ne *dogma* ne de *duygu* eleştiri kaldırır; çünkü eleştiri ancak idrâkin işidir.

Tarih, bir gelecek idrâkidir; bir milletin gelecek idrâkine aktarılan geçmişi o milletin tarihi olur. Bu nedenledir ki, Türkiye'de siyasal harekete dönüştürülen sosyolojik aidiyetler, ciddi bir kültürel/tarihî *bakış açısı*na (perspektif), gelecek idrâkine sahip ol(a)madıklarından politik alanda kısa süreli başarılı olsalar da, milletin önünü açan bir ufuk sunamamaktadır; milletin *tarih*i de siyasî çıkar öbekleri arasında simgesel şiddetin bir aracı hâline gelmektedir.

Türklerin Bir Tarihi Var mı?[4]

Rivayet oldur ki, beyaz Batı Avrupalılar gemileriyle yeni kıtanın sahillerine vardıklarında yerliler sahilde duran Avrupalıların gemilerini hemen göremediler; çünkü *gemi* kavramına sahip değillerdi. İnsan, kavramına sahip olmadığı şeyi göremez. Cümlenin tersi de doğrudur: İnsan yalnızca kavramına sahip olduğu şeyi görebilir. Bu yalnızca yaşamaya ilişkin konular için değil, insanın hemen hemen tüm vicdanî ve fikrî üretimleri için geçerli bir yargıdır. Bu nedenledir ki, kavramlar insan aklının mikroskobu veya makroskobu gibidir; uzağı yakın eder; küçüğü büyütürler. Nasıl ki bu âletler insanın *görme*sini mümkün kılmak içinse kavramlar da insan aklının *bakış*ını ve *görüş*ünü kuvvetlendirmek içindir. Benzer durum vicdan için de geçerlidir: İnsan duygusuna sahip olduğu duruma duyarlılık/hassasiyet gösterebilir; sahip olmadığı duruma gösteremez.

İnsanın bu gerçekliğini tespit eden hemen hemen her kültür, sahip olduğu duyguları mensuplarına eğitim/terbiye yoluyla aktarır. Terbiye edilen bireyler mensup oldukları kültürün vicdanının hassasiyetlerini özümser; toplumun vicdanî reflekslerine uygun olumlu ve olumsuz duyarlılıklar gösterirler. Mensup olduğu toplumun duyarlılığını paylaşmayan bireyler ise topluma yabancılaşırlar. Benzer durum idrak için de geçerlidir. Kültürler bakış ve görüşlerini bireylerine öğretim/talim yoluyla aktarırlar. Öğretilen kavramlar ve terimler üzerinden idrakleri incelen bireyler, sahip oldukları kavramların oluşturduğu uzayın sınırlarının ge-

---

[4] Temmuz-2006, sayı. 38, s. 78-79.

nişliği oranında kuşatıcı bir bakış elde ederler. Bu nedenle *vicdanî terbiye* ile *idrâkî talîm* bireyin *toplumsal hassâsiyeti* ile *kültürel mensûbiyeti*ni tayin eder.

Vicdanî hassâsiyet ile idrâkî mensûbiyetin oluşturduğu bakış, görüş, kendisine mensup olan bireyin dünyasını kurar. Bilim felsefesinin deyişiyle nasıl ki her teori kendi nesne alanını yaratır, her kültür de terbiye ve talim ile kendi hassâsiyet ve mensubiyet alanını inşa eder. Hassâsiyetler ve mensûbiyetler davranışlara dönüştürülür; toplum kendisine aidiyet duyan bireylerden, yarattığı sembollerle cisimleştirdiği kişiliğini, bu hassâsiyet ve mensûbiyetler çerçevesinde korumasını bekler; hatta talep eder. Bireylerin, ait oldukları kültürün ister yazılı ister sözlü isterse başka bir biçimde olsun cisimleşen sembollerine bağlılıklarının derecesi ve şiddeti, o kültürün hem mevcut gücünü hem de geleceğini belirler.

Ünlü Çinli bilge Konfüçyüs'e "Toplumun kaderi eline verilse ilk ne yapardın?" diye sorulunca şöyle yanıt verir: "İlk olarak toplumun kendileriyle iş gördüğü kavramları değiştirir; yerlerine yenilerini koyar ve her birini tanımlardım." Yanıtın hikmetini anlamayanlara bir örnek de verir bilge: "Eğer bir toplumda *anne* yalnızca 'çocuk doğuran' anlamına gelmeye başlamışsa bu kavramı kaldırır, yerine *manne*yi koyar ve 'çocuğu doğuran, büyüten, terbiye eden, ilk eğitimini veren, hayata hazırlayan, vb...' şeklinde tanımlardım." Bilgenin dediği açık: Bir toplumun vicdanî ve idrâkî ayarı, o toplumun değerlerinin ve kavramlarının ayarlarıyla ilgilidir; ayarı bozulan toplumun hastalığının göstergesi, vicdanî hassâsiyetleri ile idrâkî mensûbiyetlerinin değişmeye başlamasıdır.

Şimdiye değin denilenleri daha somut bir çerçeveye indirgemek için örneklendirebiliriz. Aristoteles-İbn Sînâ çizgisindeki bir bilgine Jüpiter'in kütlesinden bahsetseydik gülerdi; çünkü onların kozmolojisinde gezegenler *esir*den

oluşmuş nuranî varlıklardı. İki bin yıl boyunca bu kozmoloji içerisinde çalışan, rasat yapan hiçbir astronom, fizikçi gezegenin kütlesi kavramından haberdar değildi, böyle bir gözlemde de bulunmadı. Newtoncu bir bilgin için ise bu soru son derece hayatîdir. Görüldüğü üzere gezegenin kütlesi kavramını, mensup olunan teori yaratmaktadır. Işığın, dolayısıyla Dünya'nın esir maddesi içindeki hızı Maxvell ve öncesi için son derece önemli bir araştırma alanıydı; Einstein ve sonrası için ise yalnızca anlamsız bir sorudur. Örnekleri çoğaltabiliriz: Dalton için atomlar transmutasyona sokulamaz; modern nükleer fizikte ise transmutasyon vazgeçilmezdir. Tekrar pahasına, görüldüğü üzere teori kendi nesne alanını yaratmakta; kavramına sahip olunmayan *şey* görülememektedir. Matematik gibi daha formel bilimlerde de benzer durum söz konusudur: Çinliler M.S. II. yüzyılda negatif sayıları kullandılar; Hintliler VIII. yüzyılda; İslâm matematiği dâhil Batı dünyasında negatif sayıların kullanımı XVI. yüzyılda ancak gerçekleşti. Çünkü kavramı yoktu, kavramı olmayan *şey* de yoktu; olmayan *şey* de kullanılamazdı.

Bilimsel teoriler gibi her kültürün bakışı da hem vicdanî hem de idrâkî dünyasını kurar. Bu nedenle bir bireyin hangi kültür dünyasına ait olduğu hassâsiyetleri ve mensûbiyetleri gözlemlenerek tespit edilebilir. Bu aidiyette soyut bir dil ve soyut bir dinin tek başına yeterli olduğu sanısı yanlıştır. Çünkü bir kültür yalnızca dilinde ve dininde değil, topyekûn tüm sembolleriyle tecelli eder. Müslüman ve Türkçe konuşan, ancak yabancı bir kültürde yetiştiği için yemek yerken, alış-veriş yaparken farklı sembolik içerikleri olan davranışlarda ve deyişlerde bulunan bir kişinin çevresindekilerce nasıl algılandığı açık bir örnektir. O kadar ki, bu meyanda kudemâ bir kişinin kendi kültüründe rüya görmesini bile aidiyet cihetinden son derece önemli kabul eder. Nitekim Yerliler, Beyazlar karşısında yenilgiyi, kendi-

lerince rüya göremediklerinde kabul etmeye başlamışlardır. Gerçekten de bir kültürün yenilgisinin, kendisine ait bireylerin vicdanî hassâsiyetlerinin ve idrâkî mensûbiyetlerinin kaybolmasıyla gerçekleştiği açıktır. Vicdanî hassâsiyetler ile idrâkî mensûbiyetlerin şiddeti bir kültürün zor zamanlarında tezahür eder. Kolay zamanlarda bir kültüre aitmiş gibi davrananlar, o kültürün zor zamanlarında çok çeşitli bahanelerle, meşrulaştırma süreçleriyle o kültürü terk ederler. Terk, hassâsiyetlerin ve mensûbiyetlerin derecesinin zayıflamasından kaynaklanır.

Türkiye'de bir bireyin *ne-olduğu*, örnek olarak bu topraklarda bulunan herhangi bir tarihî esere gösterdiği hassâsiyetin nesnesine, o nesnenin tarihine, sembolik içeriğine bakılarak tespit edilebilir. Edirne'de Mimar Sinan'ın inşa ettiği köprülere asfalt döküldüğünde ya da Konya'da Selçuklu Çinili Camii kazma kürek yıkıldığında gösterilen hassâsiyetin şiddeti ile bir Roma veya Bizans eserine karşı gösterilen hassâsiyetin şiddeti karşılaştırılarak bu topraklarda yaşayan insanların mensûbiyetleri ölçülebilir. Benzer durum farklı pek çok tarihî, dinî, siyasî, vb. sembol için de denenebilir. Ben şahsen bilimsel sürece, gözlem, varsayım ve deney sürecine uygun olarak uzun süre böyle bir araştırmayı yürüttüm. Sonuç şu: Ya Türkiye'de tek bir *millet* yok ya da Türkler bir *geçmiş*e sahip olmakla birlikte bir *tarih*e sahip değiller. Çünkü lisanî, dinî, tarihî, siyasî, hatta istikbale ilişkin hemen hemen her konuda vicdanî hassâsiyetleri ile idrâkî mensûbiyetlerinin işaret ettiği ortak bir aidiyetleri mevcut değil. Elbette benim çıkarımım *zor zamanlar* için bir öngörü; şimdi ise *kolay zaman*...

Akıllı Türk, Akıllı Tarih![5]

İnsan eylemi, Ahmet Cevdet Paşa'nın deyişiyle, üçlü bir yapı gösterir: *Eylemeyi bilmek* (ilim), *eylemeyi istemek* (irâde) ve *eyleyebilmek* (kudret). Eylem bu üç unsurun cisimleşmesidir, tezâhürüdür; öyle ki, bir kez vuku bulduktan sonra eylem, kendini oluşturan unsurlardan hiçbirine tek başına geri götürülemeyecek derecede yeni bir olgudur. *Bilgi*nin, *irâde*nin ve *kudret*in harmanıyla karmaşık bir örgü oluşturan insan eyleminin en önemli özelliği, bir maksadı, amacı içermesi, kısaca bir *anlam-değer* yumağı oluşturmasıdır. Bu nedenledir ki, insan eylemi yalnızca *duyu* içeriği ile *düşünce* sûretinin birlikteliğinden elde edilen dışdünyanın bilgisindeki yöntemlerle kavranamaz. Çünkü eylemin muhtevası yalnızca *düşünce*nin değil, aynı zamanda *duygu*nun da verileriyle doludur. Bir *anlam-değer*in cisimleşmesi olarak eylem, bu nedenlerle, tahlil edilirken özündeki niyetin, amacın, maksadın nihaî tespitine kadar biteviye çözümlenemez, açıklanamaz. Yine bu nedenledir ki, insanlar arası ilişkide bir insanın diğer bir insanı, duygu değişkenini dışarıda bırakarak, duyu-düşünce birlikteliğinden oluşan bir *makine* gibi algılayarak açıklamaya çalışması, insan olmaklığı sakatlar. Yalnızca iki insan arasındaki ilişkide değil, bir insanın bile kendini *bilme*sinden değil, *tanıma*sından söz edilir. Çünkü anlam-değer anlaşılır; yürüyen bir anlam olarak insan bilinmez, tanınır. İnsanlar arası ilişkide sıkça "Sen beni anlamıyorsun." ya da "Seni iyi tanıyamamışım." biçimindeki deyişlerimizin derin nedeni, par-

---

5 Temmuz-2006, sayı. 44, s. 76-77.

çalardan müteşekkil *makine*den değil, anlam-değer yumağı *insan*dan bahsediyor olmamızdır.

Kudemâ *hikmet*i tanımlarken "Beşeriyetin sınırları içerisinde var-olanları oldukları gibi bilmektir." der ve ekler: "Var-olanlar varlıklarını ya insanın irâdesine, dolayısıyla kudretine bağlı eylemleri neticesinde elde ederler ya da insanın irâdesine, dolayısıyla kudretine bağlı olmaksızın kendi başlarına, doğal olarak... Birincisi hayattır; bu nedenle hayatı yani insanî eylemi inceleyen hikmet, amelî hikmettir. Eylem de ya bireysel/ferdî ya toplumsal/cemaî ya da siyasî/medenî olarak üç farklı biçimde tezahür eder. Ancak her üç tezahürde de içerik insanî bilinçle doludur; bu nedenle ister bireysel ister toplumsal isterse siyasî seviyede olsun insanî eylem niyetin, amacın, maksadın cisimleştiği bir anlam-değer yumağıdır. Süleymâniye külliyesi insanî eylemin bir cisimleşmesi olarak, kendi içinde onu eyleyen insanların tüm niyetlerini, amaçlarını taşır; açıktır ki, onu var-kılan bizâtihi onu eyleyen insanların niyetleridir. Süleymâniye külliyesine bakıldığında ona varlığını veren bilgiyi, irâdeyi ve kudreti görmek mümkündür. Bu nedenle Süleymâniye'nin yapısal açıklamasını ayrıntılı bir biçimde vermek, matematik analizini yapmak, mimarî açıdan özelliklerini sıralamak, kısaca ölçüme konu arazlarını çözümlemek bütününü vermez, veremez.

Manâ, anlam-değer, maneviyât, vicdaniyât, adı her ne olursa olsun kısaca insan, saf adedî veya hendesî ölçüye vurulabilir bir yapı değil, tersine yaşayan-canlı bir örüntüdür. Bu nedenledir ki, insanı bir makine gibi gören, akabinde toplumu kimyevî bir alaşım gibi tasavvur ederek üzerinde hendesî işlemler gerçekleştirebileceğini varsayan toplumbilim/sosyoloji geleneği taklitçilerinin, toplum mühendisliği adı altında anlam-değer dünyasını –en hafif deyişle– dikkate almaksızın insan üzerinde *operasyon* yapmaya kalkışmaları, *anlamaya* değil *açıklamaya* çalışmaları –yine en hafif tabirle– insan onurunu zedelemek demektir. Hem modern

kimyanın hem de bu kimyayı toplum çalışmalarında kendine örnek alan sosyolojinin Fransız toplumunda ortaya çıkması tarihî bir tesadüf değildir. Modern bilimsel zihniyet Evren'i anlamdan, büyüden ve ara-varlıklardan arındırma sürecini giderek bireye, topluma ve siyasete de taşımış; böylece insanı da mekanik-deneysel-matematiksel yeni doğa felsefesinin bilme yöntemine mahkûm etmiştir.

Şimdi şu soruyu soralım: Süleymâniye külliyesinin bütünlüğü nasıl idrâk edilebilir? Denildiği üzere, insanî eylemin cisimleşmesi olarak Süleymâniye kendisini var eden insanların niyetlerini, maksatlarını, amaçlarını içermektedir. Ancak bu anlam-değer dünyası *donuk*tur; başka bir deyişle sessizdir, dilsizdir; konuşmaz. Bir yapı olarak Süleymâniye kendini var-kılan anlamı kendi içerisine kilitlemekte; o anlam-değer dünyasını çevreleyerek bir arada tutmaktadır. Bir arada tutmak, hiç şüphesiz, mevcut bilinç içeriğinin taşmasını engelleyerek yapıya birliğini veren en önemli özelliktir. Ancak bu hâliyle yapı, kendisine yönelen bir kişiye nasıl konuşacak; derininde sakladığı anlamı nasıl dışa vuracaktır. Hiç şüphesiz, kendisini var kılan bilgiye, irâdeye ve kudrete katılarak... Bu katılma ancak ve ancak anlamın, niyetin, amacın, içinde sürekli aktığı tarihî bağlama dâhil olmakla mümkündür. Tarihî bağlam, Süleymâniye'nin içerdiği anlamın sürekli ışıdığı, ancak o bağlama bakıldığında görülebilecek bir zemindir.

Süleymâniye örneği bireysel, toplumsal ve siyasî anlamı bir arada tutan ana çerçevenin tarih olduğunu göstermektedir. İşte bu nedenledir ki, anlamı, insanı yani tarihi yalnızca *duyu içeriği* (belge) ve *düşünce formu* (teori) birlikteliği veremez. Tarih biliminde geliştirilen ve bu ilkeye dayalı kurulan *teorik lisanlar*, açıklayıcı özellikleriyle yalnızca betimleyicidirler; anlamazlar, çünkü anlamın taşıdığı *duygu* durumlarını göz ardı ederler; tanımazlar, çünkü muhatap olmazlar, yalnızca ölçerler. Anlam-değer, insanın niyeti ve amacı ancak ve ancak muhatap alındığın-

da, kendisine hitap edildiğinde, kendisiyle konuşulduğunda, kendisiyle bir diyaloğa girildiğinde dile gelir. Dile gelen yorumlanır; kasd-ı mütekellim tespit edilir. Kasd-ı mütekellim de o eylemde tecessüm eden anlam-değeri verir. Bu nedenle Süleymâniye külliyesi, kendisi muhatap alınmaksızın yalnızca ölçmeyle anlaşılamaz, tanınamaz. Hitap belirli bir mekân-zamanda yapılmış, tarihî bir *konuşma*dır. Bu tarihî bağlam bilinmeden de Süleymâniye'yle muhatap olunamaz.

Mekanik-deneysel-matematiksel yeni doğa felsefesinin Evren'i anlamdan, büyüden ve ara-varlıklardan arındırma sürecinin, birey, toplum ve siyaset düzlemindeki karşılığı tarihsizleştirmedir. Tarihsizleştirme, anlamsızlaştırmadır. Tarihsizleşen insan, atomik, hatta monadik bir yapıya dönüşür. Böyle bir insan ve bu insanlardan kurulu toplum ve siyaset üzerinde mekanik-deneysel-matematiksel müdahaleler yapmak mümkündür: Toplum mühendisliği. Bu müdahalelerin insanların *canını acıtacağı* varsayılmaz; çünkü makinenin canı, nefsi yoktur. Bir milletin canı, nefsi ve ruhu tarihi olduğuna göre, bir milleti anlamsızlaştırmak da o milletin tarihteki eylemini, eylemlerini anlam-değerden arındırmak demektir. 1876'da Rus Generali Michail Grigor Cernayev'in "Demek ki, yalnızca Türkleri değil, onların tarihini de yenmek lazım." derken kastettiği buydu. Tekrar pahasına, bilginin, irâdenin ve kudretin, dolayısıyla aklın cisimleştiği eylem, yani tarih bir milleti var-kılar. Çılgınların yaptığı tarihe gelince, yalnızca Avrupa Birliği'ne girmeye yarar. Kemalpaşaoğlu'nun dediği gibi:

Her kim tab'ında ola dalâlet eseri
Istılâh-ı ûlûm ile Müslüman olmaz
Ki kara taşı kızıl kan ile rengin etsek
Tab'a tağyir verip lâl-i bedehşân olmaz
Ki tutup da eylese nalim edâ-i kelimât
Sözü insan olur amma özü insan olmaz

Türk Tarihini Yenmek[6]

S-öz kişinin -*öz*ünü dışa vuran bir eylem ise öyle s-özler vardır ki-*öz*ü, eskilerin deyişiyle *muhtasar ve müfîd* biçimde, dolandırmadan dile getirirler. *Denmek istenen*i, yani manâyı/anlamı dolandırmak, rengi ne olursa olsun cehaletin bir sonucudur. Dolanmak, dolayısıyla dolandırmak, bilgi dağarcığında bilinmeyenleri bilinenlerden artık olan bireyler için geçerlidir. *İlim* oldur ki, bilinenleri bilinmeyeni verecek biçimde düzenlemenin sonucunda hasıl olur. Nitekim *tefekkür* sözcüğünün *tertîb etme*, yani düzenleme, sıraya koyma anlamına gelmesi iş bu nedenledir. *B-ilgi* de bilinenler arasındaki belirli *-ilgi*leri kurma ve '*-b*' harfinin işaret ettiği üzere bir-ara-ya getirme, *kavram*a işidir. Kavram, *çok*ları *bir*leştirir; *çokluk*u *birlik*e dönüştürür; kavramın özü de çokları o bir-kılan özelliktir; mantıkî bir terimle *ayrım*dır.

Düşünce, bir kavram matematiğidir. Nasıl ki matematikte formül, bağıntı ve işlem süreci var ise düşünce de kavram, önerme ve çıkarım sürecini kullanarak gerçekliğin derin hakîkatini idrak etmek ister. *Mathemata*nın kökü *mathesis* hem öğrenme ve öğretme hem de iki aşırı ucun (ifrat ve tefrit) itidali/ortası anlamlarına gelir. Bu nedenle kadîm Arapçaya *talîm/tealîm* sözcüğüyle çevrilmiştir. Matematiğin abecesi *rakamlar* ile düşüncenin abecesi *harfler*in aynı anlama, *nakş etme* anlamına gelmesi, tefekkür ile matematik arasındaki yakınlığa yalnızca bir işarettir.

Her türlü insanî eylemde *düşünce* içkin biçimde mevcuttur: Bir masayı oluşturan ögeleri bir arada tutan yalnızca

---

[6] Kasım-2007, sayı. 54, s. 82-83.

tahta, zamk, çivi vb. maddî unsurlar değil onların da en derininde bulunan ve tüm maddî unsurlara *biçim* veren düşüncedir. Elbette madde ile sûret arasında birbirini etkileyen, belirleyen, hatta sınırlayan bir ilişki vardır. İçeriği tayin eden madde ile o maddeye sûretini veren düşünce birlikte, birbirini belirleyerek, sınırlayarak, tecessüm ederek insanî ürünü temsil ederler. İnsanî eylemlerde düşüncenin saf bir form/biçim olmadığı, *duygu*nun, *değer*in dahi sirâyet ederek madde ile suretin yapısını etkilediği açıktır. Nitekim masa yalnızca madde ile düşünce ögelerinin değil, ama aynı zamanda manânın/değerin de içerildiği bir yapıdır: Kısaca duyu, duygu ve düşüncenin uyumudur, ahengidir.

Bir bilimi öğrenmek, esas itibarıyla o bilim dalının terimlerini/kavramlarını öğrenmek demektir. Fizik çalışan bir kişi, yer-çekimi, kütle, ağırlık, hareket, zaman vb. kavramları hem kendilikleri hem de ilişkileri açısından bellediğinde fizik bilimini de beller. Matematik, mantık gibi formel bilimlerden içerikli maddî bilimlere doğru düşen bir seyir izleyen terim sağınlığı, beşerî/insanî alanlarda gittikçe belirsizleşir; özellikle günlük hayat içindeki kullanımlarda sınırlar hemen yok olur gider. Bu nedenle dinî, siyasî ve ideolojik söylemlerde kalabalıkları yönlendirmek için kavramların belirsizliğinden azamî derecede yararlanılmaya çalışılır. Özellikle düşünce içeriği zayıflatılıp duygu yönü artırılan kavramlar, kalabalıkların yönetiminde kullanılır; bir de duygu yüklü kavramlara karşılık gelen maddî durumlara işaret edilirse yığınları evirip çevirmek son derece kolay hâle gelir.

Dilin uylaşımsal olduğu doğrudur; ancak uylaşımın tarihî sürekliliği, keyfîliği ortadan kaldıran bir iç nedensellik dayatır. Bu nedenle bireylerin keyfî kullanımının ötesinde hem dile içkin bir yasalılık hem de duyu, duygu ve düşüncenin uyumu/ahengi, kavramların manevî bir kişiliği vardır. Örnek olarak *şehit* kavramı keyfî bir biçimde baş-

ka bir sözcükle ikame edilemez; edilirse de yeni sözcük, şehit kavramının tarihî sürekliliğinin yarattığı duyu-duygu-düşünce uyumunu/ahengini vermez; veremez. Benzer biçimde, "hükmedilen topraklardan hanedan üyelerine düşen pay" anlamında *üleştirmek*ten gelen Moğolca *ulus* kavramı da hiçbir zaman *millet* kavramının yarattığı uyumu/ahengi veremez, daima eğreti kalır. Her bir kavram yanında, dili oluşturan kavramların yarattığı ortak uyum/ahenk örgüsünün zedelenmesi, yara alması o dili konuşan milletin hem duyusal hem duygusal hem de düşünsel tasavvurunu, olgu ve olayları idrâkini sakatlar. Yarım yamalak tasavvur ve idrâk, o milletin tarihte yol alışını sorunlu, tehlikeli bir hâle getirir; giderek bizâtihi o milleti yarım yamalak kılar.

Şimdiye değin yapılan açıklamaların, işaret edilen noktaların en açık ve seçik biçimde tezahür ettiği kavramlardan biri, belki de en önemlisi Türk/Türklük kavramıdır. Kavram, *çok*ları *bir*leştirdiğine; *çokluk*u *birlik*e dönüştürdüğüne; kavramın özü de çokları o bir-kılan özellik olduğuna göre, Türk kavramının mantıkî *ayrımı* nedir? Hırsıza bile hırsız dememizi mümkün kılan özellikler söz konusu iken bir kişiye ya da kültüre Türk adını vermemizi mümkün kılan nitelikler, ilkeler olmalı değil midir? Bu soru hayatîdir, çünkü bu sorunun genel geçer bir yanıtı cari olmadığı için toplumun önemli bir sorunu ele alınırken aydınlar, bin yıllık tarihî tecrübeye bakmaksızın ya Sümer tapınak fahişeleri ya da Malezya sokakları seviyesine inmek, hatta yuvarlanmak zorunda kalmaktadırlar. Bu tavra karşı geliştirilen duruşlar da özce bir farklılık göstermemekte, Asur kanunlarının fahişelere Sümerlerden daha değişik davrandığından dem vurulmakta ya da Malezya'nın sokakları yerine caddelerinden bahsedilmektedir. Dinî, siyasî, fikrî ya da farklı alanlarda ortaya çıkan sorunların çözümünde, ilginçtir, bu topraklardaki tüm yaklaşımlar *tarihsizlik* noktasında birleşmektedir. Washington'da, Londra'da, Paris'te,

Moskova'da, Pekin'de ya da Kahire'de, Tahran'da çözüm arayanlar bu toprakları unutanlardır; bu toprakların geleceğinden ümit kesenlerdir.

Öyleyse sorumuzun yanıtına dönebilir; bu topraklarda yaşayan ve kendilerine Türk diyen insanları ayrımları açısından ikiye ayırabiliriz: *Medeniyet mensûbiyeti* olan, *tarih bilinci*nin eşlik ettiği *medenî Türkler* ile yalnızca *siyasî âidiyeti* bulunan, *yaşama çıkarı*nın eşlik ettiği *bedevî Türkler*... Bedevî, çünkü göçebelerinkine benzer biçimde medenî mensûbiyetleri çıkarlarına göre sürekli değişir: Dün Fransız ya da Alman, bugün İngiliz ya da Amerikalı, yarın Rus ya da Çinli gibi yaşamakta sakınca görmez... Duruma göre Arap ya da Acem olur; ortama göre Hitit ya da Yunan-Latin... Bu süreçte Türk olmak yalnızca bir *his*se, *duygu* durumuna indirgenmiştir; tarihî bilinç ve ilkelerden kaçar; çıkarlarına göre yaşar, giyinir, yer-içer... Tarihi ile irtibatı *bilgi*ye değil, *övgü*ye ya da *sövgü*ye dayalıdır.

Açıktır ki, Türk olmanın ilkeleri vardır ve bu ilkeler Türk tarihinde içkindir; bu nedenle Türk olmak bir *his* değil bir *bilinç*, bir *duygu* değil bir *bilgi* sorunudur. Türk tarih bilincinin eşlik etmediği, medeniyet mensûbiyeti olmayan kişilerin ürettiği çözümler ya Sümer tapınaklarının dehlizlerinde kalmaya ya da Malezya sokaklarının kanalizasyonlarında akmaya mahkûmdur. Bu nedenle, "Demek ki, yalnızca Türkleri değil, onların tarihini de yenmek gerek."[7] s-özü, -özü dışarı vuran *muhtasar ve müfîd* bir deyiştir. Ancak bu deyişe günümüzde şu yargıyı da eklemek zorunludur: Bir milletin askerî-siyasî örgütünü düşmanları, tarihini o milletin aydınları yener.

---

[7] Temmuz-2006, sayı. 44, s. 76-77.

Türklerin Geleceği Ne Olacak?[8]

Dünya, Roma'nın düşüşünden ve Barbarların istilalarından bu yana barbarlığın ve cehaletin kol gezdiği binlerce yıllık bir uykuya daldı. Ancak 1453'den beri medeniyet yeniden dirilmeye başladı; çünkü Türkler medeniyet yolunda hem kendileri büyük ilerlemeler gerçekleştirdiler hem de ilerlemelerin gerçekleşmesine neden oldular. Batı Avrupa'da bu tarihten itibaren coğrafî keşifler yapıldı, değişik icatlar gerçekleştirildi ve bilgi hayatı büyük atılımlar içerisine girdi ve bu süreç hâlâ devam ediyor. Ama...

Bu düşünceleri çağının genel kabullerine uyarak dile getiren ünlü bilgin Kepler bir yandan ortaya çıkan durumu olumluyor, öte yandan Türklerin merkezinde yer aldığı ve belirleyici konumda olduğu bir dünyada yaşamaktan şikayet ediyor. Nitekim "Ama..." diye başlayan cümlenin devamı ise şöyle: "Türklerin geleceği ne olacak?" Başka bir deyişle, gelecekteki dünyada Türklerin yeri, konumu ve etkisi ne olacak?

Modern felsefe-bilim tarihinin, özellikle modern astronomi tarihinin önemli simalarından biri olan Kepler'in bu soruya nasıl cevap vermeye çalıştığını, ne tür araçları ve yöntemleri kullandığını incelemek oldukça ilginç. Çünkü ünlü bilgin, pozitif bilim tarihi kitaplarının hikâye ettiği kadar 'pozitif' değil. Büyük oranda animistik ve mekanik-olmayan bir dünya resmine sahip bilgin, bu soruya astrolojiden hareket ederek bir cevap bulmaya çalışır da ondan.

Annesi büyü sanatlarını icra etmekle suçlanan bir 'cadı' olan ve astronomi bilimini *ilahî vahiy* olarak gören Kepler,

---

[8] Ağustos-2003, sayı. 3, s. 82-83.

birçok kitapta astrolojiyi olumsuzlayan bir kişi olarak takdim edilir. Ancak Kepler'in eleştirdiği ve eski-astroloji dediği, büyük oranda İslâm medeniyetinden tevarüs edilen astrolojidir. Ona göre eski-astrolojinin en büyük yanlışı dinî ve siyasî olayları yıldız-astrolojisiyle tespit etmeye çalışmasıdır; bu açıdan eski-astroloji yanlıştır. Çünkü dinî ve siyasî büyük tarihi değişiklikler ancak ve ancak kuyruklu yıldızlar ile yeni keşfedilen yıldızlara dayanarak yapılan yeni-astroloji tarafından öngörülebilir.

Kadîm medeniyetlerde astroloji, bir askerî bilim olarak kendisi için üretildiği misyon sahibi kişiye Varlık'ın, özellikle ay-üstü kozmosun projesini desteklediğini gösterir. Bu ilahî destek ve eylemin kozmik karşılığı kişiye büyük bir moral destek ve güç verir. Zemininde bulunan kozmolojik ilkelere bağlı, astronomi ile matematik bilimlerin kombinasyonundan oluşan astroloji, geleceğe ilişkin mümkün olayların tespiti konusunda insan zihnini diri tuttuğu gibi kamuoyuna mistik bir moral aşılar. Bu nedenlerle astroloji, tarih boyunca proje sahibi ve kendine misyon biçen tüm insanların ve toplumların dikkate aldığı bir disiplin olmuştur.

XVI. yüzyılın ikinci ve XVII. yüzyılın ilk yarılarında Batı Avrupa'da dinî, siyasî, iktisadî ve içtimaî sahalarda meydana çıkan bunalımlar ile Türk hâkimiyeti ve baskısı, Batı Avrupalı aydın ve bilginleri, sonuçları tarihte gözlemlenebilen değişik arayışlara itti. Örnek olarak Machiavelli'nin *Prens* adlı eserinde çizdiği çerçeve Osmanlı Devleti'nin Batı Avrupa'ya yönelik 'hile' kavramına dayalı geliştirdiği dış politikanın bir anlatımıdır. Machiavelli bu politikayı Avrupalı yöneticilere genel siyasî yaklaşım olarak takdim eder. İşte Kepler de bu arayışların çerçevesinde mensubu olduğu kamuoyunu diri tutmak ve mistik moral aşılamak için astrolojiden istimdat etmiştir.

Kepler'e göre 1604'de keşfedilen yeni yıldız, sanıldığı gibi tesadüf ya da doğanın zorunluğundan kaynaklanan bir

sonuç değil; tersine Tanrı'nın ilahî takdiri ve kaçınılmaz bir planıdır. Bu yıldızın görünmesiyle Dünya'da büyük bir hareketlenme *tetiklenmiş*tir. Astrolojideki "tetiklenmenin doğal etkisi" teorisinden hareket eden Kepler şu öngörülerde bulunur: Avrupalı krallar güç için savaşacak; yeni görüşler ve bu görüşleri savunan yeni gruplar ortaya çıkacak; ama en önemlisi Türkler düşürülecek, devrilecek ve yıkılacak. Zamanında İslâm dinine yönelik Batı Avrupa halkları nezdinde ortaya çıkan teveccühden rahatsız olan Kepler, tespit ettiği şu bilimsel(!) sonucu da kamuoyuna duyurur: "İslâm'ı benimsemek için hiçbir *doğal* neden yoktur." Ancak Kepler'in astrolojik öngörülerinde en önemli nokta, sık sık vurguladığı, eserinin son bölümünde vardığı sonuç ve verdiği tarihtir: Hristiyanlar Türkleri yenecekler; başka bir deyişle, Türklere karşı çığır açıcı bir zafer kazanacaklar." Bu astrolojik öngörüleri, Nova'nın zuhûru ile Satürn'ün hareketlerinden yola çıkarak pekiştiren Kepler son olarak şunu ekler: "Tüm bu olaylar 60 yıl sonra, yani 1664'den sonra gerçekleşecek." Tarihî bilgilerimize geri döndüğümüzde bu *kehanet*in gerçekleştiği bile söylenebilir: *Viyana bozgunu.*

Batı, 1071'den bu yana daima Türklerin geleceğiyle ilgilendi. Türklerin geleceğini yok etmek için siyasî, teknik, iktisadî, vb. birçok araç geliştirdi. Niyetleri Kurtuluş Savaşı'yla kursaklarında kalan Batılılar, hâlâ Türklerin geleceğiyle ilgilenlenmeye devam ediyorlar. Ancak bir farkla; bu milletin geçmişini dikkate almadan, kısaca "Türklerin geçmişi ne olacak?" sorusuna cevap vermeden "Türklerin geleceği ne olacak?" sorusuna cevap verilemeyeceğini gördüler. Çünkü bir milletin tarihine ilişkin *kavram-çanak*ını nasıl tanımlarsanız o milletin geleceğine istediğiniz gibi yön verebilirsiniz. Bu ilkeden hareket eden içerdekiler ve dışardakiler Türkleri tarihleriyle muhatap kılmamak için tüm bilimsel(!) teknikleri kullanıyorlar; Türklerin hem geçmişe ilişkin *tarih*lerini hem de geleceğe ilişkin *niyet*lerini tır-

nak içine almaya çalışıyorlar. Neden? Çünkü Türkleri hem bir daha içlerinden bir 'Gazi' çıkartamayacak şekilde anlam dünyalarından yani tarihlerinden, hem de bir daha "Kurtuluş Savaşı" yapamayacak şekilde ümitlerinden tecrit etmek şart da ondan! Peki tüm bunlar olurken Türkler ne yapıyor? Zor bir soru. Ancak ne yaparsak yapalım şu ilkeyi dikkate almadan hileyi bozmak zor: *Geçmiş, geleceğine ilişkin bir niyeti, gelecek ise geçmişine ilişkin hissî ve fikrî bir ünsiyeti olan milletler için anlamlıdır.*

Şiir, Türkleri Kurtarabilir mi?[9]

Her medeniyetin *Varlık*la, *var-olan*la ve *bu-arada-olan*la ilişki kurma tarzı/tarzları vardır. Bir medeniyet bu ilişki tarzının/tarzlarının bilincindeyse, kısaca kendinin bilincindeyse, kendi bilincine sahipse o medeniyet felsefileşmiş bir medeniyettir; neyi, niçin ve nasıl yaptığını bilen, niyeti, iddiası/davası olan bir medeniyettir. Böyle bir medeniyeti kuran *millet* ise bir siyasî irâde etrafında toplanan, kenetlenen, ortak bir anlam-değer dünyası ile ortak bir tasavvur/resim dünyasını paylaşan, kısaca sahip olunan niyeti, iddiayı/davayı gerçekleştirmek için vuruşan, savaşan ve çekilen insan topluluğudur.

Kendi bilincine sahip olmanın, kendi hakkında kanaat sahibi olmanın en güzel örneklerinden birini sunar bize ünlü Osmanlı bilgin ailesi Fenârîlere mensup Talîkî-zâde namıyla meşhur Mehmed oğlu Mehmed (ö. 1599 civ.). Talîkî-zâde hem *Şehnâme-i Hümâyûn* hem de *Şemâil-nâme* adlı eserlerinde Osmanlıyı Osmanlı yapan, dolayısıyla milleti millet yapan yirmi hasleti, özelliği sıralar. Bu hasletler arasında, merkezinde *tevhîd*in bulunduğu İslâm dinine mensup olma, yani Müslüman olma ilk ilkedir. İstanbul gibi dünyanın merkezi bir şehrin başkent olması; hem karayı hem denizi içine alan geniş bir coğrafya üzerinde hâkimiyet kurulması; farklı etnik-dinî taifelerin barış içerisinde bir arada yaşaması; hukuka bağlılık ve bilginlere saygı gösterilmesi; ülke içerisinde adâletin hâkim kılınması ve emniyetin sağlanması; güçlü bir iktisadî yapının kurulması; siyasî

---

[9] Eylül-2003, sayı. 4, s. 82-83.

irâdenin otoritesini sürdürecek güçlü ve daimî bir orduya sahip olunması gibi değişik dinî, içtimaî, askerî, siyasî, idarî ve hatta şahsî hasletler dikkati çeker...

Talîkî-zâde'nin yirmi maddesinde göze çarpan hasletlerden biri oldukça ilginç: Şiir yazabilme gücüne sahip olmak... Şöyle diyor Talîkî-zâde: "On birinci hassa kuvvet-i şi'riyedür. Bu nesl-i hümâyûndan gelen padişâhan-ı zûfunûn cümlesi sâhib-i tab-ı mevzûndur. Saltanat nice mevrûsları ise kuvvet-i şi'riyye dahî ol vechle mevrûslarıdur. Sultan Osman Gazi'den berü cümle gelen padişahlar şâir ve irâd-i nazma kâdirlerdür." [*Şemâil-nâme*'de şöyle geçer: Hassa-i hamise: kuvvet-i nazmiye].

Şiir Varlık'la bir ilişki kurma tarzı hiç şüphesiz ya da Hegel'in deyişiyle: Tüm sanatların hülasası. Sese, söze ve dile hâkimiyetin adı; tüm zıtları sonsuzluk duygusunda terkip eden, bir araya getiren sanatların sanatı... Şiir yalnızca söylemez, ifade etmez, dile getirmez; ama aynı zamanda resmeder, heykel yapar ve şarkı söyler; o hem mimarîdir, hem resim hem de mûsikî... Sinan ile İtrî, Yunus ile Fuzûlî'nin açtığı varlık çanağında hayat bulur. Türkler *Varlık*'a, *var-olan*a ve *bu-arada-olan*a şairâne bakarlar; şairâne duruş ayıklıktır çünkü. Şiir insana evrendeki yeri konusunda takdir edilemez bir şuur verir. XIX. yüzyıl sonunda İstanbul'daki bir fabrikayı gezen Alman seyyahın vurguladığı gibi: "Türkler tembel değiller; yalnızca ara sıra dışarı çıkıp gökyüzüne bakmak isterler. Türkler şair millet; onları dört duvar arasına hapsedemezsin; çünkü fabrikaların seması yok." Öyleyse gökyüzüne bakabilmek için şairâne bir duruşa gerek var. Gökyüzüne baktığınızda yeryüzünü de fark edersiniz.

Şiir yazabilmeyi bir haslet saymak ve kabul etmek; hatta bu hasleti *saltanat*la eşdeğer gibi görmek; tevarüsün halkalarından kabul etmek... Elbette burada Sultan'a nisbet edilen bir haslet söz konusu. Ancak unutulmamalı ki, *asıl*a ait bir haslet *unsur*a da sirayet eder (tecellî). Yöneticilerin

amelleri, yönetilenlerin eylemleridir çünkü. Burada önemli olan, bunun bilincinde olmak ve koca bir devletin, medeniyetin olmazsa olmaz unsurları arasında saymak, varlık-şartı olarak görmek. Şiir, Osmanlı-Türk medeniyetinin kurucu (mukavvim) unsurudur demek, kendi hakkında bir üst-bilincin tezâhüründen başka bir şey değildir.

İşte kendinin bilincinde olan felsefîleşmiş medeniyet derken kastettiğimiz bu. Ancak ve ancak kendinin bilincinde olan bir insan yeryüzünde kapladığı mekânın, bulunduğu yerin anlamını idrak edebilir; gökyüzünün ayrımına varabilir. Böyle bir eşiğe ulaşmanın tek yolu var: Kişinin, milletin kendine ait bir dünyasının olması... Öyleyse kendi dünyanı kur, orada kök sal, derinleş. Başkasının dünyasına özenen, o dünyayı taklit eden kendi dünyasını kaybeder. Araç olan, amaç hâlini alır. Öyle ya Tanzimat'tan bu yana *mukâbele-i bi'l-misl* ilkesiyle yola çıkanlar kendi *misâl*lerini kaybettiler, kendileri *misâl* olmaktan çıktılar. İhtiyaç amaç oldu; amaç ise ihtiyaç.

Denilenlere örnek olması bakımından şu hatıram yeterlidir sanırım: 2002'de ABD'li bir oryantalist-casus İslâm felsefesi uzmanına "Türkiye'yi nasıl buldunuz?" diye sorduğumda şöyle bir cevap vermişti: "Kendimi biraz Katolik hissettim." O zaman anladım ki, *unsur asıl*la ilgili değilse, *asl*a dönmüyorsa bize yabancıdır. Yabancılık ise kişinin kendi hakkındaki bilinç yoksunluğudur, tarihsizliktir desek yeridir.

Talîkî-zâde'nin *Şehnâme-i Hümâyûn*'da Osmanlı Hanedanına, dolayısıyla Osmanlılara nisbet ettiği yirmi 'haslet':

1. '*Lâ-şerefe mine'l-İslâm*' mûcibince, siyâdet-i suriyeye, saâdet-i maneviyeye munzamm olub, mâlik-i memâlik-i riyâseteyn ve nâil-i nevâil-i neşeteyn olduklarıdur [İslâm'a mensûbiyet ve bağlılık].

2. Hâmi'l-Haremeyni'ş-şerifeyn ve hârisü'l-Beledeyni'l-mükerremeyn olduklarıdur [Kutsal şehirler olan Mekke ve Medine'nin bekçisi ve koruyucusu olmaları].
3. İbn ale'l-ebdür. /.../ Oğul babasına terakki itmek ancak nesl-i şerifü'l-asl-i Osmaniyeye mahsûsdur [Devletin gücünün babadan oğula artarak devam etmesi; süreklilik].
4. Sultânu'l-berr ve'l-bahr olduklarıdur [Hem karaya hem de denize hâkim olmaları].
5. Leşker-perveridür [Devamlı orduya sahip olmaları].
6. İstanbul gibi dârü's-saltanâti's-seniyeye mâlik olmışlardur [İstanbul'un başkent olması].
7. Akâlim-i sebâya mâlik olduklarıdur [Yedi iklimde şehirlerinin olması; coğrafî genişlik].
8. İmâret-i bilâd ve servet-i ibâddur [Ülkenin mamur, halkının zengin olması].
9. Terâküm-i milel ve telâtum-i nihaldür [Ülkelerinde farklı ırk ve dinlerin bir arada barış içerisinde yaşaması].
10. Şecaât. /.../ Zamanı geldükde kuvvetten file ve azmden cale gelür [Her bir Sultan'ın şahsî cesaret ve teşebbüs sahibi olması].
11. Kuvvet-i şi'riyye [Şiir yazma].
12. Adem-i istimdâd [Dışarıdan yardım almama, dışarıya muhtaç olmama].
13. Saffet-i saltanât. /.../ Emn ü emân [Ülkenin adalet ve güvenlik içerisinde olması].
14. Berâet ani'l-istinsâktür [Sağlıklı olmaları].
15. Şeref-i haseb ü nesebdür [Sultan olabilecek seçkin bir soya mensup olmaları. Hz. Nuh'un oğlu Yafes [Abulca Han] oğlu Batu Han oğlu Kara Han oğlu Oğuz Han nesline mensup olmaları].
16. Riâyet-i şer-i şerifdür [Hukuka (Şer-i şerife) uygun davranmaları; bilgiyi yaymaları, bilginlere saygı göstermeleri].
17. Edebdür [İyi bir eğitim ve terbiyeye sahip olmaları].

18. Tevfirâtdür [Zengin ve güçlü bir hazineye malik olmaları].
19. Nüfûz-i emr-i mutadur [Ülkenin en ücra köşesinde bile olsa kanunları uygulama gücüne sahip olmaları].
20. Adem-i müsâderedür [Şahsî mülkiyete saygı].

Biz Türkler Koyunluğumuzu Geri İstiyoruz[10]

Alaaddin Çelebî diye tanınan Amasyalı Hüseyinoğlu Ali [Ali b. Hüseyin Amasî] *Tariku'l-edeb* [*Edeb Yolu*] adlı, İstanbul'un fethinden hemen sonra, 857/1453 tarihinde kaleme aldığı, doğumdan ölüme değin âdâb-ı muaşeret yani hayat bilgisi konulu mensur eserinin son bölümünü ilginç bir konuya tahsis eder: "Her bir taifenin (milletin) doğasını teşhis." Alaaddin Çelebî, bu bölümde Türkmen ve Tatarları ayrı birer taife olarak kabul ederek Türklerden ayırır. Türklerin yani Anadolu ve Balkan sâkinlerinin doğasını, yani bizim doğamızı (tab'ımızı) ise şöyle teşhis eder: "*Ve Türk taifesi sâdık ve müşfik ve yavaş taife olur koyun gibi ve birbirine muvafakatı ve ülfeti ve şefkatı ve itaati vardur. Görmez misin ki, koyunun mecmuısı birbirine ittiba olur ve hem cemi hayvanâtda koyundan menfaatlüsi yoktur. Ve koyundan yavaş dahî olmaz ve hem ganem ganimetdür*".

Sorulması gereken tarihî soru şudur: *Kâbus-nâme* türü eserler başta olmak üzere pek çok siyasetnâmede Türkler söz konusu olduğunda yaygın bir biçimde kullanılan *koyun* benzetmesinin *yaşı* kaçtır? İlginç bir şekilde Ebû Osman Cahız (ö. 255/869) *Menâkıb cundi'l-hilâfe ve fedai'l-Etrâk* [*Hilâfet Ordusunun Menkibeleri ve Türklerin Fazîletleri*] adlı eserinde, "Bir Türk, başlı başına bir milletir." ve "Türklerin bünyeleri hareket üzere kurulmuştur; durmaktan nasipleri yoktur." diyor; benzer şekilde İbn Hassul dahi Büyük Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'e sunduğu *Kitâb tafdîlu'l-Etrâk alâ sairi'l-ecnâd* [*Türklerin Diğer Or-*

---

[10] Ocak-2004, sayı. 8, s. 88-89.

dulara Üstünlüğü] isimli küçük çalışmasında aynı bakış açısını tekrarlıyordu. Cahız ve İbn Hassul'un düşünceleri ile Alaaddin Çelebî'ninkiler karşılaştırıldığında sanki iki ayrı *millet*ten bahsediliyor gibi hissedilir. Öyle ki, Alaaddin Çelebî'nin Türkler için öngördüğü doğanın nitelikleri, yani *sadık*, *müşfik*, *yavaş*; *birbirine muvafakatı*, *ülfeti*, *şefkatı ve itaati* olmak; *mecmuu birbirine ittiba eder ve menfaat verir* olmak ile Cahız ve İbn Hassul'un Türkler için öngördüğü nitelikler neredeyse birbirinden tamamen faklıdır. Sorunu açıklamak için kısa bir yanıt vermek gerekirse Cahız ve İbn Hassul, Türkleri Abbasî hilafeti için harbedecek *savaşçı bir topluluk* olarak görürken Alaaddin Çelebî, artık Anadolu'da siyasî bir irâdenin etrafında *millet hâline gelmiş Oğuzlar*dan bahsetmektedir. Bir millet ki koyun gibidir, mensûbiyetine sâdıktır, bu mensûbiyeti paylaşan diğer mensûbdaşlarına müşfiktir; medenî olmanın gerektirdiği yavaşlığı yani sükûneti vardır çünkü bir şehirde iskân edilmiştir, meskeni vardır, sâkindir. Millet olmanın gereği olarak birbirlerini kollarlar, birbirlerinin sözünü dinlerler; aralarında dostluk vardır, ama en önemlisi bir koyun sürüsü gibi omuzlarını birbirlerinin omuzlarına sürterek yürüyecek, yol alacak kadar birliklidirler; başka bir deyişle, birbirlerine *temas*ları yoğundur. Bu niteliklere sahip olduklarından, yani koyun gibi olduklarından birbirlerine menfaatlidirler; boş yaşamazlar, iş görürler, dolayısıyla bayındırdırlar. Birlikleri ve dirlikleri vardır. Çünkü koyun mensup olduğu sürü içerisinde birlik ve dirlik kazanır.

Tanzimat'tan bu yana İngilizler başta olmak üzere sömürgeci kapitalist güçler ile içerideki uzantılarının rahatsız oldukları niteliklerdir bunlar. Başka bir deyişle, bu niteliklere sahip Türkler birilerini hep rahatsız etmiştir. Niçin? Çünkü koyun, sürü demektir ve birbirlerinin omuzlarına sürterek, birbirlerine temas ederek tarihte yol alan bir milleti yenmek, dağıtmak kolay değildir. Birlikli, birbirine

sürtünerek yürüyen sürüye kurt giremez. Böyle bir milletin içerisinde işler kolay yürütülemez. Üstelik *Kâbus-nâme*'de dendiği gibi "Çobanı iyi olursa bu milletle büyük işler yapılır." Nitekim tarih şahittir, yapılmıştır da.

Türk milletinin koyunluğunu eleştirenler, koyun kelimesinin halk arasında çağrıştırdığı, ama hiç de menfî olmayan *itaat etme*, *boyun eğme* cihetini öne çıkartırlar. Ancak unutulan nokta, bu eleştiri ancak ve ancak başka bir *cihet* adına yapılırsa anlamlıdır. Başka bir deyişle, rahatsızlık veren itaat etme ve boyun eğme eylemleri değil, *kime* itaat edildiği ve *nereye* boyun eğildiğidir. Çünkü sömürgeci kapitalist güç, kendine itaati ve boyun eğmeyi zorlaştırdığı, direnmeyi sürdürdüğü için Türk'ün koyunluğunu yani mensûbiyetini tahkir eder. Öyleyse sorun *hangi sürüye mensup bir koyun olunduğunda*dır. Çünkü sömürgeci kapitalist gücün daveti kendi sürüsüne katmak üzerinedir; aralarında *sadakatin, şefkatin, birbirine muvafakatın, ülfetin ve itaatin olmadığı, birbirine sürtünmekten, temas etmekten kaçınan, birbirine menfaati değil faydası dokunan, millet anlamında değil yığın anlamında bir sürü*. Ancak böyle bir sürü üretim-tüketim denklemi içinde yaşayabilir, sağılabilir, yönlendirilebilir. Böyle bir sürü bilgi ve adâlet yani nizâm-ı âlem için savaşmaz, yakıp yıkar, yer-içer-sevişir.

Türkler hiçbir zaman ırk ve kan birliğini önemsemiş bir millet değildir. Türk tarihinde kan ve ırk birliğine dayanan bir Türk tasavvuru yoktur. Tersine, bir töre birliği, siyasal ilkelere mensûbiyetin oluşturduğu bir birlik, *sürü* söz konusudur; bu birliğin her bir üyesi de yukarıda zikredilen nitelikleri paylaşan, töreye katılan bir *koyun*dur. Başka bir deyişle, Türk milleti *kan birliğine değil, can birliğine* dayalı bir sürü yani millettir.

Türk milletinin koyunluğundan şikayet edenler bu milletin misyonundan rahatsız olanlardır hiç şüphesiz. Ancak ilginç olan, Türk milletinin koyun niteliğini tahkir edenler,

çoban ve çoban köpeği sorununa pek dokunmazlar. Yakın tarihimiz Türk milletinin sürü olma, yani *sadakatin, şefkatin, birbirine muvafakatın, ülfetin* ve *itaatin olduğu, birbirine sürtünmekten, temas etmekten hoşlanan, birbirine menfaati dokunan, birbiri için yaşayan, kısaca birlikli ve dirlikli olmaya çalışan* biçiminde özetlenebilecek sıfatlarını törpüleme tarihidir. Tüm bu törpüleme sürecinde çoban ne yaptı, çoban köpeği nerelerdeydi? Konuşulması gereken sorular bunlardır.

Türk milleti çobanını bulduğunda sürü olmaya hazır ve büyük işler yapmaya namzettir. Önemli olan çobanın milletini bulması; çoban köpeğinin milletini korumasıdır. İşte bu nedenlerle biz Türkler koyunluğumuzu geri istiyoruz!

Hedef Konuşulabilir Türk'ü Yaratmak[11]

İddia sahibi tarihî toplumlar tarihî süreç içerisinde altı aşamadan geçerler. *Kuruluş aşamasın*da insanlığa yön vermeyi hedefleyen toplum, kendine biçtiği *misyon*un öngördüğü ilkelere göre hareket eder, savaşır, barışır, ileri gider, geri çekilir. *Yükseliş aşamasın*da elde ettiği güce paralel olarak kendini ve temsil ettiği misyonu tarihin merkezine koyar; geçmişi, şimdiyi ve geleceği kendine göre kurar ve yorumlar. Merkez olarak kendini tüm insanlık için sorumlu sayar; bu sorumluluğunu yerine getirecek şekilde düşünür ve eyler. *Yayılış/İstikrâr aşamasın*da toplum, kurduğu organizasyonun içerdiği imkânları son sınırlarına kadar açar; hem maddî hem de manevî güçlerini mevcut durumu sürdürebilecek biçimde seferber eder. Bu aşamada, ayrıntılarda derinleştirse de yeni yaratımdan çok eskiyi muhafaza eder ve savunur. Ortaya çıkan eksiklikleri ve aksaklıkları, kendini mümkün kılan, varlığa getiren misyonun ilkelerine geri giderek gidermeye çalışır. Bu nedenle geçmiş sözel/hamasî üretim yoluyla atıf sistemi hâline getirilerek sürekli üretilir; bu üretim de hem toplumu sahip oldukları konusunda ayık tutar, hem atılım gücünü korumayı sağlar, hem de yeni bir şey yapamamanın psikolojik eksikliği geçmişte yapılanlara vurguyla giderilmeye çalışılır. *Zayıflayış aşamasın*da toplum, her şeyden önce kendi zayıflığını dışarıdan yükselen, kendini *tehdit eden* ve kendine *meydan okuyan yeni bir güce* göre fark eder. Bu dönemde toplumun dikkati, yükselen yeni gücün ne olduğunu anlamaya yönelir; toplum kendini

---

[11] Mart-2004, sayı. 10, s. 82-83.

toparlamaya çalışır, gerektiğinde yeni gücü zâhiri bakımından taklit etmeye başlar. Yeni güç, sahip olduğu güç bakımından, başka bir deyişle, bu gücü elde etme açısından ulaşılması gereken bir *örnek* ve *model* olarak görülür. Bu gücü mümkün kılan şartların ne olduğu araştırılır; bu şartların yapay üretiminin, gücünü kaybeden topluma yeniden eski günlerini geri vereceği zannına düşülür. *Çöküş aşamasın*da ise toplum artık, en azından kısa vadede, yeni güce rakip olamayacağını anlayarak yeni güç ile kendi arasında müşterek noktalar üretmeye başlar. Özellikle yeni gücü mümkün kılan bazı unsurların kendinden devşirildiği vurgulanır ve kendi geçmişinin yeni güce katkıları sürekli gündemde tutulmaya çalışılır. Bu tavrın sonucunda toplum, kendinin de yeni güç ile aynı tarihi paylaştığını, dışarıda olmadığını; başka bir deyişle, kendinin de yeni gücün tarihi içerisinde yer aldığını göstermeye uğraşır. Bu nedenlerle kendi tarihinin muhtelif sahalarda ve konularda yeni güce yaptığı katkıları sürekli gündemde tutarak hem toplum içerisinde oluşan aşağılık psikozunu tedavi etmeye gayret eder, hem de taklit sürecinde ortaya çıkacak zorlukları gidermeye çalışır. Ancak bu girişim bir yandan da, diyalektik olarak, toplum içerisinde yeni güce katılmayı hızlandırır ve kolaylaştırır. Bu da altıncı ve son aşamayı, *eriyiş aşamasın*ı doğrurur. Bu aşamada toplum artık yeni güç içinde erir; yeni gücün hem şimdisine hem de geçmişine katılır; geleceğini de yeni gücün geleceğine bağlı görür. Artık sahiplenmesi gereken bir geçmişi olmadığından –çünkü hem aklî hem de hissî seviyede ondan kopmuştur– yeni güce karşı farklı bir kimlik/tarih sahibi kişi gibi davranmaz; tersine yeni gücün bir bireyi gibi yaşamayı kendine hedef seçer.

Yukarıda çizilen çerçeve bu toprakların hem maddî hem de manevî tarihine uygulandığında doğrulanabilir bir tabloyla karşılaşılır. Elbette tüm aşamaları tek tek ele alıp açıklamak bu yazı çerçevesinde mümkün değil; ancak son iki

aşamayı örneklendirmek mümkün. XVIII. yüzyılın başlarında, Eğinli Numan Efendi'den bu yana İslâm medeniyetinin (eski güç) yükselen Batı Avrupa medeniyetine (yeni güç) yaptığı katkılar üzerine, hemen hemen dünyanın her yerinde, binlerce çalışma yapıldığını görmek kimseyi şaşırtmaz. Hatta pek çok kişi bu yüksek hakîkatleri öğrenmekten zevk alır ve gurur duyar. Özellikle mühendishâneler ve diğer yeni okulların kurulmasıyla yetişen nesillerin Tanzimat'tan itibaren üzerinde en çok durdukları konulardan biridir bu: İslâm, Osmanlı, Türk, vs. medeniyetlerinin Batı Avrupa ya da kısaca Batı medeniyetine etkisi. Elbette ilmî/akademik çalışmaların masum olduğu söylenebilir. Doğrudur, ancak bir şartla: Her ilmî olan, bir siyasî irâdenin hizmetindedir. Örnek olarak, şu tür çalışmalar hemen hemen hiç görülmez: İslâm medeniyetinin Çin medeniyetine etkisi; ilm-i vefk'in İslâm ile Çin arasında ortak bir ilim dalı olması, Çinli astronom Fao-mun-ji'nin Nasiruddin Tûsî'nin Merağa Rasathanesi'nde çalışması, İslâm rasathane ilkelerine göre Çin'de rasathane kurulması, Çinceye tercüme edilen eserler vs... Yahut İslâm, Türk medeniyetlerinin Hint'e etkisi; Nasiruddin Tûsî, Kutbuddin Şirâzî, Ali Kuşçu, Abdulali Bircendî gibi pek çok ilim adamının eserlerinin Sanskritçeye çevirileri, Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinin Hindû rahipler tarafından tercümesi ve ayinlerde okunması vs... Çin'in yükselişi ve dünya gücü hâlini almasıyla belki de İslâm dünyasında yapılacak ilk iş bu medeniyete olan katkılarımızın araştırılması, ortaya konulması ve güncelleştirilmesi olacak; bu da bize Çinlileşme yolunda büyük kolaylıklar sağlayacaktır. Çünkü ne de olsa bu hâle gelmesine ciddi katkılarımızın olduğu bir medeniyet bir bakıma bizim de eserimiz sayılır ve Çinlileşme aslında biraz da, ters yönden de olsa, biz olmak demektir.

Dile getirilen bu durum en iyi, Tanzimat ve Meşrutiyet münevverlerinin çocuklarında görülür. Bu konular üzerin-

de kafa yoranların çocuklarının günümüzde artık böyle bir dertleri kalmadı. Çünkü artık onlar son aşamadalar; oluşmasında katkıda bulundukları medeniyetin içinde eridiler, eriyorlar. Bu katkıları dedeleri, babaları araştırdı; kendilerinin sahiplenecekleri ve araştıracakları bir geçmişleri artık yok. Cumhuriyet döneminde şehirlileşen muhafazakar kesimin Avrupa'ya –ya da Avrupa Birliği mi demeliyim?– uyum sağlaması için yeniden gündeme getirilen ve yalnızca Türkiye'de değil, ilginç bir şekilde bugünlerde hemen hemen başta tüm İslâm dünyası olmak üzere pek çok Avrupa ülkesinde ele alınan konu Avrupa/Batı medeniyetinin oluşmasında Müslümanların katkıları konusudur. Yine ilginç olan bu katkı XIII. yüzyılla, yani İbn Rüşd'le büyük oranda bitirilir. Merağa, Semerkant matematik-astronomi okullarını geçiniz; A. Alpago, G. Postel vb. kişilerin gayretleri, XVII. yüzyıldan günümüze değin süren çalışmalar, mantık gibi pek çok konu, Brentano gibi pek çok filozofun eserleri üzerinde fazla durulmaz. Esas itibarıyla bir etki varsa bu etki başlamış ve bitmiş bir etki değildir; tersine dinamiktir. Çünkü bu etki çerçevesinde Batı'da üretilen eserler ve fikirler, Suarez'de olduğu gibi yeniden üretime sokularak çoğaltılmakta, XVIII. yüzyılda Fârâbî ve İbn Tufeyl'in, XIX. yüzyılda İbn Sînâ'nın, XX. yüzyılda İbn Sînâ ile İbn Arabî'nin yeniden üretiminde görüldüğü gibi işlenmektedir.

Ancak denildiği gibi sorun bir şey araştırmak değil; yalnızca muhafazakâr kesimin –belki de *muhafazakâr demokrat* kesimin demeliyim– Avrupa'yı ve Avrupa Birliği'ni kolayca benimsemesini; çocuklarının da tıpkı Tanzimat ve Meşruiyet münevverlerinin çocukları gibi son aşamada erimesini sağlamaktır. Belki o zaman geri kalanları, nispeten direnenleri *konuşulabilir Türk* –ya da *diyaloğa hazır Türk*– hâline dönüştürebilirler. Kimbilir?

Avrupa Vicdanı Türkleri İstemiyor?[12]

"Modern bilimin oluşumunu anlamak isteyen herkes, hepsi de antik dönemden başlayan ve Isaac Newton'un eserlerinde bir araya gelen üç gelişme çizgisini izlemek zorundadır: 1. Antik matematik → Descartes → Newton; 2. Antik Astronomi → Copernicus → Newton; 3. Antik mekanik → Huygens → Newton." Bu satırlar hem bir matematikçi hem de bir antik dönem bilim tarihçisi olarak tanınan B. L. Van der Warden'e ait olmakla beraber hemen hemen tüm Batı-Avrupa ile Anglo-Amerikan dünyada kaleme alınan medeniyet, düşünce ve bilim tarihi eserlerinde mevcuttur ve *Batı*'nın resmî tarih ve medeniyet perspektifini gösterir. Bu durum, ilk bakışta hissedildiği gibi bir cehalet durumundan kaynaklanmaz; tersine bilinçli ve bir o kadar derin bir siyasî tavırdan kaynaklanır. Çünkü bizzat B. L. Van der Warden'in cebir tarihi hakkında son derece teknik bir eseri vardır ve bu eserde cebir tarihini kaleme alırken Harizmî'ye merkezî bir yer vermektedir.

Kavram örgülerinin insanın *hayât*a bakışını nasıl belirlediği üzerine, pek çok yazımızda uzun uzadıya durmuş ve bu idrâkin vâkıaya değil bizâtihi insanların tarih ve medeniyet perspektiflerine bağlı olduğunu belirtmiştik. Öyle olmasaydı, *İslâm felsefe-bilim tarihi* disiplinini akademik/ilmî bir araştırma alanı olarak bizzat kendileri kurmalarına; Batı'ya etkisini yine bizzat kendileri ortaya koymalarına karşın, tarih ve medeniyet perspektiflerini inşa ederken İslâm medeniyetine *yer* vermemeleri nasıl izah edilebilir? Bu sorunun

---

[12] Mart-2005, sayı. 22, s. 70-71.

tek bir cevabı var: Batı hayal ettiği geleceği, yazdığı geçmişe göre kuracaktır. Başka bir deyişle, geçmişinde yer verilmeyen bir İslâm medeniyeti, Batı'nın geleceğinde –bir *geçmiş* olarak bile– yer almayacaktır, yer bulamayacaktır.

"Batıyı kaşı, altından İslâm çıkar." Bu deyiş yalnızca olumlu etkileri değil olumsuz etkileri de içerecek genişliktedir. Çünkü Batı kendini hem aldıkları hem de reddettikleri bakımından İslâm medeniyetine karşı konumlandırarak inşa etmiştir. Bu tespit insanî tüm üretim alanlarını kapsayacak şekilde düşünülmeli; ayrıca tarihî olarak da dar bir zaman dilimiyle sınırlandırılmamalıdır. Genellikle İspanya, Sicilya, İstanbul ve Trabzon'da yapılan ve XIII. yüzyılda büyük oranda tamamlandığı düşünülen nazarî eserlerin çevirileriyle sınırlandırılmış bir etki yalnızca Osmanlı-Türk dönemini ihmal etmekle kalmaz; aynı zamanda etkinin sürekliliğini de gözden kaçırır. Avrupa'da XV. yüzyılın sonunda başlayan, XVI. yüzyılın sonuna kadar devam eden nazarî/ilmî icâtların hemen hemen hepsinin İslâm medeniyeti kaynaklarından isim verilmeksizin devşirildiği, bugün için tespit edilmiştir. Yoksa, sekiz yüz yılda İslâm medeniyetinde felsefe-bilimde katedilen ilerlemenin Avrupa'da kırk-elli yıl içinde, hiçbir tarihî bağlam ve ortam olmaksızın vuku bulduğu söylenecektir ki, bu iddianın günümüz bilimsel yöntemleri açısından hiçbir tutar tarafı yoktur.

Muhtasar ve müfîd bir deyişle XV. yüzyıl, ama özellikle ikinci yarısı, Avrupa'nın her bakımdan, bahusus zihniyet açısından İslâmlaşma dönemidir ve bu dönem sanıldığı gibi hemen bitmemiş, çok uzun bir süre devam etmiştir. XV. yüzyılın sonunda başlayan coğrafî keşif hareketlerinde İspanyolların ve Portekizlerin Afrika sahilleri ile Hint okyanusu hakkındaki bilgilerini, İbn Mâcid ile Süleyman Mehrî'nin eserlerinden tercüme ettikleri; aynı zamanda gemilerini bu iki ismin rehberliğinde Hint okyanusuna sürdükleri bilinmektedir. Öte yandan İbn Tufeyl'in romanı,

XVII. ve XVIII. yüzyıllarda başta Latince olmak üzere pek çok Avrupa diline çevrildi ve özellikle içerdiği felsefî tezler, F. Bacon (ö. 1626) ile T. Hobbes'un (ö. 1679) empirik ve nominalist felsefelerine karşı kullanıldı. Hem İbn Tufeyl hem de Fârâbî'nin fikirleri Aydınlanma dönemi düşünürleri tarafından *doğal din*, *doğal hukuk* gibi kavramların temellendirilmesinde göz önünde bulunduruldu. Hemen her konuda hem nazarî hem de amelî pek çok örnek vermek mümkün: Merağa okulunun ilmî zihniyeti, İbn Heysem'in ilmî anlayışı gibi... Açıktır ki, *etki* farklı sahalarda farklı zamanlara kadar sürdü. Ancak matematik-astronomi-fizik/optik üçlüsünde İslâm medeniyetinden köktenci kopuş – tüm mistik, simyevî, dinî tarafına rağmen– Newton'un *Doğa Felsefesinin Matematik İlkeleri*'ni 1686'da yayımlamasıyla gerçekleşti. Gerçekte bu eserin, bugün için doğruluğu tartışılsa bile *modern bilim*in *kadîm bilim*den de köktenci bir kopuşu temsil ettiği söylenir. Ancak, örnek olarak tarım bilimi sahasında İslâm medeniyeti ürünleri kullanılmaya devam etmiştir: İbn Avvam'ın tarımla ilgili eserinin hem İspanyolca hem de Fransızca çevirisinin XIX. yüzyılın ortalarına, yani modern kimya tekniklerinin tarıma uygulanmaya başlamasına kadar Avrupa'da kullanıldığı bilinmektedir. Felsefî düşüncede de pek çok örnek vermek mümkündür: Franz Brantano'nun XIX. yüzyılın ikinci yarısında İbn Sînâ felsefesinden hareketle yaptığı çalışmalar gibi...

Yukarıda verilen örnekler, yine vâkıa ile perspektifin sanıldığı gibi her zaman mutabık olmadığını, tersine perspektife göre vâkıanın tahrif, hatta tahrip edildiğini göstermektedir. Kısaca, Avrupa'nın tarih ve medeniyet perspektifinde bir geçmiş olarak İslâm'a yer verilmek istenmediği gibi ve bizâtihi bundan dolayı, geleceğinde de yer verilmeyecektir. İstenen bir *uzlaşma*, hatta bir *erime* değil –çünkü eriyen şeker suya bir *tat* katar– bir *yok olma*dır. Bunun ilk ve somut göstergesi, yukarıda dile getirilen, tarih ve medeniyet

perspektifi şemasındaki *yersiz*liğimizdir. Bu duruma, Türkiye ile Avrupa Birliği konusunda yaşanmış bir olayı örnek olarak verebiliriz:

12-15 Ocak 2005 tarihinde Berlin'de XV. yüzyılı konu alan uluslararası sempozyumda Papa II. Pius üzerine bir bildiri sunan Berlin Hür Üniversitesi'ne mensup bir öğretim üyesi, bildirisi esnasında XV. ve XVI. yüzyılların "Türk korkusu" yüzünden Avrupa'nın *felaket çağları* olduğunu; günümüzde de bu korkunun farklı bir renkte, içerikte tekrar nüksettiğini dile getirdi. Çay molasında özür dileyerek, Türklerle şahsî bir derdi olmadığını, yalnızca vâkıayı tasvir ettiğini bildirdi ve "Ne olacak bu memleketin hâli?" kabilinden bir soru sordu. Kendisine Michael Mann'ın cümlesini söyledim: "Avrupa eliti Türkiye'yi istiyor."[13] Yanıt zarifti: "Avrupa'nın aklı Türkleri isteyebilir; ama vicdanı henüz buna hazır değil." Peki Avrupa'nın vicdanı ne? Bunu da Avusturya'daki Salzburg Katolik Üniversitesi'nin –ve daha birçok yerde ve muhtevada– müfredat programındaki ders adında görmek mümkün: *Terörizmin İslâmî kökenleri.*

Bir medeniyetin tarih ve medeniyet perspektifinde yoksanız vicdanında da karşılık bulamazsınız.

---

[13] Ocak-2005, sayı. 20, s. 37.

Onlar Bize Türk Derler[14]

Dikkatli ve titiz bir okuma, *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman*lar ile Aşıkpaşaoğlu'nun *Tevârih-i Âl-i Osman* adlı eserindeki ilginç bir noktayı tebarüz ettirir: Hem meçhul müellif(ler) hem de Aşıkpaşaoğlu, bizzat kendileri olayları hikâye ederken *Müslüman*, *ehl-i İslâm* veya nadiren *Türk* kelimelerini; karşı-taraf, başka bir deyişle ehl-i küffâr Osmanlılar hakkında konuşurken ise daima *Türk* kelimesini kullanırlar.

Bundan daha dikkat çekici olanı, *Anonimler*in, Müslüman *Arap* ordularının İstanbul'u kuşatmalarını anlatırken takındıkları tavırdır: İçlerinde Ebû Eyyûb Ensârî'nin de bulunduğu bu kuşatmalardan birinde, yapılan anlaşma gereği başlarında Ebû Eyyûb'un bulunduğu silahsız Müslüman bir grup Ayasofya'da namaz kılacak; akabinde Müslüman Araplar kuşatmayı kaldırıp gideceklerdir. *Anonimler* bu olayları tahkiye ederken *Müslümanlar*, *ehl-i İslâm* gibi kelimeleri kullanırlar; söz karşı tarafa geçince birdenbire Müslüman Arap ordularından bahsettiklerini unutmuşçasına, Türk kelimesini kullanmaya başlarlar: "Bu kez ol keşiş gelüp feryâd idüp saçın sakalın yolup: 'Zehi rüsvâlık etiniz. Bu Türkleri getürüp bizim Mekke'müze koydunuz'. /.../ 'Evet ben revâ görmezin kim sağ esen Türkler çıkalar gideler.' /.../ 'Andan Türkler gelüp geçdükde biz arkurı girelüm'[15]" Bu tarz bir tahkiyenin ne kadar bilinçli olduğunu gösterircesine keşiş ile tekfurun konuşmaları bitip tek-

---

[14] Nisan-2005, sayı. 23, s. 78-79.

[15] N. Azamat çevirisi, s. 107-108; N. Öztürk neşri, s. 118-119.

rar *Anonimler* anlatmaya başladığında, yine *Müslümanlar*, *ehl-i İslâm* tabirlerine geri dönülür. Yukarıdaki alıntılar, yoruma mahal bırakmayacak derecede açık ve seçiktirler. Müslüman yazarlar kendi ben-idrâklerini kavramsallaştırırken, Müslüman ile Türk kelimesini *eş-anlamlı* kullanıyor, karşıtaraf ise bu iki kelimeyi *aynî*leştiriyor.

Özetlenen bu durumun oldukça geriye giden tarihî bir bağlamı mevcuttur: Papa II. Baschalis 1100 Ağustos'unda, Roma'da bir *ferman* yayımlar: "Müslümanlar eşittir Türkler." Bu acil mesajın yayımlanmasının en önemli nedeni, hiç şüphesiz, Anadolu'da Müslümanlarla savaşan Avrupa orduları içerisinde bulunan papazların Kilise'ye gönderdikleri notlardır. 11 Ekim 1098'de Antakya'da cereyan eden savaşlara katılan bir papazın notlarındaki bir ibare şöyledir: "Her yerde Türkler." Nitekim 1188-1190 tarihlerindeki haçlı seferine katılan Alman imparatoru Barbarossa'nın ordusunda bulunan Ansbert, Latince kaleme aldığı kronikte Anadolu'dan artık *Türkiye* diye bahsetmektedir. Bir çeyrek asır sonra ise, 1228-1229'da, Tannhauser'in Almanca *Haçlı Seferi Şarkısı*'nda, Anadolu için *Türkie* adı kullanılıyordu. Kısaca, Anadolu'da her yerde olan Türkler, tarihte ilk defa bir coğrafyanın Türk sözcüğüne nisbetle anılmasını doğurmuştur: *Türkiye* yani *Türklerin meskûn olduğu yer.*

Daha da geri gidildiğinde Türk sözcüğünün tarihçesi nasıl takip edilebilir: Araplar hem İslâm öncesi hem de İslâmî dönemde Orta-Asya'ya nüfuz etmeye başladıklarında Göktürklerin (552-731) damgasını taşıyan bir kültür ortamıyla karşılaştıklarından; ayrıca Sulu Kağan komutasındaki Türkeşler Devleti (630-766) ile savaştıklarından, Türk kelimesini Parsların *Turan* kelimesine tercih ederek yaygınlaştırdılar ve Orta-Asya'daki tüm kavimleri *Türk* diye adlandırdılar. Deyiş yerindeyse Türk kelimesini cihanşümul kılan Arapçadır. 745'te kurulup 840'ta Kırgızlar tarafından yıkılan Uygurla-

rın ise İslâmî bir dönemde vücut bulduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

Metinlerin dikkatli ve titiz bir incelemesi, ne genelde Arapların ne de özelde Türkleri kendilerine konu edinen Cahız ile İbn Hassul'un Türk kelimesini kullanımları bir *millet*e delalet etmez. Bu nedenle *Türk olan*, yani *Türkî olan* ile *bir kavmin tarihî bir vâkıa hâline gelmesi, yani millet olması* anlamındaki Türk/Türklük kelimesi birbirinden ayrı değerlendirilmelidir. Arkeolojik kazılar ya da diğer çok yönlü tarihî araştırmalar, Türkî olan hakkında bilgi verebilir; ancak Anadolu-Balkanlar'da vücut bulan Türklüğün organik tarihiyle doğrudan bir alakası yoktur. Benzer biçimde Kuzey Afrika'da, Yemen'de ya da değişik İslâm coğrafyalarında vücut bulmuş Müslüman Türkî tarih bile Anadolu-Balkanlar'da yeşermiş, anlam kazanmış Türklük için mukavvim bir değer ifade etmez.

Öyleyse Anadolu-Balkanlar coğrafyasında tecessüm eden, anlam kazanan Türklük, dolayısıyla Türk tarihî, bir vâkıa olarak tarih sahnesine, Oğuzların 1040'da Gaznelilere karşı Dandanakan meydan muharebesini kazanmasıyla çıkmıştır. Malazgirt (1071), Anadolu Selçuklu (1075), Osmanlı (1299), İstanbul'un fethi (1453), Türkiye Cumhuriyeti (1923) sürecini izleyen bu tarihî vâkıa, bu coğrafyada yaşayan insanların tarihî ben-idrâkinin organik içeriğini oluşturur. Bu nedenle Türklüğün tarih sahnesine çıkışını, dolayısıyla Türk Devleti'nin kuruluşunu, Erol Güngör'ü takip ederek, 1040 tarihiyle başlatmak tarihî vâkıaya mutabık olması bakımından en doğrusudur. Papa II. Baschalis'in fermanında dile gelen "Müslümanlar eşittir Türkler" ifadesinin muhatabı da bu tarihî içeriktir.

Kapalı-ırk anlamında ilahî olarak seçilmiş, misyon sahibi, tarih yapan bir ırk kavramı, bırakınız dinî, felsefî gerekçeleri, insanî açıdan bile en basit ifadeyle saçmadır. Çünkü *tarih kesbîdir, vehbî değil.* İbn Haldûn'un dediği gi-

bi: "Allah, hiçbir zamana, mekâna, kavme, aileye ve kişiye özel ahkâm tahsis etmez." Tarih kazanıldığı gibi kaybedilebilir de... Ali Amasî'nin *Tariku'l-edeb*'de evsâfını verdiği; Mevlânâ İsa'nın *Câmiu'l-meknûnât*'ta frenklere/gavurlara karşı konumlandırdığı; Şeyhülislâm İbn Kemâl'in hâkimiyet sürecini tavsif ettiği Türkler, İslâm ile tarihî vâkıa hâline geldiler, yani millet oldular. Düşmanlarının, *imkânı paylaşan ve istikâmeti muhkem insanlar* diye tanımladıkları Türkler için Goerge Tractatus, 22 yıllık tutsaklık hayatından sonra kaleme aldığı ve 1480'de basılan hatıratında şöyle der: "Türkler, dini doğal bir görev olarak görür ve yaparlar. Öyle yaşarlar ki, insan onların mülksüzlüğü sevdiğini sanır."

Anadolu-Balkanlar bağlamındaki Türklük, tarihî müktesebatın kendisine verdiği hak ile bu hakkın omuzlarına yüklediği vazife dolayısıyla mecazî anlamda seçkindir. Başka bir deyişle, Selîmiye Edirne'de; Süleymâniye İstanbul'da olduğu; İstiklâl Harbi Anadolu'da yapıldığı için kazanılmış bir seçkinlik ve sorumluluktur... Ancak Türkler, Mehmed Vânî Efendi'nin (ö. 1685) Tevbe suresinin 39. ayetindeki "yerinize başka bir milleti getirir" ifadesini, Arapların yerine getirilen milletin Türkler olduğunu belirterek yorumlamasına benzer biçimde, liyakatini kaybedenin seçkinliği de kaybedeceğini akıllarında tutmalıdırlar. Yine günümüzün Türkleri, Karaman Bey'ine *Grand Karaman*, Osmanlı Sultanı'na ise *Grand Turc* diyen Avrupalıların ifadelerindeki kasıt üzerinde yeniden düşünmelidir.

Türk'ü Anlamamak İçin Her Şeyi Anlamak[16]

Rivayet oldur ki, İstanbul'un fethinden hemen sonra bazı sûfî çevreler fethin kendi manevî tasarrufları sayesinde müyesser olduğuna dair kanaatlerini muhtelif mahfillerde dillendirmeye başlarlar. Durumdan haberdar edilen genç Sultan rahatsızlığını gizlemez. Hiç şüphesiz genç Fatih için de manevî saik fetih için önemli bir etkendir; ancak her şeyin tek bir nedene indirgenmesi, kılıcın hakkının teslim edilmemesi doğru değildir. İndirgemeci zihniyet bütünü, bizâtihi insanı görmekten uzak olduğu için *nazar*dan çok *çatışma*ya yatkındır.

Hiçbir genelkurmay maddî savaş planında, yeşil sarıklılara, şehitlere ya da meleklere yer vermez; ancak bilinmelidir ki, her asker ölüme bir melekle gider. Yalnızca maddî güce dayanan ordular istilacı olarak kalırlar; yalnızca manevî güce dayanan ordular ise helak olurlar. Ordu oldur ki maddî gücü ile manevî gücü arasında birbirinin yerine ikame edilemeyen bir ahenk kurmuş olsun. Bu mülahazalarla genç Fatih, dönemin ünlü âlimlerinden filozof-bilgin Fahreddin Râzî'nin torunu Musannifek'ten konuyu aydınlatıcı bir eser kaleme almasını rica eder. Musannifek, *Hallu'r-rumûz ve keşfu'l-kunûz* adlı eserinde sorunu maddî güç ile manevî şevk, düşünce ile duygu arasında tutarlı bir ahenk kurarak çözer.

Tarih, insanın irâde-i akliyesine dayanan eylemlerinin tecessüm ettiği küllî bir zemindir. Bu nedenle tarihî bir olgu, cisimleşen bu irâdenin duyu, duygu ve düşünce cihetin-

---

[16] Mayıs-2006, sayı. 36, s. 78-79.

den tüm yönleriyle idrak edilmesini talep eder. Üç boyutlu bir olguyu, herhangi bir boyutunu ihmal ederek kavramaya çalışmak, *idrâk* değil *tatmin* verir. Böyle bir tarih tasavvuru, *bilgi* değil *mit* yaratır; ortaya da *ilm-i tarih* değil *mitoloji* çıkar. Gerçi modern dönemde tarih, ulus devletin mitolojisidir. Olabilir; yine de mitoloji, belirli bir nizama sahipse anlamlıdır, o milletin önünü açar; değilse tıkar.

Bu sorunu teşhis eden tarihçimiz Ahmed b. Yusuf Karamânî (ö. 1019/1610), *Ahbâru'd-duvel ve âsâru'l-evvel* adlı eserinde tarih ilmini şöyle tanımlar: "Âlem'deki *geçmiş* (sâbık) *olgular* (kâinât) ile *olaylar* (hâdisât) hakkındaki *ahbâr*dır." Bu tanımda *kâinât* ile *hâdisât* kavramları yanında, belki de onlardan daha önemlisi *ahbâr*dır. Kadîm nazarî felsefe-bilim geleneğimizi ifade eden Arapça, Arap dili değil, yarı simgesel, mantıkî bir dildir. Onun için Fregevarî bir deyişle, kavramların anlamları ile referansları iyi tayin edilmelidir. Ahbâr, *haber*in çoğuludur. Haber içeren cümle, yani *ihbârî* cümle, yargı bildiren bir *önerme*dir. Her önerme tasavvurlar/kavramlar ile tariflerden/tanımlardan oluşur. Tasavvur ve tariflerden oluşan önerme bir *yargı*dır/*kaziye*dir; bu nedenle *haml-i vücûdî*yi içerdiğinden her önerme ister hâricî ister zihnî bir konuya, yine ister hâricî ister zihnî bir durumu yükler, nispet eder. İhbârî önermeler yani ahbâr, bir çıkarım süreci oluşturur; bu süreç de illete/nedene dayanır. Öyleyse ahbâr, nedenleri içeren yargılardır. Kısaca tarih bilimi, sâbık kâinâta ve hâdisâta ilişkin illetleri/nedenleri veren önermelerden kurulan bir bilimdir. Nitekim Ahmed Karamânî, tarih kelimesinin sözlük anlamını *nizâm* olarak verir. Nizâm, kadîm felsefe-bilim geleneğinde teolojiye nispetle *hikmet*, metafiziğe nispetle *illet*, fiziğe nispetle *sebeb* olarak da adlandırılır. Öyleyse, tarihteki sâbık/geçmiş kâinâtı ve hâdisâtı araştırırken illet ve sebepleri iyi tayin etmeliyiz. Zaten bunu yapınca, kâinâtı ve hâdisâtı ilim ile Âlem'e dönüştürürüz. Ayrıca, hem tefek-

kür hem de aklın tertîb/nizâm anlamını içerdiği hatırlanırsa denilenler daha iyi anlaşılır. Bu nedenle, bir tarihî konunun bilgisinde *maddî* (duyu), *manevî* (duygu) ve *fikrî* (düşünce) nedenler beraberce dikkate alınmalıdır.

Giambatista Vico, "İnsanî bilginin nihaî amacı doğayı bilmek değil kendini tanımaktır." der ve ekler, "Bu nedenle eserlerimizin sınırları bilgimizin sınırlarıdır." Doğa Tanrı'nın eseri; tarihse bizim eserimizdir. İnsan doğanın değil tarihin illetlerini, kendi eseri olduğu için daha doğru bilebilir. Kaldı ki doğa bile tarihîdir, çünkü süreçtir. Öyleyse ne kadar zor olursa olsun tarihe ilişkin illetler ve sebepler yine insan tarafından bilenebilir. Ancak önce *ne* yaptığımız bilinmelidir ki *nasıl* ve *niçin* yaptığımız bilenebilsin. *Ne*yi bilmeyenlerin nasıl ve niçin üzerinde konuşması heva ve heveslerini *ne* yerine koymaktan başka bir anlam taşımaz. Malûmâtın yanlış olduğu yerde de yorumun sıhhati tartışılmaz. Bu çerçevede tarihî bir olgunun idrâkinde maddî neden *ne*yi, manevî neden *niçin*i, fikrî neden *nasıl*ı bilmeyi şart koşar.

Günümüzde, Türk tarihinin muhtelif safhaları ile değişik alanları hakkında kaleme alınan eserlerde ya içi boş, heva ve heveslere göre doldurulmuş kavramsal şemalar ya da belirli bir şemadan yoksun malzeme yığınlarıyla karşı karşıyayız. Her şeyden önemlisi de bu tarihin başarılarının, illetleri ve sebepleri tespit edilmeksizin *irrasyonel*, yani ait olduğu bütüne, tarihe nispeti mümkün olmayan kavramlarla açıklanmaya çalışılmasıdır. Bilmekten korkanlar belirsizliğe sığınırlar; tarihten korkanlar da mite... Hâlbuki bir milletin geleceği korkuya, dolayısıyla mite dayalı inşa edilemez. Değil mi ki İstiklâl şiirimiz "Korkma!" diye başlıyor.

Türk'ün İstiklâl Harbi'nde, genel ilkelerini İstiklâl Marşı'nın verdiği başarısını anlamak, nedenlerini tespit etmek, 1040'dan bu yana süregelen ben-idrâkini anlamayı şart koşar. Türklerin direnmesinin nedenleri ile bu direni-

şi mümkün kılan maddî, manevî ve fikrî zemini idrâk her şeyden önce ilmî bir gayreti, ahlâkî bir ciddiyeti gerektirir. *Kurtlar Vadisi* gibi filmlerle vatan kurtaranların Türk tarih tasavvuru ancak ve ancak çılgın, gözü kara, sonunu düşünmeyen, yalnızca duygularıyla hareket eden gibi irrasyonel, bütüne, tarihe nispeti mümkün olmayan içeriksiz, boş kavramlardan kurulur. Türk'ü tanımaktan korkanlar Türk tarihinden de korkarlar, belirsizliğe, müphemiyete sığınır, kılıcın hakkını unuturlar.

Türk'ün başına muhtelif sıfatlar getirerek kendi heva ve hevesini kavrama yedirmeye çalışmak, tarihî muhtevayı dikkate almaksızın tanımlamalarda bulunmak, gelecekte benzer bir durumla karşılaşan insanların hakîkatlere değil mitlere sığınmasına neden olur. Çalışmanın yerini sığınma alınca sığınılan yerin pek bir önemi kalmaz.

Ünlü seyyah Marco Polo, Kubilay Han'a bir köprüyü taşlarıyla birlikte tarif edince Han, bu kadar taş arasında hangi taşın köprüyü ayakta tuttuğunu sorar? Polo, tek tek taşların değil, onların oluşturduğu birliğin, bütünlüğün yani kemerin köprüyü ayakta tuttuğunu söyleyince Han, "Öyleyse niye sabahtan beri taşlardan bahsediyorsun! Önemli olan kemerse onu anlat!" diye çıkışır. Polo'nun yanıtı ise açıktır: "Ama taşlar olmadan kemer de olmaz." Bu teşbihte, dikkat edilirse ne tek başına taşlar ne de tek başına kemer izah edilebilir. İkisini bir araya getiren manâ, yani vicdandır. Bir milletin vicdanı ise tarihidir.

Cahiller yani aklı dolaşıklar, milleti bir hedefe taşımaz, tarih içinde dolandırıp dururlar. Türk milletini bir hedefe taşımak, Türk tarihini maddî, manevî ve fikrî tüm yönleriyle bilmeyi gerektirir. Tatmin eden övgü ve sövgü sizin olsun, idrâk veren bilgi bize yeter.

Türklerin Manevî ve Fikrî Soykırımı[17]

I. Öncül

Hüsrev Paşa'nın 1830 sonrasında Paris'e tahsil için yolladığı, Fransız Harp Okulu mezunu, bir süre de Fransız ordusunda görev yapan Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa, Tanzimat devrinde de sadrazamlık yapan devlet adamlarımızdandır. Fransız ordusunda görev yaparken bir gün, Fransa kralı, Paris'teki Osmanlı elçisi Fethi Paşa ile birlikte yanına gelir. Kral, konuşmasında geleceğini gördüğü bu genç askere, Osmanlı Devleti'ne başta subay olmak üzere teknik sahalarda uzman ve eğitmen göndermeyi arzu ettiğini, böylece Fransa'nın Türklerin *medeniyet*te ilerlemeleri için katkıda bulunmak istediğini belirtir. Mehmed Emin Paşa, kralın bu sözlerine şöyle karşılık verir: "Haşmetmeab, yapmayı düşündüğünüz bu şey hiçbir işe yaramaz. Hem bu göndereceğiniz adamlar istekleriyle bizim canımızı sıkacaklar, hem Fransa'nın hem de Avrupa'nın medeniyetinden bizi soğutacaklardır. Gelin bunun yerine bize birkaç bin, akıllı ve güzel *yosma* gönderin. Bu yosmalar bizi daha çabuk medenîleştirirler; Fransızlaştırırlar bile..." Mehmed Emin Paşa, bu ilginç isteğini önce kendi nefsinde tatbik etmiş, karısı Melek Hanım böyle biri olmuş, kendi de kestirmeden medenîleşmiştir(!). Öte yandan bu isteği duyan bazı uyanık Fransızlar pek çok Fransız yosmayı Türkiye'ye, özellikle İstanbul'a yollayarak seçkin(!), –belki de çılgın(!) demeliydik– Türklerin hizmetine sunmuş; bu çerçevede kurulan

---

[17] Haziran-2006, sayı. 37, s. 78-79.

dadılık kurumuyla, bu Avrupalı yosma dadıların yetiştirdiği pek çok Türk çocuğu, daha hızlı medenîleşmiş(!), hatta Fransızlaşmışlardır. İşte Tanzimat erkânı...

II. Öncül

Düşüncesinde *doğru*yu değil yalan, yanlış, hatta saçma bile olsa *faydalı*yı esas alan, misafirperverliği bedevîlik âdeti kabul edip medenî insanların ondan kurtulmasını salık veren, karma evliliği bir Avrupaî âdâb-ı muaşeret ilkesi olarak savunan, ömrü boyunca *kavm-i necîb* dediği Anglo-Sakson yaşama tarzını Türk toplumuna ithal etmeye çalışan, ilk beyannamesini hazırladığı İngiliz Muhibler Cemiyeti'nin kurucu üyesi Abdullah Cevdet, bir din gibi benimsediği biyolojik materyalizmin belki de itikâdî gereği olarak, Türk toplumunu ıslah için Avrupa'dan *damızlık* getirtecek kadar *faydalı* bir düşünceyi ileri sürer. Böylece Avrupa'dan, özellikle Anglo-Sakson dünyadan getirtilecek damızlık erkekler süflî Türk ırkını ıslah edecekler, sonuçta Türkler de medenîleşecektir. Kendi ne kadar iyi niyetli olursa olsun, düşüncesi de ne kadar saptırılırsa/saptırılmışsa saptırılsın, en azından tekliflerinin dönemin kamuoyunda bu şekilde yorumlanması, elitlerimizin biz *halk* için ne kadar ciddi ve derin kaygılar taşıdıklarını gösterir. İşte İttihat ve Terakki erkânı...

III. Öncül

Yedi düvelden yosmalar ve damızlıklar geldi bu ülkeye, İstiklâl Harbi'mizde hepsini denize döktük. Hem yosmalardan hem de damızlıklardan *istiklâl* elde ettik derken şimdi de turizmden ve turistlerden bizi medenîleştirmesini bekleyen aydınlarımız türedi ötede beride... Mehmed Emin Paşa ve Abdullah Cevdet'in bu yeni nesil temsilcilerine göre turistler, dolayısıyla turizm sektörü şu anda Türk toplu-

mundaki pek çok sorunu çözmeye aday bir felsefî/fikrî sistemdir(!). *Örnek insan turistler*, süreç içinde Türk insanını inançlarından, gelenek ve göreneklerinden koparacaklar, kısaca medenîleştireceklerdir. Turist, bir önceki yosma ve damızlık teorilerini beraberce içeren üst bir kavramdır; çünkü gelen turistler arasında yosmalar da var damızlıklar da... Çok kısa bir zaman içinde katettiğimiz felsefî seviye, turist sözcüğünün bu aydınlar nezdindeki kuşatıcılığını, kavrayıcılığını ve derinliğini göstermektedir.

I. Sonuç

Şimdiye değin özetlediğimiz düşünceleri temsil eden *yosma-damızlık-turist* kavramlarının derin felsefî seviyesi, Osmanlı münevveri ile Türk aydınının da yüksek felsefî-metafizik seviyesini göstermektedir. Şu, artık açık-seçik bir hakîkattir ki, Osmanlı münevveri ile Cumhuriyet aydını nazarında halk hiçbir zaman önemli ve güvenilir bir güç değildir. Halk hiçbir değer taşımaz; halk yalnızca seçkinlerin sürekli denetlemesi gereken manipülatif bir araçtır.

Kendi halkından bu kadar iğrenen bir yaratık olarak Osmanlı münevveri ile Cumhuriyet aydını için Türk'ün kayda değer hiçbir hasleti yoktur. Tarihi, dini, dili, siyaseti, giyim kuşamı, oturuşu, kalkışı, kısaca maddî, manevî ve fikrî tüm gelenek ve görenekleri ile Türk olumsuzdur. Halkının hissiyâtından, vicdaniyâtından ve fikriyâtından bu kadar uzak olan, uzak duran münevver ve aydın için Türk kavramı içi doldurulması gereken boş bir kavramdır. Bunun bugün Batı'yla, Avrupalılıkla doldurulması önemli değildir, tarihte Tabgaçlar döneminde Çinlilikle, daha sonra Farslıkla, Araplıkla doldurulmuştu; ileride de durumdan vazife çıkartacak aydınlarca mesela tekrar Çinlilikle doldurulabilir.

Boş bir kabı doldurmak kolaydır. Uzun ve güçlü bir tarihî, dinî, siyasî, ahlâkî, vs. birikimi olan, kısaca dolu

olan Türk toplumunu nasıl başka bir şeyle dolduracaksınız? Elbette mevcut olanı boşaltarak; bunun için de mevcut her hasleti, birikimi, her türlü aracı kullanarak kötüleyerek, karalayarak, tahkir ederek, kısaca Türk milletini Türksüzleştirerek! Bir boşalan kabı, başka bir şeyle doldurmak kolaydır: Yosmayla, damızlıkla, turistle...

II. Sonuç

Osmanlı münevveri ile Cumhuriyet aydınının metafiziği yoktur. Bu nedenle Türk milletini de hızla metazifiği olmayan bir toplum hâline getirmeye çalışmaktalar. Metafiziği olmayan bir toplumun maddî gelişmişliği ne kadar ileri seviyede olursa olsun o toplum manevî ve fikrî bir başarı gösteremez. Maneviyâtı olmayan toplum vicdansızlaşır; birbiriyle savaşır; fikriyâtı olmayan toplum ise gayesini kaybeder, iddasızlaşır.

III. Sonuç

Milletler tarihte yalnızca maddî soykırıma uğramazlar; manevî ve fikrî soykırıma da uğrarlar. Osmanlı münevveri ile Cumhuriyet aydını Türk milletini manevî ve fikrî soykırıma uğratmaktadır.

IV. Sonuç

Bekâ-i devleti siyaset, bekâ-i milleti bilgi sağlar. Bilgi siyaseti kuşatmalı, münevver ve aydının yerini Türk bilgini almalı.

"Şeker Türk"ler[18]

Şimdiye değin yazdığımız pek çok yazıda vurguladığımız bir tespiti özetleyerek tekrar etmekte yarar var: "İnsanların neye karşı çıktığı değil, neyi teklif ettiği önemlidir." Başka bir deyişle, karşı çıkılanın yerine ikame edilmek istenen *şey*in ne olduğu göz önünde bulundurulmalı; teklif sahibi olmayanların oyun sahibi oldukları unutulmamalıdır. Bir millete oyun kuranların alâmet-i fârikası eleştirdikleriyle, karşı çıktıklarıyla, yok etmeye çalıştıklarıyla değil; teklif ettikleriyle şekillenir, belirlenir. Mevcuda karşı çıkmanın, ancak yerine ikame edilecek *şey*in nitelikleriyle ilgili olduğu; yalnızca karşı çıkmanın, oyun sahibinin amacını gerçekleştirmeye yönelik, dikkatlerini dağıtmak için izleyicilerin duygularını okşamaya ve gözlerini boyamaya matuf olduğu dikkate alınmalıdır.

Türkiye'de, örnek olarak belirli bir yaklaşımın Moskova'yı dikkate alarak iş gördüğü bir ortamda, bu yaklaşıma karşı çıkmak önemsendi; ancak yerine neyin dikkate alınması gerektiği üzerinde pek durulmadı. Benzer biçimde Paris'i, Londra'yı ya da Washington'u takip ederek hayatına yön veren yaklaşımları suçlayanların hangi şehirlerden beslendikleri göz önünde bulundurulmadı. "Ne ABD ne Rusya" sloganını öne çıkartanların hangi ülkeyi işaret ettiği görmezlikten gelindi. Görüldüğü üzere, bu tür yaklaşımlarda "ne K ne Y" dilsel kalıbı güçlü bir reddiyeyi barındırmakta, olumsuzlamanın verdiği haz ve lezzet kişiyi tatmin etmekte, hemen akabinde gelmesi gereken olumlama pek de dikkate alın-

---

[18] Haziran-2007, sayı. 49, s. 82-83.

mamaktadır: "Ne K ne Y, peki ne?" İşte yakın dönem Türk tarihinde sorulması gereken en önemli soru budur: "Peki, ne?" Bu topraklarda Türkî olan her şeye ama her şeye; dinî, siyasî, iktisadî, içtimaî vb. her şeye karşı çıkanlar; binlerce yıl süren uygulamaları eleştirenler, onların yok edilmesini savunanlar; hatta Türkî olan her şeyden tiksinenler, iğrenenler, nefret edenler; daha da trajikomik bir biçimde mevcut her şeyi, bin yıllık geçmişine karşın "kökleri Türkî değildir" diye reddedenler; karşı çıktıkları, eleştirdikleri, yok edilmesini savundukları, tiksindikleri, iğrendikleri, nefret ettikleri, kısaca reddettikleri mevcudun yerine ne teklif ettiler, hâlihazırda ne teklif etmektedirler?

Konuyu, ters yönden açıklayacak bir örnek verelim: Batıcıları kendi kültür köklerinden kopmakla itham edip eleştirenler; Paris'te, Berlin'de, Londra'da üretilen çözümlerin bu topraklarda kök salamayacağını, derde deva olamayacağını vurgulayanlar; yanlış eczaneden ilaç alındığını söyleyenler, tüm bu eleştirileri yapan kişiler, kendileri hangi eczanelerden ilaç aldılar? Kahire, Cezayir, Tunus, İslamabad gibi sömürge dönemini yaşamış şehirlerde geliştirilen çözümleri ithal etmek ile sömürge ülkelerinin başkentlerinde üretilen düşünceleri ithal etmek arasında ne gibi bir mahiyet farkı var? Fransa'nın tanrıtanımaz düşünürlerinin eserlerini çeviren bir kısım Osmanlı münevverine karşı, Fransa'nın tanrıtanır Katolik düşünürlerinin kitaplarını tercüme ederek yanıt veren diğer bir kısım Osmanlı münevveri arasındaki fark nedir? Bu topraklarda Marx'ın karşısına Weber'i koyanların itikâdî mensûbiyetleri ne olursa olsun medenî âidiyetlerinde bir mahiyet farkı var mıdır? Kısaca, Londra'da Müslüman olmak ile İstanbul'da Müslüman olmak arasında bir fark yok ise o zaman biz kimiz?

Sorun bu topraklarda yalnızca dinî hassâsiyetleri yoğun olan insanlar katında görüldüğüyle kalmaz. Pek çok kez anlatılan "köprü hikâyesi" herkesin malumudur: İstanbul'da

bir bölgede yapılacak köprü için sunulan beş projenin beşi de mühendislerinin okuduğu yabancı ülkelerin özelliklerine göre çizilmiştir. Burada da yukarıdaki soruyu tekrarlayabiliriz: Londra'da inşa edilecek köprü ile İstanbul'da inşa edilecek köprü arasında bir fark yok ise, o zaman biz kimiz? Bir Pigme ya da Bantu kabilesiysek sorun yok; değilsek o zaman gerçekten biz kimiz? "*Biz kimiz?*" sorusu elbette "*Biz kimdik?*" sorusunun yanıtına bağlıdır. Bu da bizi ister istemez *tarih*e götürür. Ancak daha önceki bir yazımızda tespit ettiğimiz üzere: "Türkler bir *geçmiş*e sahip olmakla birlikte bir *tarih*e sahip değiller."[19] Türkiye'de tüm farklı yaklaşımların üzerinde ittifak ettiği yegâne konu *tarihsizlik*tir. Sevgili Metin Bobaroğlu'nun deyişiyle de "Tarihsizlik, talihsizliktir."

İşaret edilen durum yalnızca basit gündelik işlerle sınırlı değil elbette. Türkiye'deki her derde deva olarak Batı Avrupa'da geliştirilen XIX. yüzyılın kaba pozitivizminin çözümlerini sunanlar ile bu kaba pozitivizme karşı, yine XIX. yüzyılda Batı Avrupa'da geliştirilen Katolik çözümleri savunanlar arasında temelde bir fark yok. Başka bir deyişle, 'K' iddiasına karşı geliştirilen '~K' reddiyesi hem kaynak hem de amaç açısından birbirinden farklı değil; önemli olan ne 'K' ne '~K', inadına 'Y' demektir. Elbette burada kastedilen, farklı coğrafyalarda geliştirilen düşüncelerden habersiz kalmak ya da bu düşüncelerden istifade etmemek değil; bunları tartışmaksızın bu topraklardaki sorunlara mutlak çözüm diye benimsemek ve öykünmektir. Açıkça söylemek gerekirse Türkiye'de ister İbn Sînâ ister Kant okunsun tavır değişmiyor: Bağlamından kopuk, kutsal metinler gibi okunan bu eserler bu nedenle çoğalmıyor; vecîzevî kullanımların âleti olarak kalıyor.

Bugün Türkiye'de, bin yıldır kelimenin tam anlamıy-

---

[19] Temmuz-2006, sayı. 38, s. 78-79.

la yaşanan ve Türkî olan her şeye başka sıfatlar yükleyerek karşı çıkanların Türkiye'yi Avrupa kültürünün çöplüğü hâline getirdiği unutulmamalıdır. Her konuda ama her konuda, dinî, siyasî, felsefî ya da sanat alanında ortaya konulan ürünlerin taklit değeri yüksek olabilir; ama özgün/Türkî olmadıkları kesindir. Bunun karşısında duranlar ise, özellikle 1960'dan bu yana Türkiye'yi sömürge dönemini yaşamış biraz Arap, biraz Pakistan, biraz da İran kültürünün çöplüğü hâline getirmiştir. Türkî hâlden anlamayanların, Türk tarihinin tecrübesinden haberdar olmayanların coğrafî yönünün farklılığı mahiyeti değiştirmiyor. Çünkü söyleyecek sözü olmayanın hangi dili konuştuğu önemli değildir; özgünlük ne seste ne lafızda ne de unsurdadır; tersine terkiptedir, ifadededir, ilavededir.

İyi oynayan futbolcusunu Avrupa'daki herhangi bir futbolcuya benzeterek idrak edebilen, yapılan her iyi işi "Avrupalı gibi yapmak" sıfatıyla nitelendiren, düşündüğü her konuda "Acaba bu konuda Avrupalılar ne diyor?" diye soran, kendi ülkesinin insanını adam yerine koymak için Avrupa'nın ya da Batı'nın baskısını bekleyen, tüm yaşama pratikleriyle, tüm gelenek ve görenekleriyle 'Avrupalı' gibi davranan kişilerin; tekrar pahasına, Türkiye'de bin yıldır, insanların kanına işlemiş Türkî her şeye başka sıfatlar yükleyerek karşı çıkanların, kısaca, Türkiye'yi Avrupa kültürünün çöplüğü hâline getirenlerin geldiği seviye "*shake it up şekerim*" seviyesidir. Bu kadar düşük, süflî seviyeden başını kaldırıp da Türkî değerleri tahkir eden bu *şeker Türk*lere söylenecek tek söz şudur: "*Biz Türküz, Türkî çığırırız.*"

İdeolojik Savaş Başladı (mı?)[20]

Arnold Toynbee, XIX. yüzyılın ilk yarısında, Batı'nın *var-oluş* savaşında çağdaşlarını, özellikle İslâm dünyasını ekonomi-politik ve askerî açıdan yendiğini, kendi ağları içerisinde hapsettiğini; ancak tüm gücüne karşın İslâm dünyasını kendine has *kültür*ünden koparamadığını, Müslümanların *çok zor durum*da olmalarına rağmen *ruhlarını* korumaya devam ettiklerini söyler ve ekler: "... bu da ideolojik savaşın henüz başlamadığı anlamına gelmektedir."

Son zamanlarda, özellikle 11 Eylül 2001'den sonra cereyan eden olaylar, Batı'nın *ideolojik savaş*ı başlattığını gösteriyor. Artık Batılı güçler, sağ ve sol kanatlara hücum etmiyorlar; tersine merkeze, *Otağ-ı humâyun*un bulunduğu merkeze saldırmaya başladılar. İslâm'ın *tevhîd* ilkesinin çoğulcu bir siyasî rejime engel olduğunu söyleyen Latin Amerikalı yazar ile Müslümanların 'şehit' inancının savaşı (terörü!) körüklediğini iddia eden Hintli-Amerikalı yazarın maksadı aynı: İslâm'ın temel ilkeleri ve kavramlarını vurmak... Buna bir de doğrudan Hz. Peygamber'i hedef alan karalama kampanyaları eklenirse, ideolojik savaşın *aniden* ve *doğrudan* başladığı rahatlıkla söylenebilir.

Düşünce, tarihiyle birlikte yürür; bugünü idrak etmek için düne göz atmak gerekir. Saint Pierre, "Muhammetçi hataya karşı eyleme geçmek yani yazmak gerekir" demişti XII. yüzyılın ilk yarısında... XVII. yüzyılın ikinci yarısında ise Alman asıllı ancak Fransız siyasî erkine hizmet eden ünlü filozof-bilim adamı Leibniz, henüz 26 yaşında iken

---

[20] Haziran-2003, sayı. 1, s. 80-81.

XIV. Louis için İslâm'ı, bahusus İslâm'ın o günkü temsilcileri olan Türkleri *tarihten tasfiye etme projesi*ni geliştirmişti. Fransızlar için bu yabancı bir *istek* ve *hedef* sayılmazdı. Çünkü Fransız hariciyesinin önemli adlarından, bilimcasusu G. Postel daha XVI. yüzyılda Türkleri önce *ikna etme*ye çalışmayı, olmazsa *icbar etme*yi, en nihayetinde de *ifna etme*yi önermişti. Ona göre *öteki-olan* Türkleri önce tanımayı, bulundukları durumu bilmeyi, oldukları hâli idrak etmeyi; akabinde Batı-Avrupa'nın menfaatlerine göre *yeniden tanımlama*yı, kısaca olması gerekene uygun hâle getirmeyi; en nihayetinde direnirlerse de *yok etme*yi göze almak gerekirdi. Bossuet'in *Hristiyan Avrupa'nın dünya üstündeki egemenliğini kurmada tek engel olarak gördüğü Türkler*in ne yapılacağı sorusuna Careil ciddi(!) bir cevap buluvermişti: "Türk ırkının tamamen ortadan kaldırılması ve Osmanlı denen rezil güce bir son verilmesi..."

Yakın tarihimiz Saint Pierre'den başlayıp Postel, Leibniz ve Careil üzerinden devam eden fikirlerin tatbikine yeterli bir örnektir. Siyasî-askerî açıdan bütün bir İslâm dünyasının tarihten tasfiyesi, içeriden ve dışarıdan hep birlikte gerçekleştirildi. Gerçi ideolojik-kültürel tasfiyenin, *ateşli savaş* seviyesinde olmasa da çeşitli bilimsel(!) tekniklerle uzun zamandan beri yürürlükte olduğu bir gerçek... Massignon "Onların her şeyini mahvettik: Felsefelerini, dinlerini... Artık hiçbir şeye inanmıyorlar. İçlerinde sonsuz bir boşluk açıldı. Anarşinin ya da intiharın eşiğindeler." derken bu durumu tasvir ediyordu; yani gelecekteki ateşli bir savaş için direnci kırmak, ruhu esir almak... Bu hedefi gerçekleştirmek için de Müslümanların kendilerine yani tarihlerine güvenlerini kırmak birinci hedefti. Nitekim Massignon bunu şöyle dile getirir: "Onları kendi vicdanları önünde küçük düşürdük." İfade açık: Biz başkalarına karşı değil, kendimize yani tarihimize karşı küçük düştük. Çünkü *vicdan tarihtir.*

Şimdiye kadar söylenenler *min-vech* şöyle *min-vech* böy-

le yorumlanabilir. Ancak açık olan bir şey var: Metafizik üstünlüğü ile tarihî üstünlüğünü his seviyesinde bile kaybetmiş bir kalabalık, bir yığın İslâm dünyası... XIII. yüzyılda Bağdat'ta elinde kılıç olan bir Moğol kadının önünde arkalarına bakmadan kaçan bir düzine Müslüman erkeğin durumu ile bugün, ruhumuzun ve kültürümüzün inşa edildiği Bağdat tarumar edilirken binbir türlü bahaneye sığınan, yani kaçan bin düzine erkeğin durumu arasında mahiyetçe bir fark yok... Her ikisi de kaçıyor. Kimden? Kendinden yani vicdanından yani tarihinden...

Büyük medeniyetler dinî, siyasî ve iktisadî emellerini tevhit edebilen, sentezleyebilen medeniyetlerdir. Roma'da, Abbasîlerde, Selçuklularda, Osmanlılarda, hatta İngilizlerde bir eylemin gücü, o eylemin üçlü yani dinî, siyasî ve iktisadî özelliklerinin hemhâl olmasından kaynaklanır. Bugün ABD'nin –henüz büyük bir medeniyet değilse bile iddiaları itibarıyla– herhangi bir eylemi ne tek başına dine ne siyasete ne de iktisada indirgenebilir. Dolayısıyla Bağdat ne yalnızca petrol ne de ABD'nin siyasî amaçları için bombalanıyor, tersine aynı zamanda aniden ve doğrudan başlayan ideolojik savaşın bir hedefidir Bağdat: Her şeye rağmen kendisinden koparılamadığımız kültürümüzün, her şeye rağmen ele geçirilemeyen ruhumuzun inşa edildiği *Bağdad*...

Bir Kızılderili bilgesi *Beyaz-Adam*ın (Anglo-Amerikalı) bir milleti *kesin yenilgiye uğratmak* için geliştirdiği taktiği şöyle özetler: "Bir milletin sevdiği, uğrunda savaştığı, kendisi için varolduğu güzellikleri yok etmek; suyunu zehirlemek, hayvanlarını katletmek, kadınlarını kirletmek, çocuklarını boğazlamak, hasılı o milleti o millet yapan tüm değerleri bir daha geri döndürülemeyecek şekilde ortadan kaldırmak... Uğruna yaşadığı, kendisi için savaştığı güzelliklerin yok edildiğini gören savaşçı kişi ise iki seçenekle karşı karşıyadır: Ya intihar etme ya da bilincini uyuşturma. Biz

Kızılderililer her ikisini de yaşadık." İşte Anglo-Amerikalının niçin Bağdat'la ideolojik savaşı başlattığını gösteren neden: *Bağdad* bizim güzelliklerimizin tecessüm ettiği şehrin adıdır: "Ana (Ena) gibi yar Bağdat gibi diyar olmaz." Bağdadın işgal edilmesi, yok edilmesi, medeniyetimizin, kültürümüzün, ruhumuzun, sevdiklerimizin *ana*sının işgal edilmesi, yok edilmesidir; kısaca İstanbul'un *ikiz kardeşi*nin işgal edilmesi ve yok edilmesi... Bağdat'taki yazma eser kütüphanelerinin tarumar edilmesi Süleymâniye kütüphanesinin ana kaynağının yok edilmesidir, yani hafızamızın yok edilmesi... Anglo-Amerikan medeniyeti bir *kan medeniyeti*dir; bundan dolayıdır ki, periyodik aralıklarla taze kana ihtiyaç duyar; kana yani yok edilecek, öldürülecek Kızılderililere, Yerlilere, Bağdat'lara... Yoksa Anglo-Amerikalının Türkiye'yi, Sultan Ahmet Camii'ni bombalamakla tehdit etmesi başka türlü nasıl açıklanabilir?

Türklere gelince; Machiavelli "Türkler zor ele geçirilir, ama bir kere ele geçirildiler mi elde tutulurlar." demişti. Türkler ne zaman ele geçirilirler? Bu sorunun cevabı Temmuz 1098'de Antakya'da Türklere karşı savaşa katılan bir papazın günlüğünde mevcut: "Kesin yenildikleri zaman." Anglo-Amerikalıların tüm derdi I. Dünya Savaşı'nda *kesin yenemedikleri*, İstiklâl Harbi'nde topraklarından kovuldukları bir milleti kesin ve nihaî olarak yenmek. Dirençleri kırılan, ruhları *kesin* yenilen içimizdeki *gavurlar* (Anglo-Amerikanlaşmış devşirmeler) bu duruma çok güzel bir örnektir... Ancak son zamanlarda yaygınlaşan gelişmeler ister istemez insana şunu düşündürtüyor: Yoksa kesin yenilmeye mi başladık?

Batılı Bilincin 'Top' Korkusu[21]

XVI. yüzyıl... Kanûnî Sultan Süleyman komutasındaki Osmanlı orduları Avrupa'nın içlerinde *nizâm-ı âlem*i (ilim ve adâlet) tesis için ilerliyor. Alman soyluları Avrupa'nın büyük bir bölümünün dinlerini değiştirecek ölçüde Türklere yakınlık duyduğu böyle bir ortamda toplantı üzerine toplantı yapıyorlar; İslâm'ın ve Türklerin yaşam biçimlerini etkisizleştirecek yöntemler üzerinde konuşuyorlar. Tüm bu gayretleri boşuna çabalar olarak görüp Alman ulusunun soylularına seslenen Martin Luther, *en iyi dünyevî düzenin* sahibi olarak kabul ettiği Türklere karşı Tanrı'ya yakarmaktan başka çare görmüyor. Çünkü Luther'e göre, Tanrı'ya kurtarılabilecek şeylerin kurtarılmasına yardımcı olması konusunda yakarılabilir; imkânsızı talep etme konusunda değil... Sofra konuşmalarında sohbet bu şekilde sürerken bir Alman soylusu ayağa kalkıp şöyle sesleniyor: "Bırak duayı, yakarmayı! Özel bir topun var mı Türklere karşı?" Martin Luhter'in cevabı ilginç: "Hayır! Ama özel bir duam var."

Bugün başta Türklere olmak üzere, Batı dünyasının İslâm medeniyetine karşı takındığı tavırları, geliştirdiği davranış biçimlerini, bir türlü saklayamadığı kin ve nefret duygularını iyi anlayabilmek için Batılı bilinçaltının tarihi iyi tahlil edilmelidir. Batılı aklın tüm yapıp etmelerine sinmiş bu hâlet-i rûhiyenin muharrik gücü *korku*dur. Bu korku Batılı insanın bilinçaltına işlemiştir; arizî, gelip geçici bir durum değildir bu, tersine cevherî nitelik kazanmıştır. Kültürlerine, edebiyatlarına, siyasetlerine, bilimlerine, teknolo-

---

[21] Temmuz-2003, sayı. 2, s. 80-81.

jilerine, hatta dillerine sinmiş olan bu 'korku' Batılı insanın yıkıcılığının, yok ediciliğinin ana nedenidir. Çünkü sürekli korku kendine güvensizliği, kendine güvensizlik de başkasını yok etmeyi, ötekine hayat hakkı tanımamayı zorunlu kılar. Öyle olmasa yalnızca Arapları yok edecek genetik kodlu bomba yapmayı hangi hastalıklı zihin kurgulayabilir? Önümüzdeki yıllarda gazetelerden şöyle bir haber okunursa hiç şaşmamalı: "Anglo-Amerikan-Yahudî bilim adamları yalnızca Müslümanları öldürecek dinî kodlu bir bomba imali için araştırmalara başladılar." Bir de buna özel bir kod ekleyebilirler: "İstanbullu Türk kodu", kimbilir!

Bu korkunun tarihine biraz odaklanılırsa şu manzarayla karşılaşılır: 11 Ekim 1098'de Anadolu'da Türklere karşı yürütülen savaşlara katılan bir papazın günlüğünde şu dehşet verici cümle kayıtlıdır: "Her yerde Türkler!" Ağustos 1100'de ise Roma'da Papa II. Baschalis bunu doğrularcasına şu fetvayı yayımlar: "Müslümanlar eşittir Türkler." Böyle bir ortamda, XI. yüzyıldan XVI. yüzyılın sonlarına kadar Avrupa'nın en önemli gündem maddesi ortaya çıkar: Türklere karşı sürekli savaş. Bu savaşları finanse edebilmek için toplanan verginin adı: *Türk vergisi*. Bir de bunlara *top korkusu* eklenince Batılı aydının *tüm Avrupa'yı Türklere bırakıp sömürülmeye başlanan yeni-dünyaya gitmeyi* teklif etmesi şaşırtıcı değildir. Şöyle dense yeridir: Bugün Amerika Birleşik Devletleri denilen Anglo-Amerikan-Yahudî devletinin kurucuları bu korkuyu yanlarına alarak gitmişlerdir yeni-dünyaya... Öyle bir korku ki, Batılı aydın Ankara Savaşı'nda Türkleri yenen adam olarak gördüğü Timur'u *üstün-insan* kabul edip tüm tarihini, C. Marlowe'nin *Tamburlaine*'sinde izleneceği üzere, bir Timur arayışına, yani bir üstün-insan arayışına dönüştürmüştür (ya da güçlü, toptan daha güçlü silah arayışı mı demeliydim? Batı teknolojisi –Timur'un 'demir' demek olduğu anımsanırsa– bir yönüyle, böyle bir arayışın sonucu olarak, yani Tükleri yenmek için

geliştirilmiştir desem içimizdeki devşirmeleri şaşırtır mıyım acaba?). Öyle bir arayış ki bu, Marlowe'nin, Timur'un Yıldırım Bayezid'e davranışına dayanarak koyduğu ilke uyarınca, *yendiğini öldürmeden yaşatarak aşağılama konusu kılmak*ı mümkün kılacak bir arayış...

Batı bilinçaltındaki *korku*nun esiri olarak saldırır dünyaya. Tüm amacı güç devşirmek, güçlü olmaktır. Bilimi doğaya; teknolojiyi insanlığa hâkim olmak için üretir... Francis Bacon'un İngiliz-Yahudî siyasetine çizdiği bilimle güç devşirme zihniyeti, Karl Marx'ın işaret ettiği gibi bilgiye emperyal bir form kazandırmıştı. Bertrand Russell'ın "Bütün bir modern bilimsel düşünce aslında kudret düşüncesidir; yani bilimsel düşünceyi harekete geçiren his kudret aşkıdır." derken kendi insanın bilinçaltındaki hakîkate işaret ediyor gibidir. Bu zihniyette sevgi, saygı, merhamet, kısaca insanı insan kılan tüm değerler *manipülatif*dir; kendi başlarına değil, kullanım değerleri itibarıyla dikkate alınırlar. Anglo-Amerikan-Yahudî zihniyetinde tecessüm eden, daha doğru bir deyişle, bu zihniyeti temsil eden *üst-insan*ın ana özelliği ne olabilir? Russell bu soruya içten bir cevap veriyor: "Bilimin bir teknik olarak verdiği kudret İblis'e ibâdet gibi bir fedakarlıkla, yani aşktan vazgeçmekle sağlanabilecektir." Bundan dolayıdır ki, Anglo-Amerikan-Yahudî medeniyeti yıkıcı, yok edici, insanı aşağılayıcı, kısaca Platon'un uğramadığı, aşktan yani hikmetten/irfândan yoksun bir *İblis medeniyeti*dir.

Yakın tarihimizdeki olaylar, yukarıda çizilen çerçevenin ne kadar şaşırtıcı, İblisvarî bir şekilde uygulandığına tanıklık ediyor. İslâm dünyası, bahusus Türkiye bir aşağılama konusudur Batılı aydının kafasında. Top korkusunun muharrik gücü soluk benizlinin eline istediği, peşinde olduğu yıkıcı imkânları, *techno-science*ı vermiştir. Artık Tanrı'ya yakarmasına gerek duymadan, Tanrı'yı da fazla dikkate almadan kin ve nefretini kusabilir: Saraybosna'yı yıka-

bilir, Kabil'i bombalayabilir, Çeçenistan'ı yerle bir edebilir, Kudüs-i Şerif'i çiğneyebilir, Bağdat'ı aşağılayabilir... Ancak soru şudur: İblis'in asıl hedefi neresidir? Yanıt oldukça basit: Batı'nın hedefi korkusunun ana kaynağını yok etmektir. Bunu yapamadığı müddetçe korkusunu yenemeyecektir. Batılı güçler I. Dünya Savaşı sonunda buna kalkışmış, ancak Kurtuluş Savaşı'yla pılı pırtıyı toplayıp *geldikleri gibi gitmişler*di. Fakat korku, korkanı korktuğu nesneyi nihaî olarak ortadan kaldırmaya iter, sürükler. Korku neresidir? Korku, İstanbul'dur.

Öyle olmasaydı fethin 550. yıldönümünde ABD'nin Ohio eyaletindeki Grove City kentinde toplanan kırk üç bin Evangelistin ana konusu Fatih Sultan Mehmed ve İstanbul'un fethi olur muydu? Yukarıda denildiği gibi, Batılı adam korkularını yanına alarak gitmiştir yeni-dünyaya. Kendisine göre oldukça zayıf yerli ahaliyi, içindeki aşağılık duygularını bastırmak için doğramış, yok etmiştir. Güç biriktirdikten sonra artık hesabı kapatmaya, bilinçaltındaki korkularının kaynağını yok etmeye hazırlanmaktadır. Nitekim Kuzey Carolina'daki Wake Forest Üniversitesi öğretim üyesi Charles Kimball bu durumu açıkça ifade ediyor: "İslâm, Hristiyanlığı tehdit eden tek din. Bu bizim bilinçaltımıza işlemiş, kültürümüze kazınmış." Fatih'e dil uzatıp fethi karalamaya çalışan Evnagelistlerin bu tavrı ile Alman soyluları ve Luther'in tavrı arasında benzerlikler var: Alman soyluları ve Luther 'dua' için bir araya gelmişlerdi; Evangelistler ise 'bed-dua' için... Şöyle de denebilir: Alman soyluları ile Luther dil duası için toplanmışlardı; Evangelistler el duası yani savaş için... Çünkü savaş el duasıdır, elin duasıdır; ama *bed-dua*dır.

Gavura kızmak doğru değil; çünkü onlar gavurluklarını yapıyorlar; bu onların doğası: Korkularını yenmek için tarihî hesaplaşmaya hazırlanıyorlar. El duasına kalkışacaklar; ama bugün ama yarın... Asıl sorun: Fethin 550. yıldö-

nümünde içimizdeki Anglo-Amerikan-Yahudî devşirmelerinin *anlamdaş*larıyla bir olup, hem de İstanbul'da Fatih'e dil uzatıp fethi karalamaya çalışmaları. Ne denir bilmem! Ama Marlowe'nin, *yendiğini öldürmeden yaşatarak aşağılama konusu kılmak* ilkesinin herhâlde anlamı bu olsa gerek.... Bu ilkeye şu da eklenebilir: *Bir milleti bir kere değil, sürekli yenme hazzını tatmak için o milleti tarihine lanet etmeye alıştırmak yeterlidir.*

İslâm Âlemi Önce Geçmişini/ Kendini Bulmalıdır[22]

Bir Sırp atasözü şöyle der: "Mutlak kesin olan tek şey gelecektir; çünkü geçmiş durmaksızın/sürekli değişir." Son iki yüzyılın dünyasını en iyi ifade eden, belki de en güzel cümle bu olmalıdır. Niçin? Bu sorunun yanıtını yine belki yakın tarihimize geri giderek bulabiliriz.

Kurtuluşu bu dünyada arayan Yahudîlerin kutsal kitabı *Tevrat*'ın yorumcuları Kabalacılar *belirli bir gayeye göre tarihi değiştirme*ye 'sefirod' adını verirler. Sefirod, ahiret inancı olmayan Yahudîlerin yeryüzü cenneti inşa etmek için geliştirdikleri bir düşünme ve eyleme tarzıdır. Ancak '*belirli bir gaye*' ifadesi, kapitalizmin doğuşu esnasında *eski ilişkile*ri (gelenek) ortadan kaldırıp *yeni ilişkile*ri (modern) ikame etme olarak anlaşılmıştır. Yeni ilişkilerin dayandığı zihniyet ise *niyet insanı*nı devre dışı bırakıp *kural insanı*nı gündeme taşımıştır. Çünkü geleneksel insan niyetlerini, değerlerini esas alan ve *maslahat*a göre davranan *ahlâk insanı*dır; kurallar da değerlerle bağlantıları oranında dikkate alınırlar. Modern insan ise *menfaat*e göre düşünür; bu açıdan kurallara uygun davranmayı esas alır; değerleri bu kurallara dayandıkları oranda önemser. Bu durum ahiret inancının yokluğuyla birleşince dünyaya yönelik, dolayısıyla mutluluğu yalnızca bu dünyada gerçekleştirmeye çalışan salt *hukuk insanı*nı ortaya çıkarır. Sonuçta değerlerin dışarıda bırakıldığı ve salt hukukun üstün kabul edildiği bir çerçeve oluşur. Ancak dikkat edilmesi gereken en önemli nokta, salt hukukun üstünlüğü çerçevesin-

---

[22] Kasım-2003, sayı. 6, s. 86-87.

de dikkate alınan kişi ancak ve ancak modern ilişki biçimini/biçimlerini kabul eden, kurallara uygun davranan kişidir; geleneksel ilişki/ilişkiler biçiminde ısrar eden, değerlerini esas alan kişi ise *siyah adam*dır (ahlâk insanı). Çünkü değerlerin olgusal veya işlevsel aklî kaynağı yoktur, tersine değerler menşelerini ya vahiyde/dinde ya da dinleşmiş ideolojilerde bulurlar. Bu açıdan din, salt hukukun üstünlüğü anlayışının hâkim olduğu her yerde önce tasfiye, sonra tadil ve en nihayet tahrip edilir. Bu çerçevede modernleşme/Batılılaşma, yani modern Avrupa'nın dünyaya medeniyet getirme savı, kendi ilişki biçimini hâkim kılma ve tarihe bu çerçevede yön verme anlamına gelir. Bu ilişki biçiminin dışında kalmak, direnmek yani kısaca muhalif olmak *gericilik* (irtica) olarak damgalanır.

Türkiye, Batı Avrupa karşısında aldığı askerî yenilgiler üzerine girdiği Batılılaşma macerasında koruyacak bir şeye sahip olduğundan daima, İsmet Özel'in deyişiyle "*konuşulamaz Türk*" olarak teklif sahibi olmaya çalıştı. O günden bugüne Türklerin modern Batı'yla ilişkileri *konuşulamaz* ve *konuşulabilir* olma özellikleri çerçevesinde gelişti. Konuşulabilir olmak için *sefirod* kavramının yoğun olarak etkide bulunduğu Osmanlı münevveri maziyi karaladı, geleceği ise kutsadı. Osmanlı münevverleri ayrıca geleceğe ilişkin tasavvurlarına uygun olarak sefirod kavramını geriye doğru işlettiler ve geçmişi de belirli bir gayeye göre değiştirmeye başladılar. Bu gaye, geçmişin gelecek tasavvuruna uygun, hatta ona destek olabilecek şekilde yeniden tanımlanması ve inşa edilmesidir. Bu durum en iyi şekilde tarihî İslâm ile gerçek İslâm ayrımında kendini gösterir. Popüler düzeyde bu ayrım, İslâm ile Müslüman ikilemine sebep oldu: *Sorumlu gerçek İslâm değil, bu gerçek İslâm'ı anlayamayan Müslümanlardı.* Aslında bu anlayış, dini bir *idea* olarak görüp hayattan, dolayısıyla tarihten uzak tutmaya ve dini kişinin vicdanına hapsetmeye çalışan zihniyetin bir izdüşümüdür.

Modernleşme öncesinde Türk dünyası, ortak bilinç durumunun temsil edildiği bir metafiziğe atıf yaparak maşerî vicdanını canlı tutuyordu. Bu metafiziğin iki yönü vardı: Şifahî olanı ki *Mevlîd*'le, *Mızraklı İlmihâl*'le, *Muhammediye* ve *Ahmediye*'yle, Hz. Ali hikâyeleriyle, Battal Gazi gibi efsanelerle yaşıyordu –her ne kadar bu eserler yazılı ise de sözlü kültürün özelliklerine uygun yayılıyordu–. Bu metafiziğin yazıya dökülmüş kısmını kelâm ilmi oluşturuyordu. Diğer bir deyişle kelâm, İslâm dünyasında ortak maşerî vicdanın hesabını verdiği, nazariyâta dayalı, yazılı İslâm metafiziğidir. Bu iki yönlü metafizik yan yana değil, teşkik anlayışı gereği üst üste duruyor; ikisi arasındaki irtibat ve kontrolu ulemâ sağlıyordu. Batılılaşma sürecinde sefirod mantığını ileri ve geri doğru işleten Osmanlı münevverleri ilk önce, bir taraftan *hurafe* diyerek şifahî vicdana, bir taraftan da *dogmatik* diyerek kelâma saldırdılar. Hem de "*mesâilin tağayyürü usûlün tağayyürünü gerektirmez*" kâidesini bildikleri hâlde. Böylece ulemâ ortadan kalktı; halk ile devlet arasındaki irtibat koptu. Bu iki şemsiye ile ulemânın tasfiyesi aydınlara, hatta bazı ulemâdan kişilere geçmişi, gelecek tasavvurlarına uygun olarak tahrif etme, tanımlama imkânı verdi. Nitekim maşerî vicdanın her iki unsuru bugün Türkiye'de büyük oranda tasfiye edilmiş durumdadır. Ayrıca yine bugün aydın kesiminin dinî anlayışı da, ulemâ tasfiye edildiğinden nazariyâta dayalı yüksek İslâm değil, tek başına kaldığında, diğer bir deyişle yerinde olmadığında menfî görülebilecek halk İslâm'ıdır.

Maşerî vicdanı olmayan bir toplumun ortaklaşa paylaştıkları bir geçmişi ve yine ortaklaşa ümit ettikleri bir geleceği yoktur; bu da kısaca ortak bir gayeleri olmadığını gösterir. Bir toplumun maşerî bir gayesi yoksa kendi içinde cepheleşir. Bu açıdan Türkiye'de, halk arasında devamlı cepheleşmeye neden olan tüm değişik renkleriyle aydınlar, bu milletin maşerî vicdanından, maşerî gayesinden kopan in-

sanlardır. Bundan dolayı her biri, topluma mâl olmayan, kökleri ötede beride müphem bir irâdenin biçimlediği, tayin ettiği birer cephe komutanıdır, kabile şefidir. Çünkü Türkiye'deki aydının mensubiyet duyduğu bir milleti yoktur. Millet olmadan kişi olunamaz. Küresel düşünmek, evrensel dert edinmek *geniş* düşünmek değil, *yer-siz* düşünmek demek iken; tersi ise *bir yerden* düşünmek, *yer-li* düşünmek demektir. Çünkü merkezi olmayan bir dairenin tanımı nasıl mümkün değilse yeri olmayan bir düşüncenin tanımı da o kadar mümkün değildir. Aksi, küresel, evrensel gibi siyasî kavramları bilgi nazariyesine mâl etmek demek olur ki bu yanlıştır. Çünkü bilgi, düşünce, küresel, evrensel olamaz; olsa olsa tümel olur, genel geçer olur.

Kısaca dendikte, başta Türkiye olmak üzere benzer süreci yaşamış diğer Müslüman toplumlar dertlerinden ve sıkıntılarından kurtulacakları bir muhayyel gelecek tasarladılar ve bu geleceği gerçekleştirmek için yalnızca mevcut olanı değiştirmekle kalmadılar, geleceği de bu muhayyel geçmişin muhtevasına uygun şekilde tanımlamaya çalıştılar. Günübirlik sıkıntılar değiştikçe muhayyel gelecek yeniden dizayn edildi; bu yeni dizayna göre de geçmiş tekrar ve tekrar tanımlanmaya çalışıldı. Bu nedenlerle bugün ne Türkiye'de yaşayanların ne de diğer Müslüman toplumların kendilerine has ortak bir geçmişi yani tarihi yoktur. Her bir toplum geçmişini, şimdiki sıkıntılarını ve dertlerini, çözmeyi düşündüğü muhayyel gelecek tasavvuruna göre değiştirip durmakta, sil baştan, yepyeni bir şekilde yazmaktadır.

Mirim Çelebî'nin deyişiyle *akıl hissî ya da aklî delili olmaksızın bir kavramın/olgunun varlığı hakkında yargıda bulunamaz*, bulunursa *olgu* olmaz *vehim* olur. Bu nedenle muhayyel gelecek tasavvuru bir vehimdi; bu vehme göre yeniden çekidüzen verilen tarih/geçmiş de bir vehimdi. Geçmişi ve geleceği vehim üzerine kurulu İslâm âleminin bugünü ise –işte– apaçık ortadadır (ama ne yazık ki vehim değil-

dir). Çözüm önce geçmişin keşfi, sonra da geleceğin bu geçmişten hareketle yeniden inşâsıdır. Rehber ise meşrûiyetini değer dünyamızda bulan akıl ile aklın ürünü olan bilgidir; aklın yani bilginin Varlık üzerindeki tatbikatı da adâlettir, erdemdir. Başka bir deyişle *sorumluluk* (vazife) *sorgulayan* (muhakkık) içindir. Her sorumluluk hisseden kişi de seçenek arar. Seçenek arayan kişi ise *bilgi*sine (nazar) göre *eyle*r (amel); sonucu adâlettir, erdemdir.

Hafızamızda Balkanlar'ın Karşılığı Var mı?[23]

İslâm medeniyetinde toplumları sınıflandırmanın ölçütü *bilgi/ilim*di. Nitekim Kadı Said Endelüsî *Tabakâtu'l-umem* adlı eserinde milletleri *bilgi üretenler* ve *bilgi üretmeyenler* biçiminde iki ayırmıştı. Modern dönemde ise toplumları sınıflandırmanın ölçütü *hatırlama* yani *tarih*. Nitekim XX. yüzyıl Balkan tarihinin yetiştirdiği önemli düşünür ve devlet adamı Aliya İzzetbegoviç şöyle diyor: "Hatırlama, ilerlemiş medenî halklar ile geri kalmış ilkel halkları birbirinden ayıran ölçüttür. Medenî halkların anıları vardır. Önemli olaylarını hatırlayan halklar tarih dediğimiz şeye sahip olurlar." Aliya'nın deyişinde üç önemli kavram var: *Hatırlama*, *anı* ve *tarih*; bir de arkada duran ama her üç kavramı kuşatan *hâfıza*.

Soruna nüfuz etmek, etrafını çevrelemek için Herakleitos'un izinden gidelim ve *etimos*un (kelimenin kökü) hakîkati verdiğini kabul ederek bu üç kavramın köklerinin, üzerine söyleştiğimiz konu bakımından nelere işaret ettiğine bakalım. '*H-f-z*' kökü korumak, savunmak ve bakımlı tutmak anlamlarına sahip; '*h-t-r*' kökünde ise savunmak yanında önem, ciddiyet ve üstelik tehlike manâları mevcut; aynı kökten gelen *hatır* ise *akıl* demek. *Anı*ya gelince *anmak*tan türemiş; anımsamak gibi '*h-t-r*' kökünün içeriğini çağrıştıran anlamları muhtevî. *Tarih*, hâfıza, anı ve hatırlama kavramlarının mahsulü ise tersi de doğru: Tarihli olmanın doğal sonucu bu tarihi koruyan, savunan ve bakımlı tutan bir hâfıza; bu içeriği önemli, ciddi ve hatta tehlikeli kılan bir hâtıra yani anı mevcut.

---

[23] Aralık-2003, sayı. 7, s. 84-85.

Bireye özgü hâfıza kişiyle kaim; bu tür bir hâfızaya şahsî tarih, daha felsefî bir deyişle bilinç/şuur denebilir. Topluma özgü hâfıza ise yazı kavramının altına düşen eylemlerde cisimleşir ve tarih adını alır. Toplumsal hâfızaya maşerî vicdan ya da transendental akıl ismi verilebilir. Başka bir deyişle, toplumsal hâfıza müşterek/kolektif bilincin/şuurun diğer adıdır; çünkü bilinç geçmişle kaimdir ve geçmiş hâfızaya içeriğini verir. Öyleyse Aliya'nın sözüne geri dönülürse halklar, milletler geçmişlerine ait önemli ve ciddi buldukları; bu nedenlerle bakımlı tuttukları, korudukları ve tehlikeleri göze alarak savundukları anılara yani tarihe sahiplerse medenî olabilirler; aksi takdirde yani koruyacak, uğruna tehlikeyi göze alıp savunacak anıları olmayan, tarihi olmayan halklar medenî sayılamazlar.

Akıl, Ortega y Gasset'in deyişiyle, bir cevher değil *süreç*tir; tarihte oluşur, tarihle oluşur. '*H-t-r*' kökünden gelen *hatır*ın akıl mânasına gelmesi de bu gerçeğe işaret eder. Kadîm felsefî düşüncemiz aklı bir yanıyla tarihî bir süreç olarak görür çünkü. Bir başka açıdan aklın tarih, tarihin de akıl olduğu söylenebilir; zira tarih, belirli bir zaman ve mekân içerisinde hareket eden aklın eylemlerinin tecessüm etmiş hâlidir. Öyleyse bir milletin tarihi, o milletin aklıdır; aklı da tarihidir. Aklın bir hâli olarak tarih küllî hâfızada korunan anılardır ve hatırlamayla ana/şimdiye ve geleceğe katılırlar.

Aklımızın yaşı hafızamızda saklı duran anılarımızın yaşı demektir; onlar ne kadar yaşlılarsa aklımız da o kadar yaşlıdır; demek ki o kadar olgundur. Anılar bakımlı bir biçimde tutulmalı, korunmalı ve tehlikeyi göze alıp savunulmalıdır. Öyleyse şu sorulabilir: Anılar ne zaman uğurlarında tehlikeyi göze alıp savaşılmaya değer? Nietzsche bu soruyu, "*Geleceğini kurmak isteyen kişi geçmişini anlamlı kılar.*" diyerek yanıtlar. Deyiş açık: Geleceğini kurmak isteyen geçmişini kurcalar. Çünkü anılarımız şimdiyle ve gele-

cekle ilişkilendirildikleri oranda korunur ve ancak bu şekilde savunulurlar.

Tarihî düşüncenin *yola çıkış noktaları*nı bilmeyen kimsenin *yol alış şekilleri*ni; *kaynakları*nı tanımayan kimsenin de *sonuçları*nı bilemeyeceği açıktır. Böyle bir bilmeye talip olan kişinin her şeyden önce tarihin ancak yeni bir şey, hatta yalnızca bir şey yapmaya niyeti olana yaradığını farketmesi; daha da önemlisi yalnızca geleceğe ilişkin bir niyeti olan kişinin tarihle uğraşabileceğini; hatta sadece böyle bir kişinin tarihi anlayabileceğini bilmesi gerekir.

Başkalarının *hikâyeleri*ni, *masalları*nı ve *destanları*nı ancak kendi hikâyelerini, masallarını ve destanlarını bilen bir millete mensup insan anlayabilir. Bundan dolayı bir millet olarak biz Türkler kendi hikâyelerimizi, masallarımızı, destanlarımızı korumalı ve birbirimize aktarmalıyız; kendimizi ancak böyle koruyabiliriz. Bir milletin hikâyelerini, masallarını ve destanlarını taşıyan o milletin *dili* ve *dini*dir. Dilinin ve dininin tecessüm ettiği, millete mâl olduğu yer o milletin *tarihi*dir. Öyleyse, Türkiye'de yapılan her şeyin *atfı* (referans) bu topraklarda vücut bulan Türk tarihi olmalıdır.

Bu toprakların çocukları geleceğe ilişkin rüyalarını, gelecek hakkındaki hayallerini terk ettiklerinden bu yana kendi dünyalarına ait masalları, anıları dinlemeyi, destanlara kulak vermeyi, hikâyeleri anlatmayı bıraktılar. Bu bırakış, bu terk ediştir ki onları başkalarının tarihiyle kendilerini tanımlama ve tanıtma; tarihlerini başkalarının lehine kendilerinin aleyhine okuma, hatta inşa etme zaafına düçar etti.

Denilenleri Ebû Yakup İshak Türkî bin iki yüz yıl önce fark edip şiirinde şöyle dile getirmiş: *Eskiyi koruyamaz isen yeniyle/ Övünmen fayda vermez geçmişin şan ve şerefiyle.* Demem o ki, *tarih geleceğe ilişkin niyeti olan milletler için anlamlıdır.* Balkanlar da öyle...

Sultanım, Biz Sizi Mümin Bilirdik![24]

Pierre Simon Laplace, daha sonra Alman filozofu Immanuel Kant'ın ismiyle birlikle Kant-Laplace kuramı denilecek Güneş sisteminin kökeni sorununu çözmeye çalışan kozmogoniye ilişkin kuramını ele aldığı *Exposition du système du monde* [*Alem Sisteminin Açıklanması*] adlı eserini Napolyon'a sunar. Napolyon, eseri büyük bir dikkatle okuduktan, içerdiği kuram üzerinde ayrıntılı bir biçimde düşündükten sonra Laplace'ı davet eder ve aralarında şu konuşma geçer: "Kuramın oldukça ilginç ve güzel; ancak Tanrı'yı göremedim; Tanrı bu kuramın neresinde?" Laplace yanıt verir: "Kuramımda bir varsayım olarak Tanrı'ya gerek duymadım, ihtiyaç hissetmedim."

Laplace'ın Ali Kuşçu, Napolyon'un Fatih Sultan Mehmed olduğunu varsayalım (ki Ali Kuşçu'nun kendi dönemindeki astronomi, hatta kozmoloji sistemine göre farklı sayılabilecek görüşleri vardır ve bunlar yazılıp sunulmuştur). Fatih'in, tıpkı Napolyon gibi, kitabı okuduktan ve üzerinde çalıştıktan sonra Ali Kuşçu'yu davet ettiğini ve "Kuramın oldukça ilginç ve güzel; ancak Tanrı'yı göremedim; Tanrı bu kuramın neresinde?" diye sorduğunu düşünelim. Ali Kuşçu'nun –ve İslâm medeniyetinde yaşam sürmüş tüm filozof-bilginlerin– böyle bir soruya verebileceği tek ama tek bir yanıtı vardır: "Sultanım! Biz sizi mümin bilirdik."

Bu *örnek*in yakın dönem Türk düşünce tarihinde hüküm süren zihniyeti en iyi şekilde temsil ettiğini düşünüyorum. Öyle ki bugün Türkiye'de benzer bir durum vuku bulsa

---

[24] Mayıs-2004, sayı. 12, s. 80-81.

dinî/İslâmî hassâsiyeti olan ya da olmayan insanların tavrının ne olacağı/olabileceği sorulsa yukarıdaki örneğe bakılarak yanıt verilebilir. Başka bir deyişle, herkesin ister taraf ister karşı taraf, Laplace-Napolyon *gibi* düşüneceği ve davranacağı; hiç kimsenin Ali Kuşçu-Fatih *gibi* bırakın davranmayı, akletmeyeceği bile rahatlıkla söylenebilir. Peki niçin?

Bugün sahip olduğumuz birçok kavramın yaşı yüz, bilemediniz iki yüz yıl öteye gitmez. Diğer bir deyişle, sahip olduğumuz, kullandığımız, kendileriyle düşündüğümüz, dünyayı yorumladığımız, anlamlandırdığımız kavramların kökleri, karşılıkları kendi medeniyet mirasımızda ne kadar mevcuttur? Elbette burada kastedilen dünya tasavvuruna ilişkin kavramlar değil yalnızca, anlam dünyamızı belirleyen hayat görüşüne ilişkin kavramlar. Örnek olarak sahip olduğumuz *din* kavramı ile muhtevası ne kadar bize ait, ne kadar geri götürülebilir; kısaca kaç yaşında? Kanımca bugün ister taraf ister karşı taraf olsun kullanılan din kavramı *İslâmî* değil; hem din olarak hem de medeniyet olarak İslâmî değil. Öte bir ifadeyle bugün herkesin hem olumlu hem de olumsuz bir biçimde kullandığı din kavramının içeriği bizim medeniyetimizde mevcut mudur? Bu soru diğer pek çok kavram için dahi sorulabilir.

Bir örnekle denilenleri daha anlaşılabilir kılmaya çalışalım: "Evrim Kuramı" üzerinde Türkiye'de yürütülen tartışmalarda dinî hassâsiyete sahip kişilerin *din adına* ürettikleri düşüncelerdeki *din* kavramı ne kadar kendilerine aittir? Bu tartışmalarda kendi medeniyetlerine ait tarihî mirasla ne kadar muhatap olmuşlar; benzer konulara ilişkin tarihte vuku bulan örneklerle ne kadar ilgilenmişlerdir? Aynı biçimde *bilim*, *madde* ya da *akıl* adına dini eleştirenlerin sahip olduğu *din* kavramı mensup olduklarını düşündüğümüz kendi kültürlerinde mevcut bir din midir; düşmanlık gösterdikleri, karşı durdukları din kavramının kendi mensûbiyetleri itibarıyla yaşı kaçtır? Pek çok örnekte ben-

zer soruları sormamızı mümkün kılan bu tavrın, bu davranış biçiminin kaynağı nedir?

Bu tavrın, davranış biçiminin kaynağı bilindiği üzere – takdir edileceği gibi ayrıntılarına bu yazıda girilemiyecek– Türk yenileşme hareketidir. Batı Avrupa'daki gelişmelerden, özellikle Fransız materyalist-pozitivist dünya görüşünün kavramlarından etkilenen kişiler, bu kavramların hangi zamana ve zemine yönelik olduğunu dikkate almadan, mutlaklaştırarak kendi dünyalarına aktardılar: Kilise ile cami, papa ile halife, İslâm ile Katoliklik gibi hem muhtevası hem de delâleti açısından farklı pek çok kavram birbirine karıştı. Bu dünyanın mensupları ise –ayrıntılar bir yana– materyalist-pozitivist dünya görüşüne yine Batı Avrupa'da üretilen eleştirileri dikkate alarak karşı durmaya çalıştılar. Kısaca başkalarının sorularına, bu soruların kendi topraklarında mevcut olup olmadığına bakılmaksızın, yine başkaları tarafından verilen yanıtların kavgası yapıldı. Bu nedenledir ki, yakın dönem Türk düşünce tarihi –soruları anlamlı olmaksızın– *başkalarının yanıtları üzerinde* yapılan anlamsız bir kavganın tarihidir. Ne dini eleştirenlerin din kavramı bu dünyada mevcuttu ne de bu eleştirilen dini savunanların din kavramı... Eleştirenler Katolikliği kendi dinleri zannederek eleştirdiler, savunanlar ise yine Katolikliği kendi dinleri zannederek savundular. Bu soruların –büyük oranda– kendi soruları ve sorunları olmadığını anlayamayan yeni yetme aydınları bir nebze anlamak mümkün iken savunan tarafın tavrını anlamak oldukça zor. Neticede her iki taraf da kendi tarihi ile bağlarını keserek başka bir tarihe bağlandılar ve o tarihteki yanıtların –hâlâ soruların değil– kavgasını başka bir toprakta yürütmeye devam ettiler; ki kanımca bu durum hâlen sürmektedir.

Denilenleri anlamak için yakın dönemde dinî –artık buna İslâmî demek ne kadar mümkündür?– hassâsiyeti olan Şehbenderzâde Ahmet Hilmî, İsmail Fenni Ertuğrul, Nuret-

tin Topçu, Necip Fazıl gibi aydınların ve düşünürlerin kaynaklarına bakmak yeterli olacaktır: Bergson, Blondel, Fransız Katolik yeni Thomacılar vb... Bu kaynaklar, kendi medeniyetlerinin çerçevesinde ortaya çıkan sorulara karşı üretilen yanıtlardır. Bu kaynakların soruları ne kadar mensup olduğumuz medeniyete ait değilse yanıtları da o kadar medeniyetimize ait değil. Örnek olarak, Batı Avrupa'da gelişen felsefe-bilim, kısaca modernite diyelim, bir yönüyle Katolik kilisesine karşı geliştirilen *sahîh bir itikâd arayışı*nın neticesiydi. Bu dönem filozof-bilginleri *teolojik* açıdan da Katoliklikle çarpışıyordu ve dahi İslâm'a daha yakındı. İlginçtir ki, hem Tanzimat döneminde hem de özellikle günümüzde, modern felsefe-bilim hareketlerini eleştiren İslâmî hassâsiyeti olan kişiler, farkında olmadan Katoliklikle aynı cephede buluşuyorlar.

Kısaca dendikte, bugün Türkiye'de dinî hassâsiyeti olan kişilerin siyasî, ilmî, ahlâkî sorunlar karşısında gösterdikleri *dinî* tepki pek de *İslâmî* değil; kanımca çokça Katolikvarî –ki o da ne kadarsa–. Öyle uzağa gitmeye gerek yok: Evrim kuramına yönelik iş görenlerin kaynaklarının kendi medeniyetlerinde karşılığı yok; tersine Dünya Katolik Örgütleri'nin ürettiklerine yaslanıyorlar. Dinî diyalog tartışmaları etrafında geliştirilen söylemlerin de muhtevası büyük oranda Katoliklik. Öyle ki, başta Türkiye olmak üzere İslâm dünyasında din tasavvuru gittikçe İslâmî muhtevasını kaybetmekte; Katolikvarî bir içerik kazanmaktadır. Bu hakîkati tespit için muhtelif sahalarda telif edilen kitapların kaynakçalarına bakmak yeterli: Hangi dillere aitler; kavram örgüsünde yer alan terimlerin yaşları kaç; kökleri hangi felsefe-bilim sistemlerine yaslanıyor? O kadar ki *Kur'ân-ı Kerîm* üzerine yazılan bir kitapta, bırakın kadîm tefsir eserlerini, *Kur'ân-ı Kerîm*'in kendi bile kaynak olarak kullanılmıyor. Başkasının tarihinde yaşamak buna denir herhâlde. Çözüm ise Laplace-Napolyon olmak ile Ali Kuşçu-Fatih olmak arasında bir yerde.

Mısdâkı Olmayan İslâmcılık[25]

Bilim ve Sanat Vakfı'nın Aksaray'daki eski yerinde, on yıl kadar öncesi, yirmi otuz kişilik bir grup ile İslâm düşünce geleneğinde Evren'in kökenine ilişkin farklı okulların geliştirdiği fiziksel kuramlar ile bu kuramlardan hareketle üretilen *metafizik*lerin (varlık düşüncesi) ve *ontoloji*lerin (varolan düşüncesi) yapısı üzerinde bir ders halkası dâhilinde sohbet ediyorduk. İlk olarak, Mutezilî düşüncenin konuyla ilgili farklı üyelerinin fikirlerini de dikkate alarak görüşlerini özetlediğimde, en arkada oturan bir arkadaşımız, "*Bu yaklaşım, hiç de Kur'ânî değil!*" diyerek mırıldandı. Duymazlıktan gelerek, Eşarîlerin, Meşşâîlerin ve öteki okulların konuyla ilgili yaklaşımlarını sırayla, yer yer karşılaştırarak sunmaya devam ettim; ancak her bir okulun tasvirini tamamladığımda, söz konusu arkadaşımız aynı yargısını sesini gittikçe yükselterek tekrar etmeyi sürdürdü. En sonunda, sunumumu tamamladıktan sonra, "Peki! Şimdi, sen bize bu konunun *Kur'ânî* olanını bir anlat bakalım!" diyerek mukabelede bulununca; arkadaşımız kozmoloji ve fizik başta olmak üzere tüm kavramları, her şeyi birbirine katıp karıştırarak meramını anlatmaya çalıştı ve kendinden emin bir şekilde sözlerini tamamladı. Anlattıklarına tek bir yanıt verdim: "Söylediklerin hiç *Kur'ânî* değil!"

"Tanrı Evren'i yarattı." cümlesi, dinî bir önerme olarak saf bir sûrettir/mâhiyyettir ve îmân etme düzeyinde, yüklemin konuya nisbeti tüm mensupları tarafından aynı derecede onaylanır. Ancak bu önermeye bir içerik tespit edil-

---

[25] Mayıs-2010, sayı. 84, s. 82-83.

meye, dolasıyla "Nasıl yarattı?" sorusu sorulmaya ve yanıt verilmeye başlandığında nisbetin içeriği farklı mısdâklara/referanslara sahip olacağından istidlâlî aklın yapısı başta olmak üzere tarihî bağlamın ve kişinin imkânları çerçevesinde değişik görüş açıları ortaya çıkacak; her bir kişi yine kendi açısından ötekini *Kur'ânî* olmamakla eleştirebilecektir. Dinî uzaydan mekân-zamanın imkânlarıyla sınırlı uzaya geçildiğinde boyutlar değişeceğinden konunun idrâki de doğal olarak farklılaşacaktır.

Konuya böyle bir giriş yapmamızın amacı söz konusu soruyu ve yanıtlarını tartışmak değildir. Verilen örnek, muhatabından tıpkı trafik işaretleri gibi, kendini değil, kastedilen, işaret edilen eylemi, yönü talep eder. Bu çerçevede Türkiye'de, en geniş ve renksiz bir deyişle İslâmcı düşüncenin kanaatimizce 1960'tan sonraki en büyük sorunu, yukarıdaki örneğin imlediği gibi çoğun farklı makûliyet uzaylarını birbirine karıştırması, daha hafif bir tabirle birbirine indirgemesidir. Başka bir ifadeyle, İslâmcı söylem mekân-zamanla çerçevelenmiş uzayda referanslara sahip kavramlar üzerinden yürütülmemekte; tersine dinî uzayın kavramlarının saf mâhiyetleri arasında işlem yapılmakta; ancak yargı mekân-zaman uzayına mensup olgu ve olaylar üzerine yüklenmektedir. Hâlbuki mekân-zaman uzayında mâhiyetler değil, o mâhiyetleri içselleştiren bireysel olgu ve olaylar bulunmaktadır. Bu nedenle, İslâmcı düşüncenin nesne alanı müphem ve muğlak bir özellik kazanmakta, daha da ağırı nesnesiz, hamurvarî bir dünya üzerinde konuşulmaktadır. Bir masalda bile olgu ve olayların referansları vardır ve tüm söylem, dilin en temel *semantik formu*, "S, P'dir." yapısı üzerinden yürür. Bir olgu ve olay alanında *ontolojik farklılık/ayrışılırlık* ilkesi hüküm sürmedi mi o olgu ve olaylara ait bilgide de *epistemolojik ölçülemezlik* ilkesi ortadan kalkar; sonuç saf bir retoriktir. Başka bir deyişle, olgu ve olayların bireyselliğinin ortadan kalktığı, dolayısıyla refe-

ransların silikleştiği, nesnesiz bir heyûlâ üzerinde, dinî uzayın inanmayı talep eden önermelerinin teklif edilmesi kaçınılmazdır. Bu nedenledir ki, Türkiye'deki İslâmcı hareketler çoğun mensuplarından, mekân-zamandaki önermeler için dahi inanmayı, daha hafif bir deyişle onaylamayı beklerler; düşünmeyi değil... Bu tavrın sonucu açıktır, dinî uzayın olgu ve olayları bile belirsizleştirilerek, deyiş yerindeyse, üzerleri örtülerek inanç konusu kılınmakta; yüzleşilmemektedir. Çünkü dinî uzaya ait bir olgu ve olayla her yüzleşme, içinde yaşanılan mekân-zamanın imkânlarını dikkate almayı zorunlu kıldığı gibi daha önceki tarihî tecrübeyi de göz önünde bulundurmayı gerektirir; hâlbuki, yukarıda tanımladığı biçimiyle çağdaş İslâmcı düşünce büyük oranda tarihsizdir ve tarihten korkar. Öte yandan, "Dinî uzaya ait bir olgu ve olay ne kadar belirsiz kılınırsa o olgu ve olaya inanç o kadar artar." gizli ilkesi, *makûliyet*ten değil, *cehâlet*ten kaynaklanır.

Elbette tarihte dinî uzaya ait bir olgu ve olaya verilen yanıt, o tarihî bağlamın, mekân-zamanın imkânlarıyla maluldür; yanıtlar kendilerine bakılarak tahkir edileceğine, yanıtın çevrelediği *kaygı*nın ve yanıtta tecessüm eden *gayret*in kendine saygı gösterilmelidir. Geleneği kutsayanların yanlışı, herhangi bir yanıttaki mekân-zamanın *imkân*larını, *mümkün*lükten *zorunluluk*a taşımak iken modernistlerinki bizâtihi tecrübenin kendini ihmal etmeleridir. Bilinmelidir ki, bugüne ilişkin retoriğin dışındaki her ciddi yanıt teşebbüsü, tarihî tecrübenin kaderini paylaşacak, gelecekte mekân-zamanın imkânları değişeceğinden naif kalacaktır. Tarihî tecrübeden mahrum olmak, sanıldığı gibi yalnızca zaten değişmiş olan içerikle/yanıtla ilgili değildir; bizâtihi tecrübenin içerdiği soru ve biçim ile de ilgilidir. Örnek olarak, herkesin eleştirmeyi marifet saydığı İbn Arabî düşüncesinin, dürüstçe söylemem gerekirse, neyi çözmeye çalıştığını açıklayan değil, ima eden bir çalışmayı şimdiye değin oku-

madım. Yanıta –ki tarihte verilmiş her yanıt, olumlu ya da olumsuz, eşit muameleye layıktır– takılıp kalanların soruyu/soruları gözden kaçırmaları ve bu soruyu/soruları çözmek için gösterilen gayreti tahfif ve bu gayreti gösteren onlarca büyük adı tahkir etmeleri kaçınılmazdır. Bu düşüncenin, bazıları tarafından mekân-zaman imkânlarının dışında idealize edildiği bir itiraz sadedinde ileri sürülse bile bilinmelidir ki, kişi başkalarının yanlışını tespit ederek kendi doğrusunu savunamaz.

Eğer herhangi bir kimse "X konusunda *Kur'ânî* olan nedir?" sorusu için mekân-zamanın imkânları çerçevesinde bir yanıt verirse verdiği yanıtın meta/üst bir dile ait olduğunu iddia edemez. İbn Heysem'in bin yıl önceden dediği gibi böyle bir iddia bırakınız dinî uzayı, somut maddî dünyanın nesne alanı için geliştirilen ilmî kuramlar için bile geçerli değildir. Bu durum Nasreddin Hoca'nın saz çalarken parmaklarını teller üzerinde gezdirmemesine, *tüm ozanların kendisinin bulduğu yeri aradığını söylemesine* benzer. Böyle bir iddiada bulunmak, tüm tarihî tecrübeyi mahkûm etmek ve üst bir dili keşfettiğini söylemek, en hafif tabirle kibir ve densizliktir. Değilse, Nasreddin Hoca'nın fıkrasındaki gibi bir şakadır ve kişisel kanım odur ki, özellikle 1960'tan sonra Türkiye'de gelişen, yukarıda betimlenen özellikleri haiz İslâmcı düşünce bir şakadır.

İnsanlık üzerine aklî çerçevede *metafizik*, *insan* üzerine ontolojik konuşabilir, mantıkî seviyede yargılarda bulunabilirsiniz; ancak mekân-zamanın imkânları içinde var olan *kişi* için tarihî bağlama gitmek zorundasınız. Düşünce metafizik-ontoloji-mantık ile kurulabilir ancak hayat siyasetle yönetilir. Burada belki tek ölçüt, hayata ilişkin siyasetin makûliyetini inşa eden hakîkate tâbi olmasını elden geldiğince sağlamaktır.

Şimdiye değin söylenenlerden, *gelenekselciler* (geleceği olmayan bir geçmişi yaşayanlar) ile *modernistler* (geçmi-

şi olmayan bir gelecekte yaşayanlar) arasında orta bir yol teklif edildiği çıkarılmamalıdır. Kanımca, genellikle orta yol teklifleri sahtekârlık, hilekârlık, daha hafif bir deyişle tembelliktir. Teklif edilen, tarihî sürekliliktir; geçmişi, şimdisi ve yarını olan bir arayış, bir akış, bir inşa ediştir; İbn Nefîs'in dediği gibi ne eski eski olduğu ne de yeni yeni olduğu için bizâtihi değerli olur; yalnızca *hakîkat* ve *hayr*a ne kadar *denk düştüğü* bir düşünce ve eylemi değerli kılar. Ancak ne acıdır ki, günümüz Türkiye'sindeki dinî hassâsiyeti yüksek kesimler, muhafazakârlar, İslâmcılar, milliyetçiler, –her ne ad verilirse verilsin– tarihlerini yüklenmek için bırakınız bir *perspektif*e sahip olmayı, sahîh bir *niyet* ve *donanım*a, hatta *etik* bir tavra bile çoğunlukla sahip değiller.

Son söz: Müslümanları sevemeyenler İslâmcılığa sığınırlar.

İktidar Paylaşımı[26]

İster siyasî ister dinî isterse felsefe-bilim tarihi olsun genel olarak tarih bize, *iktidar paylaşımı*na konu olmayan hiçbir insanî eylemin bütünü belirleyecek, tarihe yön verecek bir biçimde gelişmediğini, ilerlemediğini gösteriyor. İktidar, toplumun ürettiği siyasî, dinî, ilmî ve ticarî artı-değerin kontrolü, yönlendirilmesi, kısaca paylaşımı olarak görülürse *çatışma*nın paylaşımın doğal sonucu olduğu açıkça tespit edilir. İktidar paylaşımına, dolayısıyla çatışmasına konu olmak, hiç şüphesiz, toplumun tüm *katmanlar*ında ve her bir katmanın tüm *faaliyetler*inde gözlemlenebilen bir olgudur. En geniş anlamıyla *hayata tutunmak* isteyen bir birey doğal olarak paylaşımın içinde yer alır, *pay almak* için de çatışır. Ancak paylaşımın üst basamaklarında, başka bir deyişle, toplumun ürettiği artı-değerin yoğunlaştığı *siyasî paylaşım*da çatışma daha şiddetli olur. Çünkü siyasî artı-değer, çok değişik nedenlerle tarihî gelişim içerisinde diğer artı-değerleri *yönlendiren* bir konum kazandığı için daha fazla *güç* üretir. Güç *tecezzi* (bölünme) kabul etmediğinden siyasî iktidar sahipleri paylaşımda daha dikkatlidir; bu nedenle siyasî iktidara talip yeni adaylarla çatışma, giderek *kan dökme*, birbirinin *varlığına kastetme* biçimini kazanır.

Şimdiye değin söylenenlere felsefe-bilim tarihinden bir iki örnek verelim: İslâm medeniyetinde felsefe-bilim hayatının başlangıçtaki muharrik güç, devletin muhasebe ve kâtip sınıfıydı. Emevîlerin ilk dönemlerinde bu sınıfı elinde tutan İranlı, Hristiyan ve Yahudî elitler, Müslüman Arapların sız-

---

[26] Ekim-2007, sayı. 53, s. 80-81.

maması için kâtiplik mesleğinin ilmî ve amelî seviyesini sürekli artırmak zorunda kalıyorlardı. Bu da onları yeni bilgi arayışına itiyor; kadîm kültürlerin metinlerini gündemlerine almaya zorluyordu. Nitekim devlet bu sınıfın dilinin Arapçalaştırılmasını istediğinde gayrimüslim elitler, bu iş için görevlendirilen Müslüman Arap bürokrata, "Arapça bu işe uygun değildir." biçiminde rapor vermesi için büyük miktarda rüşvet teklif etmişlerdi. Her şeye karşın süreç başlayınca Müslüman Araplar muhasebe ve kâtip sınıfının yerlerini ele geçirmiş; bu da gayrimüslim elitleri yüksek seviyede entelektüel üretime zorlamıştır. Abbasîlerin ilk dönemlerinde başlayan tercüme hareketleri gayrimüslim elitlerin yüksek bir kültürle tekrar geri dönüşünü gösterir. Nitekim hem tercümeleri yaptırtan insanların bürokrat olmaları, hem de tercümelerde kullanılan teknik dilin gelişmişliği böyle bir sürece işaret eder.

Benzer bir durum Selçukluların İslâm medeniyetine girmesiyle de yaşanır; Selçuklu Devleti'nin bürokrasisini elinde tutan Fârisî sınıfa karşı kurdukları devlette yer edinmek isteyen Müslüman Oğuzlar ciddi bir çatışmaya girerler. Nizâmü'l-mülk, durumdan şikayet eden bir Selçuklu komutanına: "Bu sınıf okuma-yazma ve matematik bilgisi ister." der ve ekler, "Oğuzları eğitmeliyiz." Nitekim Selçuklu Devleti'nde Nizâmü'l-mülk eliyle medreselerin bir devlet siyaseti hâlini almasının bir nedeni de bu çatışmadır.

Örnekler çoğaltılabilir: İtalya'da muhasebe sınıfının Hint-Arap rakamlarını Katolik Kilisesi'nin baskılarına karşın kullanmaya başlamasının erken ticarî kapitalizmin yükselişiyle ilgisi olduğu gibi modern bilimin gelişmesinde ve Endüstri Devrimi'ne dönüşmesinde, İngiltere'de Francis Bacon'un teklifiyle bilimin güç devşirilen bir yapı olarak devlet siyaseti hâline gelmesinin önemli bir yeri vardır. Yalnızca felsefe-bilim mi? Çok-tanrıcı sistemin İskender sonrası dönemde elde ettiği yer, İskender'in değişik kültürlerin

panteonlarını siyasî bir araç olarak kullanmasıyla son derece yakından ilgilidir. Bu durum mitolojinin değişik renklerle gelişmesine neden olmuş, yaygınlaşmasını sağlamıştır.

Bu noktada şu soru rahatlıkla sorulabilir: Bir insanî gerçeklik olması dolayısıyla tarih boyunca çatışmanın giderilmesi, en azından şiddetinin hafifletilmesi için paylaşımda ne gibi yöntemler kullanılmıştır? Her şeyden önce katmanlaşmayı, dolayısıyla düzen kurmayı becerebilen toplumlar, paylaşımı *bilgi*ye, dolayısıyla *ehliyet*e dayandırarak toplumun tüm bireylerine açmışlar; bu vasfı edinen her kişiye toplumun ürettiği artı-değerden pay alacak olanağı, en azından nazarî seviyede vermişlerdir. Kadîm kültürümüzde kaleme alınan *siyaset-nâmeler* böyle bir katmanlaşmanın ve bilginin, ehliyetin paylaşımdaki merkezî yerini gösterir.

Güç, hangi araçlarla elde edilirse edilsin bir kez kazanıldığında hep elde tutulmak istenir. Bu durumun temsil değeri yüksek en güzel örneği, bir babanın sahip olduğu gücü çocuklarına aktarmak istemesinde görülür. Tarihte yalnızca saltanat babadan oğula geçmemiştir; dört yüzyıl süren tabip aileler, birkaç yüzyıl devam eden bilgin aileleri hep bu gerçekle alakalıdır. Paylaşımın bilgi ile ehliyete dayanması, en sonunda katmanlar arası geçişi sağlayan şeffaf bir sistem oluştururken (meritokrasi) paylaşımın hâkim güçlerce yapay ölçütlere göre ayarlanması kilitlenmeye neden olur. Kast sisteminin kozmik-dinî gerekçelere dayandırılması; örnek olarak İslâm siyaset düşüncesinde belirli bir ailenin (Kureyş) kozmik-dinî seçilmişliği ya da Türk devlet geleneğinde yalnızca Kınık, Kayı gibi bazı seçilmiş ailelere siyasî iktidar hakkının tanınması bu tespitle ilgilidir. O kadar ki, mitolojiler bile günümüzdeki ideolojiler gibi kısmî olarak toplumlarda paylaşımın hâkim güçlerce yapılmasına imkân verecek şekilde örgütlenmiştir.

Paylaşımın yol açtığı çatışmayı belirli bir ahenkte tutmak için siyasî, dinî, ilmî ve ticarî aynı çıkara sahip birey-

lerin örgütlenmelerine ve paylaşım için yarışmalarına izin veren sistem günümüzde demokrasi adıyla bilinmektedir. Paylaşımın bir yarış hâlini alması; karmaşık bir yapı içerisinde çok sesli bir *uyum* (harmoni) oluşturulmaya çalışılması ilk elde cazip gelse de sistem nazarî seviyede kalmaktadır. Özellikle güçlü ülkelerde demokrasi o ülkede hâkim güçlerin örtülü manipülasyonuna imkân verirken, zayıf ülkelerde güçlü ülkelerin gizli, örtülü müdahalesine ortam sağlamakta; paylaşım, özellikle güçlü ülkelerle işbirliği yapan hâkim zümrelerin yapay kıstaslarına göre belirlenmektedir. Bu durum toplum içerisinde yatay biriken bir enerji yaratmakta, dikey harekete geçtiğinde ise toplumsal *patlama*ya (devrim) neden olmaktadır.

Yukarıda özetlenen yapılardan hangisi tercih edilirse edilsin değişmeyen tek şey, iktidar paylaşımının yarattığı çatışmanın insanî bir nitelik olduğudur. Öyleyse yapılması gereken ilk şey *insan olmaklık*ımızı dikkate alarak, niteliğimizi ortadan kaldırmak değil, eğitmek (eğmek) ve öğretmektir. Nitekim tüm dinlerin ve hayata ağırlık veren felsefî sistemlerin amacı, işbu niteliğin hem birey hem de tür olarak insan lehine terbiye edilmesidir. Bu nitelik insanın doğasına dayalı bir ahlâkî ve hukukî sistem içerisinde iş görür, paylaşım da bilgi ve ehliyete göre yapılırsa öngörülebilir ve sürdürülebilir bir hayat inşa etmek mümkün olur.

Hem bireyler hem de toplumlar sağlıklı bir iktidar paylaşımı için hayatı iki tarafı keskin bir kılıç formunda yaşamalıdır; bu keskinliğin korunması birey ve toplumların ayıklığını sağlarken; körelmesi iç çatışmaya dönüşüp başkalarına uşaklığa götürür. Ülkemizde, milletimize uşak olmayı öğretene *aydın* denir; bunun bir üst makamında da uluslararası şöhrete sahip, *Türk bilgini* olmayı becerememiş *bilim adamları/kadınları* yer alırlar.

Toplumbilimde Yeni Bir Yöntem: "Kafaya Sıkmak!"[27]

Türkiye'de sorunların çözümünde takip edilen yöntemleri izledikçe, gelmiş geçmiş en büyük halk filozofumuz, hemşehrim Temel'in fıkrası aklıma gelir: Temel'in dişi çok ağrır; ağrı dayanılmaz hâle gelir; en sonunda Temel silahını çeker ve ağrıyan dişine dayayarak tetiği çeker; sorun kökünden çözülmüştür: *Ağrı*yı hisseden ortadan kalkınca ağrının kendi de ortadan kalkar. TV dizilerinde en çok duyulan, hatta artık şakayla karışık günlük lisanda dillere pelesenk olan "Kafasına sıkarım!", "Baktın olmadı, sık kafasına!" biçimindeki deyişler, Türkiye'de sorun çözme tarzının en güzel ifadeleridir. Bu tarzın özeti sorunu değil, sorunu hissedeni yok etmeye dayanır; sorunu hisseden ortadan kalkınca sorun da ortadan kalkacaktır. Korkarım, bu sorun çözme tarzının varacağı nokta, sürekli sorunlarını dile getiren milletin topyekûn ortadan kaldırılmasıyla neticelenecek. Bir sorunu mu dile getirdin; tavır açık: Ya öyle bir sorunu görmezlikten gelmek ya da sorunu dile getireni ortadan kaldırmak yani *kafasına sıkmak*. *Soru*nun bizâtihi kendiyle niye uğraşılmıyor? Çünkü o zaman *düşünmek* ve *eylemek* zorunda kalınır. Düşünmek ve düşünmenin sonucunda ulaşılan sonuçlara göre eylemek, zor iş; sık kafasına ve kurtul, kolay iş!

Bir sorunla karşılaşınca düşünmek ve düşünmenin sonuçlarına göre eylemek niçin zor gelir? Şöyle varsayalım: Cebirde bir denklem çözüyorsunuz; karşınıza şimdiye değin

---

[27] Mart-2008, sayı. 58, s. 84-85.

sahip olduğunuz formüllere göre çözülemeyen bir durum çıktı; ne yaparsınız? Bilinmeyen niceliği gösteren simgenin kafasına mı sıkarsınız, yoksa soruyu çözecek yeni bir formül keşfetmek için yola mı koyulursunuz? Fizikle uğraştığınızı düşünelim: Sahip olduğunuz teoremlerle açıklanamayan yeni bir doğal olgu ya da olayla karşılaştığınızda teorilerinizi gözden mi geçirirsiniz ya da yeni bir teori uğraşısına mı girersiniz, yoksa mevcut açıklama tarzlarına uymadığı için yeni olgu ve olayın kafasına mı sıkarsınız? Bilim tarihinde böyle davranılsaydı Aristoteles'ten bu yana ne doğa katliamı yapılırdı, varın hesap edin. Son bir varsayımda daha bulunalım: Güneş sisteminde astrofizik teorilerinize uymayan bir gök olgusuyla karşılaşınca ne yaparız; ABD'den rica ederiz, kafasına bir füze sıkar; biz de kurtuluruz, astrofizik de...

Matematik ve mantık gibi biçimsel; fizik ve kimya gibi doğal bilimlerde sorun çözmenin yolu ve yordamı, bu bilim dallarının yöntemlerinde ayrıntılı bir biçimde incelenir hiç şüphesiz. Hayata, insana, kültüre ilişkin bilimlerde sorun tespit etme, inceleme ve çözme yolu ve yordamı yok mudur? İlginçtir, her dem bilimden, bilimsel yöntemden, bilimsel akıldan dem vuranlar, konu hayata, insana, kültüre gelince her şeyi unutur; kafasına sıkmaya başlarlar; *bilimsel* olan *filimsel*e dönüşür; kabalık artar, tehdit çoğalır; herkes belindeki ya da elindeki silaha sarılmaya kalkar; insanî tüm hassâsiyetler bir kenara bırakılıp tehditler savrulur; sorular ya da sorunlar sevgi ve nefret çerçevesinde sınıflandırılır: Seyret ve ağla hâl-i pür melâlimize...

Hayata ilişkin insanî sorunların çözümünde neden bilim değil de, bazen macera bazen korku bazen de komik bir içerik taşıyan film devreye girer. Hayat *hakîkî* (gerçek) olgulara değil, *itibârî* değerlere dayanır da ondan. Doğa bilimiyle uğraşırken doğadaki herhangi bir olgu ve olayı görmezlikten gelemezsiniz; çünkü o olgu ve olayın idrâki öy-

le olsa da varlığı sizin irâdenize bağlı değildir. En fazla, teorinize uymayan olgu ve olayı *atlarsınız*, ama o olgu ve olay bir biçimde yine karşınıza çıkar, kendini dayatır. Sorun yaratan ister atom-altı bir parçacık ister bir galaksi olsun; *tabîat*taki en küçük ile en büyük ve arasındaki tüm olgu ve olaylar varlıklarına, gerçekliklerine bizim irâdemiz dışında sahip olduklarından tabiatın kendi değil idrâki değişir; değişmiştir de. *Hayât* öyle mi? Hayatın bir tabiat zemini var elbette; ama büyük oranda hayat insan aklının var kıldığı itibârî değerler üzerinde kurulur; uylaşımsal; değişken; bu nedenle de insan tarafından var kılınırlar ve insan içindirler. Siyasî sistemler, ahlâkî yapılar, iktisadî örgütlenmeler, hukukî düzenlemeler, hatta dinî yorumlar, tüm bunlar insanın türsel doğasından kaynaklanan, varlığını insanda bulan itibârî yapılardır. İnsanın bir siyasete, ahlâka, iktisada vb. gereksinimi olması doğal bir zeminden kaynaklanabilir; ancak bunların içeriğini uylaşıma dayalı, dolayısıyla salt izâfî ve keyfî olmayan itibârî değerler belirler. Şimdiye değin dile getirilenlerde anahtar sözcük *uylaşım*dır; uylaşım köken itibarıyla keyfî gibi görünse de toplumsal örgütlemenin koşullarına bağlı, *toplum*un *maslahat*ı ile *birey*in *menfaat*ini dengeleyen, mensuplarının canını, aklını, soyunu ve malını korumayı amaçlayan, o milletin *tarihî tecrübe*sine dayanan, *uy-u-l-ma-sı* gereken yeni bir gerçekliktir. Dolayısıyla bir milletin, kültürün tarihî tecrübesi uylaşımın olmazsa olmaz şartıdır.

Toplumsal gerçeklikte toplumun tarihî tecrübesini dikkate almayan tespit ve teklifler, başka hastaların klinik kayıtlarından hareketle kendi hastalığını teşhis ve tedavi etmeye çalışan hastanın durumuna benzer. Unutulmamalıdır ki, bir kültürün tarihî tecrübesiyle ilişkisi bulunmayan hiçbir görüş o kültüre bir gelecek sunamaz. Nitekim bu topraklardaki herhangi bir sorunun çözümü için Fransız Devrimi'nden örnekler getirenler, *Aydınlanma* düşünce-

sinin kavramlarından dem vuranlar, bin yıllık tarihî tecrübeyi dikkate almaksızın sömürgecilerin kurduğu ve yönettiği ne idüğü belirsiz yeni yetme devletçiklere atıf yapanlar, millî olamazlar. Öte yandan, bir milletin *tarihî tecrübe*sini o milletin *geçmiş*iyle karıştıranlar ya sırf geçmişe ya da sırf geleceğe saplanıp kalanlardır.

Şimdiye değin dile getirdiklerimiz Temel'in fıkrasıyla bağlantılı kılınırsa şunu söylemek mümkündür: Bir toplumun uylaşımsal itibârî değerlerine dayalı örgütlenmesinin tarihî tecrübesi, sorunlar karşısında çözüm için devreye sokulmuyorsa atılacak her adım o toplumun kafasına sıkmak anlamına gelir. Elbette burada söylenenler söz konusu topluma âidiyet duyanların dikkatlerini çekmek içindir. Bir topluma âidiyet duymamasına karşın, o toplumun kaderini belirlemeye çalışanlara bizim kültürümüzde *işgalci* denir; işgalcinin yaptığı, doğal olarak, işgal ettiği kültürün kafasına sıkmaktır; hiçbir işgalcinin işgal ettiği toplum lehine düşündüğü görülmemiştir. İçinde yaşadıkları milletin, kültürün tarihî tecrübesine dayalı kavramlarla düşünmeyenlerin, dolayısıyla âidiyet duydukları başka kültürlerin tarihî tecrübelerinin kavramlarıyla iş görenlerin ne kadar dışlayıcı, ötekileştirici, başkalaştırıcı, tehdit edici, hatta yıkıcı olabileceği son tartışmalarda açıkça görülmüştür.

Şimdiye değin yazdığımız yazıların seviyesini bilenler bu yazımızı hafif bulabilirler; ancak çok insanî bir gerekçemiz var: Duyan yoksa seslenmek, hele bağırmak ahmaklıktır. Ümidin tükendiği yerde söz dile gelmez, Tanrı bile konuşmaz/vahyetmez; gazap eder. Tanrı olmadığımıza göre gazap edemeyiz; yazı yazmak durumunda olduğumuza göre de ortamı ciddiye alıp ahmaklık yapacağımıza *tiye almak* en iyisi. Mensûbiyet duyduğumuz milletin ve kültürün tarihî tecrübesinden kaynaklanan hüznümüzü hafifletecek başka bir gerekçe bulana değin...

Çağdaş Siyaset: Çocuğunu Öldür, Komşunun Bahçesine At![28]

Ticaret hayatına yeni başlayan genç bir tacir, piyasa koşullarını iyi değerlendirerek, ticarî yeteneğini ortamın koşullarıyla birleştirerek, çalışkanlığı ve girişimciliği ile kısa zamanda yükselmeye başlar. Ancak komşusu olan, yaşadığı şehrin ileri gelen zenginlerinden bir başka tacir, söz konusu yükselmeyi dikkatle takip etmektedir. Öncelikle gencin toyluğunu, acemiliğini göz önünde bulundurarak ağırdan alan komşu, daha sonra piyasa ortamının *iç koşullarının*, yükselmeye bir sınır çekeceği zehabına kapılır. Fakat beklediği gibi olmaz; genç adam ortamı iyi okur, önüne çıkan engelleri bir bir aşar; üstelik yükseldikçe her aşamada ticaret çevrelerine uyum sorununu başarıyla çözer. Zengin komşu, artık belirli bir güce kavuşan genç tacir karşısında *izleme* aşamasını bırakıp *tedbir* aşamasına geçer; öncelikle hissettirmeden piyasadaki gücünü kullanarak, tanıdıklarını devreye sokarak, fazla göze batmayan, belli belirsiz, tecrübeli bir tacirin bilebileceği piyasa koşullarının *gizli değişkenlerini yönlendirmeye* çalışır. İlk anda sonuç elde etse de kısa süre sonra genç tacir mevcut durumu gözden geçirerek, karşı-tedbirler alır ve işleri tekrar yoluna sokar. *Gölge yöntemlerle* sonuç alamadığını gören yaşlı tacir genç adama karşı *doğrudan cephe* açar; siyasî ilişkilerini devreye sokar, ahlâkî olmayan yöntemlere başvurur, bir tür *yok etme* stratejisi güder; ancak attığı her adım sonunda ticarî ortamda yıllarca süren bir emekle elde ettiği yerini, imajını, dostlarını kaybetmeye başlar. Yakın çevresi, ticaretin ancak ticarî

---

[28] Haziran-2009, sayı. 73, s. 80-81.

yöntemlerle yapılabileceğini, genç adamın yolunu kesmek istiyorsa ticarî piyasanın içerisinde *yeni yol* ve *yordam*lar geliştirerek, kullanılan *mevcut yöntemleri aşarak*, ticaretini yaptığı malların niteliğini artırarak, ücreti düşürerek, nitelikli hizmet vererek, kısaca *başkasını yok ederek değil, kendi varlığının kalitesini artırarak* başarılı olabileceğini telkin ederler. Dostlarından gelen tüm bu uyarı ve telkinlere karşın yaşlı tacir sertleştikçe sertleşir; bir süre sonra komşusuna yönelik davranışlarında *akıl* ve *ahlâk sınırları*nın dışına çıkar; en sonunda tüm maddî varlığıyla birlikte kendi şehrinin ticaret ortamındaki saygınlığını da kaybeder.

Yaşlı tacirin amacı artık yalnızca ticaretteki bir rakibini alt etmekten öte bir anlam taşımaya başlar. Bu süreçte başına gelen tüm sorunlardan, kendi neden olmasına karşın, genç komşusunu sorumlu tuttuğundan *rekabet hissi*, kine, nefrete, intikam ve hatta *yok etme hissi*ne dönüşür. Bu his için kendi yanında ailesinin ve içerisinde soluklandığı ticarî düzenin varlığını bile tehlikeye atar. Daha da ileri gider ve genç komşusunun aleyhinde başka şehirlerdeki ve ülkelerdeki ticarî ortamlarda kulislerde bulunur. Bir süre sonra bu faaliyetler yaşadığı şehrin ve ülkenin ticarî hayatına zarar verecek bir renk kazanır. En sonunda, hem içeride hem de dışarıda güvenilirliğini yitiren yaşlı kurt, kendi kayıplarını düşünmekten daha çok uğruna her şeyini yitirdiği; ailesine ve yaşadığı şehre zarar verdiği genç komşusunun *varlığını mahvetmeye kasteder*. Ama nasıl?

Bu soruyu kendi kendine sorduğu günü takip eden bir hafta içinde yaşlı tacir tamamen değişir; başta genç komşusu olmak üzere tüm çevreye âdeta eski sorunundan eser kalmadığını, hayatında yeni bir sayfa açtığını *hissettirecek biçimde* davranır. Hafta sonunda tüm ailesinin, başta genç komşusu olmak üzere ticaret erbâbının ve siyasî otoritenin mensuplarının hazır bulunduğu bir ziyafet verir ve ertesi gün, hafta başında, sabahleyin büyük bir ticaret kervanıyla

uzak bir ülkeye doğru yola çıkacağını, yokluğunda arkadaki işlerini *büyük oğlu*nun idare edeceğini bildirir ve büyük bir ihtişamla yola çıkar; *gözden kaybolur*.

Yaşlı tacir ve kervanı yola çıktıktan üç gün sonra uşağı, güvenlik güçlerine başvurarak efendisinin yokluğunda işlerini üstlenecek büyük oğlunun tacirin gittiği günden beri kayıp olduğunu bildirir. Yapılan inceleme ve araştırma sonucunda ceset, komşu genç tacirin evinin mahzeninde gömülü olarak bulunur. Genç tacirin, babasının yokluğunda işlerini yürütecek yeni rakibini ortadan kaldırdığına hükmedilir; tüm birikimine el konur ve ömür boyu hapse mahkûm edilir.

Aradan uzun bir zaman geçer. Yaşlı tacir gittiği ülkeden geri dönmez; kendisinden de bir daha haber alınamaz; kendinin de, genç tacirin de aileleri dağılır. Bu süre içinde, hem eski bir tacirin piyasadan çekilmesi, hem genç başarılı bir tacirin cinayet suçuyla hapse atılması, hem de bu çatışma sırasındaki davranışlar ve sonuçlar bütün bir şehrin zan altında kalmasına ve o dönemdeki ticaret ağından düşmesine neden olur. Olanlar tam da unutulmaya yüz tutmuşken, yaşlı tacirin çok güvendiği, yıllardır ona hizmet etmiş uşağı vicdan azabına dayanamaz; kadıya gidip eski, yaşlı efendisinin, genç tacir komşusunu mahvetmek için oğlunu nasıl öldürüp kendisinin de yardımıyla, ziyafet verildiği gece herkes yorgunken, genç tacirin evinin mahzenine nasıl gömdüğünü anlatır. Hakîkat ortaya çıkar ama her şey için artık çok geç kalınmıştır; hiçbir şey eskisi gibi olmaz. Bu olay ve sonucu da bir *masal* hâlinde kuşaklar arasında aktarılır durur; kimi *ibret* alır kendine çeki-düzen verir, kimi ise *kuvvet* alır; bu hileyi kendi çağının koşullarına göre tadil edip kullanmaya devam eder. Ama her hâlükârda "*hırsı için kendi öz çocuğunu öldürüp komşusunun bahçesine atmak*" deyişi zihinlere kazınır.

Bu uzun hikâye bin kitaba eşdeğer *Kelile ve Dimne*'den, hafızamdaki mevcut hâlinden oldukça tadil edilerek ve ye-

niden kurgulanarak yazılmıştır ve *başarısı için kendi varlığının kalitesini artıracağına, her türlü yol ve yordamı kullanarak başkasını yok etmeye çalışan* günümüz Türkiye'sinin siyasî, ilmî, iktisadî her sahadaki oyuncularına, özellikle siyaset alanında olup bitenlere dikkat çekmek amaçlanmıştır. Yalnızca kendine değil, *Bu Ülke*'ye zarar vermek pahasına takip edilen davranış biçimlerinin *kendi çocuklarını öldürüp mahvederek komşusunun bahçesine atma*ya doğru evrildiği açıktır. Sınır tanımayan kişisel hırsların ne denli tehlikeli olabileceğini anlatmak için İkinci Viyana Kuşatması ya da Balkan Savaşları gibi tecrübeleri bilmeyen *tarihsiz*lere belki bir hikâye uyarıcı olabilir. Yine de *kendi varlığını başkalarının yokluğuna bağlı görenler* için yapılabilecek fazla bir şey yoktur. Unutulmamalıdır ki, bir *sürü*, bir *yığın* olmaktan çıkıp *millet* olmak, kişiye acı gelse de, *toplumsal maslahatı kişisel menfaate* tercih etmekle başlar.

Siyaset: Bir Milletin Varlık Duyuşu[29]

"Siyaset, bir milletin *varlık duyuşu*dur." demiştik daha önceki bir yazımızda.[30] Çünkü her siyaset etme tarzı, kendi *nesne alanı*nı yaratır ve ancak yaratırsa başarılı olur. Başka bir deyişle, incelendiğinde tarihte hüküm süren başarılı siyasî örgütlerin ancak kendilerine has siyaset etme tarzı olanlarının, yine kendilerine özel nesne alanı yaratabildikleri görülecektir. Kendine özgü nesne alanı yaratmak, *tabîat* ve *hayât* ile kısaca *eşya* ile kendine has bir *temas kurma tarzı* icat etmek demektir. Nesne alanı, *zihnî* seviyede tabiat ve hayat ile kurulan *sürekli ilişkiler*den akan *duyusal* verileri *olgu*lar çerçevesinde *kavram*sallaştırarak ve *olay*lar çerçevesinde *model*leyerek; amelî seviyede ise *çözüm* verecek biçimde olgu ve olaylara *tatbîk* ederek, *uygulayarak* inşa edilir. Çünkü ancak *kavram-model*e sahip bir terzi *ölçü* alabilir ve yine ancak ölçü alabilen bir terzi *sonuç veren*, kavram-modele *uygun* bir elbise dikebilir. Başka bir deyişle, bir siyasî örgütün içinde ve çevresinde olup biten siyasî olgu ve olayları *öngörememe*si, bir kavram-modele sahip olmamasından; sahip olduğu kavram-modelle sonuç verici çözümler üretememesi ise kendisine göre tadil ve tatbik edeceği olgu ve olaylara ilişkin ölçümleri dikkatle yap(a)mamasından kaynaklanır.

Bu nedenle, kavram-model ile hayat arasındaki *cedelî* (diyalektik) teması sürekli canlı tutmak, belirli olgu ve olayların ölçümlerinden hareketle geliştirilen kavram-mo-

---

[29] Mart-2010, sayı. 82, s. 78-79.

[30] Ağustos-2007, sayı. 51, s. 80-81.

del bağımlı çözümleri sabitlememek, dondurmamak; yalnızca kavram-modelin yaratacağı nesne alanlarının, siyaset etme tarzını hayatın gerçekliğinden koparacağını göz önünde bulundurmak gerekir. Dolayısıyla, özellikle belirli bir dönemdeki olgu ve olaylardan alınmış ölçülere bağlı olarak başarılı olmuş kavram-modellerin ilkeler hâline dönüştürülmesi, siyaset etme tarzının mekân-zaman içinde sürekli hareket hâlinde olan hayata ilişkin olgu ve olaylarla teması kaybetmesine yol açar. Öte yandan, mekân-zaman içinde akıp giden olgu ve olaylara karşı, kavram-model olmaksızın yalnızca bakıp durmak da siyasetin yolunu, yordamını ve yöntemini kaybetmesi demektir ki, bu tür bir siyaset etme tarzının öngörebileceği bir yarını yoktur. Bir benzetmeyle balık, dereye sadece bakarak avlanmaz; bir ağa gereksinim vardır; ancak her balık da her ağla yakalanmaz.

Şimdiye değin söylenenleri pekiştirme adına, tarihimizden örneklendirebiliriz: Fatih Sultan Mehmed döneminde Osmanlı yönetimi, Karamanoğulları ile Akkoyunluların Anadolu'da bulunan Oğuzları/Türkmenleri yönetme hakkı tartışmaları karşısında hemen gerekli ölçümleri/tedbirleri almış; Oğuz efsaneleri yeniden üretilmiş; Osmanlı hanedanı ile Oğuzlar arasındaki ilişkiyi gösteren şecereler icat edilmiş; Uygur bölgesinden bahşiler/kâtipler getirtilerek onların aracılığıyla Uygurca bitikler ve yarlığlar yazılıp gönderilmiş; ancak söz konusu olgu ve olaylar ortadan kalkınca, kavram-model bir ilke hâline dönüştürülmeden rafa kaldırılmıştır. Benzer biçimde Sultan II. Bayezid döneminde, Arap coğrafyasının öngörülen fethi için başlayan hazırlıklar sebebiyle, dönemin siyaseti için gerekli *ilahî-seçilmiş-kozmik aile*nin yönetim anlayışı çerçevesinde, Osmanlı hanedanının Arap kökenlerini gösteren şecereler ortalığı kaplamıştır. Ancak söz konusu kavram-model yine, olgu ve olaylar ortadan çekilince bir kenara bırakılmıştır.

Bir siyasî örgütün kendi siyaset etme tarzı ile vâkıaya mu-

tabık, kavram-model ile hayata ilişkin olgu ve olaylar için nasıl nesne alanı yarattığına ve işlevini tamamladıktan sonra nasıl iptal ettiğine en iyi örnek, Kanûnî Sultan Süleyman dönemi Osmanlı siyasî örgütü ile Safevî siyasî örgütü arasındaki ilişkide görülür. Safevîlerin temellerini Şiî düşüncede bulan ilahî seçilmişlik iddialarına bağlı olarak, heterodoksisi güçlü Türkmen kabileleri üzerinde yarattıkları belirleyici etkiye karşın aynı seviyede yanıt, Kanûnî Sultan Süleyman'ın mehdiliği etrafında geliştirilen söylemle verilmiştir. Ancak Osmanlı siyasî örgütü tehlikeyi bertaraf ettikten sonra, mehdilik söylemini terk etmiş; Safevîler ise vâkıada bir karşılığı olmamasına karşın ilke hâline getirdikleri söylemlerini sürdürmüşler; bu nedenle hayattaki olgu ve olayların ölçülerini dikkate almadan kavram-modellerini, yönettikleri insanlara zorla dayatma yoluna gitmişlerdir.

Hayata ilişkin olgu ve olayların ölçülerini alma ile kavram-model yaratma etkinliği hiç şüphesiz verilen örneklerle sınırlı değildir. II. Viyana Seferi'ne hazırlanan Osmanlı siyasî örgütünün lehine kullanmak için Avrupa'daki belirli ülke ve şehirlerde etkin Yahudîleri tarafına çekmek adına yarattığı ya da yönlendirdiği Sabetay Sevi olayı ile aynı dönemde Sabetay Sevi'nin Müslüman olmasını sağlayan Mehmed Vânî Efendi'nin *Arâisu'l-Kur'ân* adlı tefsirinde Yahudîler ile Türkleri akraba kılma çalışmaları ve ürettiği şecereler ya da Sultan II. Mahmud devrinde Napolyon ile Osmanlı hanedanı arasında çıkartılan akrabalık ilişkileri, siyasî bir örgütün kendi lehine nesne alanı yaratma etkinliği olarak görülebilir.

Hegel'in deyişiyle, tarihin belirli bir mekân ve zamanında, kendine özgü siyaset etme tarzıyla kendine has nesne alanı üretebilen ancak beş-altı devlet olabilir; öteki devletler, söz konusu beş-altı devletin hem kendi aralarındaki hem de öteki devletlerle kurdukları ilişkilerin yarattığı ağın içinde var olabilirler. Eşyayla kendine ait temas tarzını üre-

tebilen bir siyasetin en önemli özelliği, sahip olduğu kavram-model çerçevesinde mekân-zaman ve hareketi kontrol edebilmesi, öngörebilmesi, böylece hayata ilişkin olgu ve olayları, ölçülerini alarak yönlendirebilmesidir. Öte yandan, sahip olduğu kavram-model ile hayata ilişkin olgu ve olay arasındaki cedelî ilişkiyi sürekli canlı tutabilen, kavram-modelini olgu ve olayın ölçülerine göre uyarlayabilen, tadil ve tatbik edebilen bir siyaset etme tarzı operatif-kalkülatif-regülatif bir bakış açısıyla eşyayla temastaki sürekli ile süreksiz unsurları görebilir; hem kendini hem de yönettiği insanı saygın kılabilir. Saygın kılmanın en önemli ilkesi ise saygın olmaktır.

Şimdiye değin söylenenlerin anlamlı olabilmesi, neyi, niçin ve nasıl yaptığını bilen zihinlerin bulunmasıyla mümkündür. Çünkü ancak bilen, edebilir.

İstanbul: Süreklilik Kafada Kopunca![31]

1994 yılında Kahire'de tam kırk gün süren uluslararası bir yazma atölyesine katıldığımda, müsait vakitlerde Kahire'deki tarihî mekânları ziyaret ediyor, özellikle Osmanlı döneminden kalma eserleri görmeye çalışıyordum. İtiraf etmeliyim ki, gezdikçe Osmanlı dönemine ait eserlerin azlığı aklıma Arap milliyetçilerinin eleştirilerini getiriyor; bir gariplik olduğunu sezmeme karşın nedenlerini bilmediğimden olacak kendi kendime bile itiraftan çekiniyordum. Bu duygularla İstanbul'a döndündükten yaklaşık üç ay sonra, Almanya'daki bir üniversitede sanat tarihi öğretim üyesi hanım bir profesörün İstanbul'daki bir mekânda, XVI. ve XVII. yüzyıllarda Kahire'deki mimarî eserleri konu alan bir konferans vereceğine dair bir ilanı Edebiyat Fakültesi panolarında gördüm ve gittim.

Profesör sözlerine "Kahire'ye giden İstanbullu bir Türk ilk elde Osmanlı eserlerini beklediği miktarda göremeyince hayal kırıklığına uğrar." diyerek başladı ve bizzat yaşadığım hâlet-i rûhiyeyi tasvir etti. Bu tasvir dikkatimi daha da artırdı. Konuşmacı anlattıkça hayretim daha da fazlalaştı; çünkü Kıpçak, Çerkes vb... döneme ait diye gezdiğim pek çok mimarî eserin Osmanlı döneminde yapıldığını slaytlar eşliğinde öğrendim. Bunun nedeni ne idi? Osmanlı mimarları şehrin estetik manzarasını dikkate alarak, eserlerini bölgenin mimarisine uygun inşa ediyor; böylece, örnek olarak Tolunoğulları döneminden kalma bir mahallede çeşme yapıyorlarsa Tolunoğulları devri mimarisini; Kıpçak döne-

---

[31] Aralık-2005, sayı. 31, s. 74-75.

minden kalma bir bölgede cami yapıyorlarsa Kıpçak devri mimarisini kullanıyorlardı. Sunulan bilgi ve belgeler karşısında tüm dinleyiciler kulak kesilmiş dinlerken konuşmacı şu soruyu sordu: "Peki! Şehir olduğu gibi kalmıyor, genişliyor; genişleyen şehrin yeni bölümleri hangi mimariye göre inşa ediliyordu?" Yanıt bir o kadar çarpıcıydı: "Şehir hangi bölgeden genişliyorsa yeni inşa edilen eserlerin dış cepheleri o bölgenin mimarisine uygun yapılırken iç mimarisi Kahire'de kullanılmış tüm mimarî tarzların senteziydi." Osmanlı mimarlarının bu şekildeki bir üslûbu benimsemelerinin temel nedeni ne idi? Bu sorunun da cevabı oldukça dehşetengizdi: "Süreklilik duyuşu". Değil miydi ki Yavuz Sultan Selim Kahire'ye girdiğinde "Dedem Hz. Yusuf'un ülkesini yönetmeye geldim." demişti. Süreklilik geriye doğrudur; çünkü *ancak kadîm takaddüm eder.*

Her eylem, her eser, kişinin sahip olduğu fikrin, duygunun tecessüm etmesidir. Süleymâniye Külliyesi bir fikrin, bir duygunun cisimleşmesidir; hatta bütün bir şehir, bir manânın/anlamın tecessüm etmiş hâlidir. Her ne ki kişinin içindedir o dışına vurur; çünkü kafada olmayan mekânda da olmaz. Ahmedî'nin dediği gibi: "*Sanmagil fikr etmeden her işe el / Ki'olur evvel fikret ü âhir amel*"; başka bir deyişle akıl, eylemi öncellemelidir. Özellikle yöneticiler bir işe kalkışırken heva ve heveslerine göre değil, akıllarına göre iş yapmalıdırlar. Mehmed Şah Fenârî'nin *Enmuzecu'l-ûlûm* adlı eserindeki ifadesiyle: "Yöneticinin düşüncesi, sözünden ve eyleminden önce gelmeli; yönetici yalnızca işlere ilişkin inançlarla yetinmemelidir. Bundan dolayıdır ki Tanrı Âdem'i, kendini diğer canlılardan ayıran *aklı* nedeniyle *halîfe* seçmiştir. Dolayısıyla yöneticinin eylemleri *akla göre* olmalıdır." Cehaletten, bilgisizlikten iyi niyetin doğmayacağı bilinmeli, aklı dolaşık insanların sorunları çözmek şöyle dursun karmaşıklaştıracağı dikkate alınmalıdır. Çünkü siyaset dolaştırmak, karmaşıklaştırmak değil, tertip etmek,

düzenlemek; "*un çuvalını tozutmadan yere koymaktır*"; bunun da yolu bilmekten, bilenlerle yola çıkmaktan geçer. Yine Mehmed Şah Fenârî'nin deyişiyle: "Yönetici, adâlet yolundan ayrılmamalı; bilginlerle beraber oturmalı, onlarla düşüp kalkmalıdır; çünkü –bilindiği üzere– kâmil/doğru siyasetin hem dış hem de iç etkisi ancak ve ancak *bilgi*yle gerçekleşir."

*Güzel*i tahakkuk ve tecessüm ettirmeyi kendine şiar edinmiş bir kültürün, medeniyetin mensupları olarak duyarlılığımızı maddeye dökmek, işlemek, nakşetmek için *doğruluk*u tespit etmiş olmamız gerekir. Çünkü bilgideki doğruluk sanatta güzellik adını alır; bu nedenle "*Doğru*yu bilen *güzel* eyler, güzeli eyler." denmiştir. Tüm bunlar da hesabı verilmiş bir *anlam-değer dünyası*na sahip olmakla mümkündür. Hiçbir yumurtadan aslan çıkmaz; hiçbir aslan da civciv doğurmaz. Ne ki bilkuvve içkindir bir fikirde, bilfiil hâle gelen de odur eylemde.

Aklî dünyamızdaki süreklilik bilgimizdeki doğruluğun, vicdandaki/anlam-değer dünyamızdaki süreklilik de eylemlerimizdeki güzelliğin sürekliliğini sağlar. Kişinin aklındaki kopukluk, fırtına, karışıklık bilgisine; vicdanındaki/anlam-değer dünyasındaki kopukluk, fırtına, karışıklık ise eylemine, eserine yansır. Ahmedî'nin "*Âlem ilm-ü (akıl) ameldir (adâlet).*" demesi boşuna değildir; ilim ile amel, akıl ile adâlet hem akılda hem de vicdanda süreklilik isteyen durumlardır. İdrâkî süreklilik bilginin sıhhatine, vicdanî süreklilik ise eylemin istikâmetine yön verir; biri doğruluğu diğeri güzelliği muhkem kılar.

Kanûnî Sultan Süleyman'ın baş astronomu ve büyük muvakkıt Mustafa Muvakkıt'ın *İlâmu'l-ibâd fî a'lâmi'l-bilâd* adlı Türkçe coğrafya eserinde "İstanbul ki merkez-i büldân tutulmuştur..." denerek dünyanın merkezi görülen İstanbul, Türklerin milletleşmesinde ve devletleşmesinde en mühim tarihî aşamayı temsil eder. Siyasî irâdenin temerküzü, iktisadî gelişme, hukukun tecessümü, ilim ve sanatın in-

kişafı, dilin inşâsı ve edebî bir yapı kazanması, ortak bir vicdanın teşekkülü, kısaca millet ve devletin varolması için gerekli ve yeterli tüm niteliklerin bir araya gelmesi, Türklerin İstanbul'da sükûnet kazanmasıyla mümkün olmuştur. Şehir, içerisine sinen tarihî mirasıyla ruhunu yeni sâkinlerine aktarmış; kıvama uygun bir vasatta buluşan madde ile manâ, Türklere yeni bir sûret kazandırmıştır. İstanbul hem fikirdir hem de vicdan; bu nedenle İstanbul'da her türlü tarihî eserde tecessüm etmiş Türk aklının sürekliliğinin korunması, vicdanımızın da sürekliliğini muhafaza eder.

Hem *Şehnâme-i Hümâyûn* hem de *Şemâil-nâme* adlı eserlerinde Osmanlıyı Osmanlı yapan, dolayısıyla milleti millet yapan yirmi hasleti, özelliği sıralayan Mehmed Talîkîzâde (ö. 1599 civ.) boşuna şöyle demiyor: "*Altıncı hâssa-i kerîmeleri* İstanbul *gibi dârü's-saltani's-seniyye'ye mâlik olmışlardur. Cihân-ı harâbda böyle bir şehr-i namyâbdan bir cihân-dide ve bir âlem-gerdide haber virmiş degüldür. Ve dide temâşâ-yı garâib ve guş isticlâbı-ı acâible âşina olalı, böyle bir şehr-i azamet-behr işitmiş ve görmiş degüldür. Hususa mecmâu'l-bahreyn olub Halic-i siyahdan riyâh-i Şark ile zahire memlü gemiler geldükde yügin boşaldub Halic-i sepide giderler. Ve bi'l-aks yani bir neden tolu gelen boşaldub bir neden boş giden tolu gelmekden hâli degüldür.*"

İdrâki olmayan doğru bilmez; vicdanı olmayan güzel eylemez.

Çocuk Çünkü Gelecek[32]

XIX. yüzyılın sonlarına doğru İstanbul'a gelen Amerikalı bir seyyah-araştırmacı İstanbul'da kaldığı uzun sürede toplumu incelemeye koyulur. Pek çok konuda farklı gözlemlerde bulunan seyyahın ulaştığı ve seyahatnamesinde kaydettiği ilginç tespitlerden biri şöyledir: "Biz Batılılar ile Doğulular (özellikle Müslümanlar) arasındaki en önemli fark çocuk tasavvurlarında ortaya çıkar. Çünkü Batılılar çocuklarının bir an önce büyüyüp hayata atılmasını isterlerken Doğulular çocuklarının yavaş büyümesini, hatta hiç büyümeyip hep çocuk kalmasını dilerler."

Bu cümleyi bir konuşmada alıntıladığımda dinleyicilerden biri Batılılar ile Doğuluların bu şekilde farklı davranmalarının nedenlerini şöyle yorumladı: Batılılar çocuklarının bir an önce yetişip bağımsızlıklarını kazanmalarını ve özgür irâdelerini kullanmalarını beklerlerken Doğulular çocuklar üzerinde sürekli, ömür boyu devam edecek tahakküm kurmaya çalışırlar. Dolayısıyla sorun her iki medeniyetin insan irâdesine ilişkin anlayışından kaynaklanır. Batılılar çocuklarının bir an evvel kendi özgür irâdeleriyle hayata atılmalarını teşvik ederler; Doğulular ise çocuklarının, yaşları ne olursa olsun hareket alanlarını kısıtlarlar.

İlk elde oldukça parlak görünen bu yorum gerçekten de doğru mudur? Böyle bir önerme nazarî olmadığından doğruluk ve yanlışlığı ancak ve ancak her iki toplumun hayatına geri gidilerek yanıtlanabilir. Hayatın doğasından kaynaklanan ifrat ve tefrit uçlar bir yana, günlük yaşamda ço-

---

[32] Ocak-2006, sayı. 32, s. 74-75.

cuğun yeri nedir, başka bir deyişle, her iki tasavvurda çocuk neye karşılık gelir? Bu sorunun yanıtını, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki komşum ile çocuğu arasındaki ilişkiden, hatta bölgedeki çocuk parkına gittiğimizde ABD'li ailelerin çocuklarına yönelik davranışlarından gözlemlemek imkânını bulduğumu söyleyebilirim. Komşum bir gün bana, on sekiz yaşına basıp evden ayrılma emaresi göstermeyen çocuğu için psikoloğa başvurduğunu söylediğinde şaşırıp kalmıştım. Niçin çocuk evden ayrılmalıydı? Çünkü o artık büyümüştü, büyüdüğü için de bir yüktü. Bir an evvel sömürücü kapitalist düzenin çarklarında yerini almalı, üretime katılmalıydı. Tüm ABD'li aileler böyle miydi? Elbette hayır! Özellikle ama özellikle dindar aileler için çocuklar hâlâ bir *değer*di; modern aileler için ise kapitalist makinede yerini alması gereken bir *parça*. Değer ancak duyarlılığı, dolayısıyla duygu durumu yani vicdanı hayatiyet gösteren kişiler ve toplumlar için bir anlam ifade eder; *makine*ye gelince duygusuzdur, parçanın *mâhiyet*ini değil, *işlevi*ni, hatta *katkı*sını önemser. İşlevi olmayan, işlevini yerine getirmeyen, getiremeyen, hatta getirmekle beraber katkısı olmayan bir parça dışarıya alınmalıdır, atılmalıdır.

Bu durumu daha açık bir şekilde çocuk parkında müşahade ettim. Parka gittiğimizde özellikle Türk aileler çocuklarını parka salıp kenarda kendileri gibi büyüklerle sohbet ederken ABD'li anne-babalar parka girip bizzat çocuklarıyla beraber oynamakta, çocuklarının diğer çocuklarla karışmasına, hatta oynamasına müsaade etmemektelerdi. Başka çocukları bile *yabancı* görüp onlardan korkmak oldukça ilginç bir tavırdı. Bizim için ise tüm çocuklar *masum*du, *ismet* sıfatını haizdi; dolayısıyla ırkı, dili ve dini önemli değildi. Çünkü kötülük doğada değil hayattadır; hayatı kuran insanın irâde-i akliyesinden kaynaklanır. Hele iki çocuğun karşılıklı olarak birbirlerinin masumiyetinden pay almasını yabancı bulmak ancak doğaya yabancılaşan, hayatı yalnız-

ca bir savaş alanı olarak gören insan için anlamlı olsa gerektir. Bu nedenledir ki, doğası gereği masum olan çocuğun hayattan çıkarılması şarttır; çünkü makine masumiyeti kaldırmaz. Yine bu nedenledir ki, başta Batı Avrupa toplumları olmak üzere sanayileşen toplumlarda çocuk terkedilmektedir. Sanayileşen toplumlarda çocuğa yine kırık dökük de olsa dinî-vicdanî değerlerini muhafaza eden ailelerin değer vermesi, üzerinde düşünülmesi gereken bir durumdur. Çünkü bir toplumun dinî-vicdanî seviyesi o toplumda çocuğa verilen değerle ölçülebilir.

Evet! Çocuk, Müslüman kültürde *masumiyet* ifadesidir ve *ismet* sıfatından pay alır. Âkil ve bâliğ, dolayısıyla *kişi* olan bir birey artık çocuk değildir. Anatomik-fizyolojik gelişimini tamamlayarak cinsiyetinin tüm biyotik imkânlarına sahip ve aklı çalışmaya, iş görmeye başlayan kişi olan birey artık hem Tanrı hem de hayat karşısında *mükellef*tir (sorumlu). Sorumluk insanı çocuk olmaktan çıkartır, büyütür. Büyüyen, Türkçemizdeki güzel bir deyişle *hayata atılan* birey artık özgürdür, ki bundan dolayı da *mesûliyet* sahibidir, yani sorunlar/meseleler kendine aittir. Hayat *sual*lerini (soru) artık ailesi üzerinden değil doğrudan kendine sorar; bu nedenle sorulandır yani mesûldür. Bu soru-yanıt sürecinde ailenin yeri artık bireye, cevaplamalarında *yardımcı* olmaktır; cevaplarını bütünüyle üstlenmek değil. Öyleyse Müslüman kültürde çocuk ilgisi hâkimiyet, tahakküm isteğiyle ilgili değil, tersine *yardım* isteğiyle ilgilidir. Yardım, hayatı makine gibi gören bir kültürde değil, ancak hayatı da bir değer olarak kabul eden bir kültürde *anlamlı*dır.

Çocuğun anne karnında ikamet ettiği mekâna Allah'ın *Rahîm* isminden mülhem *rahim* adının verilmesi; peygamberî sıfatlardan *ismet* lafzından türemiş *masûm* sıfatının çocuğa alem olması; yine çocuğa özce mutlak temiz anlamında *melek* denmesi gibi deyişler kültürümüzde çocuğun anlam ve değerini tebarüz ettiren önemli örneklerdir. Öte yan-

dan kadîm felsefe-bilim mirasımızda, Davud Kayserî'nin *Şerhu'l-fusûs*'da, Mehmed Fenârî'nin *Miftâhu'l-uns*'da ve Sainuddin Türkî'nin *Temhidu'l-kavâid*'de vurguladıkları gibi, ister *kitâb-ı tekvinî* ister *kitâb-ı tenzilî* okunsun görülecek ilk şey şudur: Varlık'ın *hareket-i icâdiye*sinin en yüce maksadı insanın hakîkatidir; bu nedenle insanın hakîkati, *hakîkatlerin hakîkati*dir (hakîkatu'l-hakâik). Çocuk bu hakîkatin bilkuvve hâlidir; kişi ise bilfiil hâli. Hiçbir kişi kendi hakîkatinin bilfiil olma sürecini, büyümesini gözlemleyemez; ama çocuk kişiye bu imkânı verir. Çocuk, Varlık'ın hakîkatinin üç boyutlu uzayda tecessüm etme sürecini müşahade, seyr ve temaşa etmenin en büyük imkânıdır. Bu nedenledir ki çocuk, anne ve babanın kendi hakîkatlerinin yeniden tecessüm etmesini seyrettikleri en büyük *cilve-i ilâhî*dir. Kadîm irfânî geleneğimizin dede ve ninelerin torun sevgisini de bu tespite bağlamaları son derece anlamlıdır.

Çoğu kez halkın muhayyilesiyle ürettiği bir mitos ciltlerce kitabın demek istediğini bir çırpıda özetler. Bu özet hem fikrî hem de hissî muhtevada olduğu için aklı ve vicdanı beraberce harekete geçirir. Konuyu özetleyen güzel bir mitosu Karadeniz mitolojisinde bulmak mümkündür: Evren'in bunca kötülüğe, zulme karşın Tanrı tarafından yok edilmemesinin hikmeti, çocukların yüzü suyu hürmetinedir.

Öfke Bitirir, Hüzün *Mevlîd* Getirir[33]

Bir kültürün, bahusus devletleşmiş, dolayısıyla millet olma vasfını kazanmış bir kültürün en önemli ayrımı, hesabı verilmiş bir *theo-ontoloji*ye, başka bir deyişle, Varlık'a tamlığı ve tutarlılığı olan, *asıl*dan *unsur*a anlamlı, yekpare bir *bakış*a sahip olmasıdır.[34] Bu bakış söz konusu kültürün mensuplarının, içerisinde ihsâsını, vicdanını ve idrâkini barındırdığı *evi*dir. Milletler bu ev içinde varolur, ferdî, içtimaî ve siyasî hayatı kurar, yaşar, gerektiğinde de âidiyetlerini var kılan *küre*yi korumak için ölürler.

Her milletin kendine has evini kurduğu maddî, manevî ve fikrî örgüleri mevcuttur. Bu üç örgü karmaşık-çapraz ilişkilerle birbirine eklemlenmiş, lehimlenmiş bir *bütün*dür, bir *yumak*tır. Her ne kadar birbirlerinden nihaî olarak ayrılamazlarsa da talimî tenbîh maksadıyla hangi örgünün daha önemli olduğunu tebarüz ettirmek bakımından bir tarihî tahlîl yapmak açıklayıcı olacaktır.

Tarihte kimi milletler maddî vatanlarını kaybetmişler, ya sürülmüşler ya da kendi coğrafyalarında başka milletlerin tahakkümü altına girmişlerdir. İbranîler gibi sürülen ya da Çinliler gibi kendi coğrafyalarında başka milletlerin boyunduruğu altına giren kimi milletler varlıklarını sürdürmeye devam etmişler; kimileri ise yok olup gitmişlerdir. Bu şartlarda varlığını sürdürmeyi ya da yok olmayı hangi özellik belirlemiştir? Öte yandan kimi milletler başka milletlere göre fikrî açıdan geri kalmış, ancak varlıklarını sürdüre-

---

[33] Mart-2006, sayı. 34, s. 76-77.

[34] Şubat-2006, sayı. 33, s. 53-54.

bilmiş; fikrî bakımdan gelişkin bazı milletler ise daha zayıf olanlar karşısında yenilmişlerdir. Yine bu durumda da varolmayı veya yok olmayı hangi nitelik tayin etmiştir?

İbranîlerin hem maddî hem de fikrî bakımdan kendilerinden daha güçlü pek çok millete nispetle sürekliliklerini korumaları, theo-ontolojik âidiyetlerini muhafaza etmeleriyle alakalıdır. Dünyanın dört bir yanına dağılmış, içtimaî ve siyasî kurumlardan yoksun insanlar *Tevrat*'ı ve yorumlarını vatan kılarak, etraflarında kendilerini dağılmaktan alıkoyan manevî bir kalkan oluşturmuş; böylelikle varoluşlarını sürdürebilmişlerdir.

Güçlü bir ordu ile siyasî yapı kuran Moğollar, çok kısa bir zamanda ele geçirdikleri topraklarda eriyip gitmişlerdir. Tarihte, Alanlar ve Moğollar gibi yalnızca *demir*e, Fenikeliler ve Soğdlar gibi yalnızca *mal*a dayalı içtimaî ve siyasî örgütlenmeler kalıcı olmamış, bu örgütlenmelere mensup kültürler de yok olup gitmiştir. Daha köktenci bir dile getirişle, bir millet olarak Yunanlıları uzun Osmanlı asırlarında sürekli kılan ne Platon'un ne de Aristoteles'in eserleriydi; tersine papazların örgütlediği manevî dünyaydı. Gemistus Plethon, Osmanlılar karşısında tutunamayan Bizans'ı yeniden diriltmek için siyasî veya iktisadî bir program değil, Fatih Sultan Mehmed'in bile ilgi duyduğu ve okumak için tercümesini emrettiği kadîm Yunan politeizmini içeren yeni bir *theo-ontoloji* teklif etmişti.

Sorun bir tür *Mutlak*'a, *Gâib*'e, *Kutsal*'a veya *Tanrı*'ya inanıp inanmama sorunu değildir. Genellikle insanlar alt kültür seviyelerinde *mitik*, üst kültür seviyelerinde *psikolojik* bir inanca sahiptir. Ana sorun, hem söz konusu ilkilke hem var-olanlar hem de ikisi arasındaki ilişkiyi insanîaklî bir çerçevede temellendiren *teolojik* bir inançtır. Öyleyse sorun yalnızca basit bir *din* sorunu değildir; tersine bir milletin *anlam-değer dünyası*, başka bir deyişle *maneviyât*ı sorunudur. Tarih boyunca her türlü bela ve mu-

sibet karşısında varlıklarını idâme ettiren milletler, kültürler maneviyâtlarını koruyanlardır. Kültürler *maddiyât* (örn. maddî teknikler) ve *fikriyât* (örn. bilimler) bakımından benzer, hatta aynı olabilirler. Kültürlerarası farkı yaratan maneviyâttır; maneviyât kültürlerin yalnızca inançlarını değil, buna bağlı olarak duyarlılıklarını, hatta duygu durumlarını da belirler. İngilizler ile Almanlar arasındaki farkı yaratan, maddî teknik ile fikrî terkip değil manevî tespittir. İbn Haldûn'un *asabiyet* kavramına içeriğini veren de kültürlerde varolan maneviyât, bunun da özü theo-ontolojidir.

İşte bu nedenlerledir ki bir kültür, millet olarak dağılabilir, devlet olarak yıkılabilir, doğal toprağını/vatanını yitirebilir, siyasetini kaybedebilir; tüm bunlar zor da olsa geri alınabilir kayıplardır. Ancak maneviyâtını kaybeden kültürler, milletler yok olmakla kalmazlar, hiçleşirler. Hiçliğe yuvarlanmış bir kültürün mensupları önce kendi içeriğinden, anlam-değer dünyasından iğrenmeye, tiksinmeye, en nihayet nefret etmeye başlarlar. Bu anlam-değer dünyasını taşıyan din, dil, tarih, kısaca tüm manevî birikimlerden kurtulmaya çalışırlar. M.S. IV. yüzyıldaki Tabgaçlarda görüldüğü gibi, böyle bir kültürün yönetici eliti ile aydınları kendi kültür ve halklarını hor görmeye başlar; insan olmayı başka bir kültürü (Çin'i) taklit etmeye bağlar; öyle ki kendi halklarını Çinliler gibi giyinmeye zorlarlar. Kendi manevî içeriğini, anlam-değer dünyasını boşaltan bir kültürün vicdanını, duyarlılığını, duygu durumunu koruması mümkün değildir; en nihayet bu boşluk başka bir anlam-değer dünyası tarafından doldurulur.

Bir kültürün maneviyâtını, anlam-değer dünyasını, duyarlılığını, kısaca vicdanını koruyan, sürekli kılan, din ve dildir. Dinini ve dilini kaybeden kültür, vicdanını kaybeder. Din en üst seviyede kendini o kültürün theo-ontolojisinde ifade eder; dil ise en üst seviyede o kültürün şiirinde dile gelir. Öyleyse, theo-ontoloji dinin, şiir ise dilin özüdür.

Din ile dili, theo-ontoloji ile şiiri bir araya getiren, vicdanı ahenkli, organik bir bütün kılan ise o kültürün mûsikîsidir. Theo-ontolojisinin derinliği kaybolan bir kültürün şiirinin de hassâsiyeti zayıflar; doğal olarak böyle bir kültürün mûsikîsi de ahenk yerine *gürültü* hâlini alır.

Bir kültürün anlam-değer dünyasına, vicdanına savaş, dinine, diline ve mûsikîsine saldırıyla başlar. Bu duruma tarih şahittir. *Amentü*sü olan bir kültür *emîn*dir. Bu nedenle ideolojik saldırı doğrudan merkeze, emniyet sahibine, *Emîn*'e yöneltilmiştir. Bursa'da 1409'da benzer bir saldırıya Süleyman Çelebî, *Vesîletu'n-Necât* [*Kurtuluş Yolu*] adlı eseriyle, yani *şiir*le karşılık vermiş, Türkler bu şiiri mûsikîye dökerek ebedîleştirmiştir. Tarihte kaç millet sahip olduğu theo-ontolojiyi şiirle ve mûsikîyle katıp karıştırmış; her ferdî doğum ve ölümde terennüm edebilmiştir. Türkler, theo-ontolojik sevgilerini öfke ile değil sükûnet ile şiire ve mûsikîye işlemiş; hüzünleriyle *Mevlîd*'e can vermiştir. *Mevlîd*'e hurafe diyenler, bu milletin dinine, diline ve mûsikîsine zaten savaş açmışlardı; onların saldırıya verdikleri karşılık yani öfke şiddeti doğurur; sevâd-ı azâm ise derin üzüntüsünü, hüznünü *doğuma* dönüştürür.

Shakespeare'in Hamlet'in ağzıyla dediği gibi: "Dünya bir hapishane ve Danimarka da onun en karanlık yeri."

Melekler Haklı mıydı?[35]

Reisülküttap Atıf Efendi, 1798'de Devlet'e yazdığı bir takrirde Fransız Devrimi'ni (1789) *fısk u fücûr cümbüşü*, Hukuk-i Beşer Beyannâmesi'ni de *insanları hayvan derekesine indiren bir beyannâme* olarak nitelendirir ve beyannamenin ileride, yayımlayanlar tarafından *siyasî baskı aracı* olarak kullanılacağına işaret eder.

Konuyla ilgili nazarî mülâhazalar bir tarafa, İnsan Hakları Beyannâmesi'nin yayımlandığı tarihten bu yana, geçirdiği tüm tashîh ve tadîller göz önünde bulundurulmak kaydıyla, ortaya çıkan gelişmeler Atıf Efendi'yi haklı çıkarmıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nde, 25 Haziran 1876'da Montana'daki Little Bighorn savaşından sonra Kızılderililere karşı başlatılan korkunç kıyım, 28 Aralık 1890'da Pine Ridge Kızılderili rezervasyon alanında, kadın ve çocuklara karşı girişilen katliamla taçlandırılmıştır. Aynı bölgede 1970'lerde FBI ajanları, Amerikan Kızılderili Hareketi adlı örgüte mensup yüzlerce kişiyi öldürmüşlerdir. 1831 ile 1859 yılları arasında yaşanan *Gözyaşı Sürgünü*'nde (Trail of Tears), Kızılderili kabileleri Oklahoma'nın kuzeyine göç ettirilmiş; ilginç bir şekilde, bu bölgelerde petrol veya değerli maden bulunca insanlar tekrar yerlerinden sürülmüş; akabinde de düzenli olarak yok edilmişlerdir.

Kızılderili ve Siyah Adama karşı her türlü yöntemi kullanarak soykırım yapan yalnızca Amerika mıdır? Yakın dönem dünya tarihini önümüze koyduğumuzda başta İngiltere ve Fransa olmak üzere sömürgeci güçlerin Afrika'da, İs-

---

[35] Ağustos-2006, sayı. 39, s. 76-77.

panyolların Güney Amerika'da, Rusların Orta-Asya'da, Almanların Avrupa'da, İtalyanların Kuzey Afrika'da, Çinlilerin Doğu Türkistan'da, Japonların Çin'de yaptıkları; Birinci ve İkinci Dünya Savaşı'nda tüm dünyada cereyan eden katliamlar, soğuk savaş esnasında yürütülen kirli savaşlar... Balkan ve Kafkas savaşlarında Müslüman ve Türk nüfusa uygulanan soykırım... Harita hiç de iç açıcı değildir. Derinliğine ve genişliğine yapılan okumalar hani neredeyse *insan türü* ile *kurt sürüsü* arasında bir fark kalmadığını gösterecek raddededir.

Kur'ân-ı Kerîm'de bulunan, "*Bir zamanlar Rabb'in meleklere: 'Ben yeryüzünde bir halîfe yaratacağım' demişti. (Melekler): 'A! Orada bozgunculuk yapacak ve kan dökecek birini mi yaratacaksın? Oysa biz seni överek tesbîh ve takdîs ediyoruz' dediler. (Rabb'in): 'Ben sizin bilmediklerinizi bilirim.' dedi.* (Bakara 2/30) meâlindeki âyet dikkat alınırsa, insanın iki önemli özelliğine atıf yapıldığı görülür: *Bozgunculuk yapmak* (fesat çıkarmak) ve *kan dökmek*. Üçüncü özellik ya da özellikler ise Allah'ın ilmindedir. Doğrusu tarihe bakınca, diğer özelliklerin neler olabileceği konusunda açık ve seçik bir fikir edinemiyoruz; hele 21. yüzyılın başında bile "Güçlüyüm o hâlde varım." veya "Güçlüyüm o hâlde doğruyum." kabilinden durumları görünce meleklere hak vermek zorunda kalıyoruz.

Hiç şüphesiz tarih boyunca dinî, ahlâkî, felsefî, siyasî pek çok yorum yapılmış, insan türünün vahşeti konusunda pek çok görüş ileri sürülmüştür. Bu konuda felsefî incelmişlik de pek işe yaramamıştır: Büyük denilen, ama kanımca bir insanın yapabileceği tüm küçüklükleri yapan, Aristoteles'in öğrencisi İskender'in Asya seferi esnasında imza attığı mezalimler, yalnızca Tyros şehri sâkinlerine reva gördüğü zulüm, özellikle iki bin kişiyi çarmıha germesi, Persis'i her şeyiyle imha etmesi... Dinî itikâd da aşılmıştır: Kuteybe b. Müslim'in Orta-Asya halklarına reva gördü-

ğü acılar, özellikle esir savaşçıları şehrin girişlerine dizdirip katlettirmesi, bir kişinin *insan olmadan* Müslüman olmasının pek işe yaramadığını gösteren çarpıcı örneklerdendir. İlginçtir, İnsan Hakları Beyannâmesi yayımlamak da sorunu çözmüyor: Tarihte ilk insan hakları beyannamesi kabul edilen Akamenit Pers İmparatorluğu'nun kurucusu II. Kyros'un (M.Ö. 529) Kyros Silindiri'nde dile getirdiği ilkeler yine kendisi tarafından çiğnenmiştir; tıpkı modern Avrupa ve Amerika'nın kendi yayımladığı beyannameyi siyasî bir baskı aracı olarak kullanması gibi...

Tarihî örnekler çoğaltılabilir, ancak çokluk anlamayı derinleştirmez; tersine zihnin bulanıklaşmasına yarar. Verilen örnekler kendimizin mensûbiyet duyduğu tarihe de ait olabilir. Derdimiz belirli bir insan öbeğini suçlamak değil; sorunu açıklığa kavuşturmak. Öyleyse sorun nedir? Başka bir deyişle, insanın bozgunculuğunun ve kan dökücülüğünün kaynağı nedir? Dinî, felsefî, hukukî, siyasî, her ne ise yanıtlar sorunu çözebilir mi? *İnsan hakları*, *insanlık*, *barış*, *kardeşlik*, vb. *içeriksiz* (tanımsız) kavramları icat etmek derde deva olur mu? Her şeyden önce şunu en baştan vazedelim ki, ister ferdî ister içtimaî düzlemde olsun insanî olgu ve olaylar *gâî* açıdan, yani kısa ve uzun vadeli amaçları, kasıtları açısından tanımlanmalıdır. Tersi durumda içeriksiz, yani tanımsız kavramların varlıkları yokluklarından daha tehlikelidir; çünkü tanımsız, içeriksiz kavramların yarattığı belirsizlik, müphemiyet o kavramların kötü niyetli, kasıtlı kullanımlarını kolaylaştırır. Kadîm felsefe-bilim geleneğimizde *tanım*ın *had* (sınır) sözcüğüyle karşılandığı hatırlanırsa gâî açıdan tanımlanan kavramların insana sınır çizdiği, dolayısıyla belirsizliği ortadan kaldırdığı görülür. *Haddini bilmek*, ancak ait olduğu olgu, olay ve davranışla ilgili *sınırı bilmek* demektir. Haddi aşmak bu sınırı çiğnemek anlamına gelir ki sonuçları ortadadır. Bu çerçevede kanımızca, "*İnsan nedir?*" sorusuna tüm insanların üzerinde uzla-

şabileceği gâî bir tanım verilmeden, bir had konmadan insanın ne *hakları* tayin edilebilir ne de insanların birbirlerinin haklarını çiğnemeleri engellenebilir.

Metafizik soruşturma, kavramsal tahlîl açısından bir kişinin millî ve dinî kimliği arazdır; doğal olan *insan olmaklıktır*. İnsan olamayan bir birey, bir millete veya bir dine mensup olmakla kişilik, hatta insanlık kazanamaz. Elbette insanlar arasında bir eşitsizlik söz konusudur; ancak insanlar arasındaki eşitsizliğin kaynağı –Fuzûlî'nin deyişiyle– *doğa değil bilgi*dir. İnsanların varlıkça eşitliği üstüne binen, bilgice farklılığın yarattığı eşitsizlik haklarla değil adâletle giderilir. Bu nedenle hak değil adâlet istenmelidir; çünkü hak sonradan talep edilen değil, varlıkça sahip olduğumuz, insan olmaklığımızdan kaynaklanan doğal bir durumdur. Yine bu nedenledir ki, doğal olanı gasp eden sömürgeci kapitalizm, onu yapay olarak yeniden üreterek kontrol altında tutmaya çalışmaktadır.

Sorduğumuz sorunun yanıtının çok yönlü araştırılması gereği mahfuz tutulmak kaydıyla, tarihî gerçekliğin gözler önüne serdiği bir hakîkate işaret edilmelidir: Maddî, manevî ve fikrî gücü ahenkli bir terkibe ulaştıramayan insan veya toplumlar kıyıcıdır, zalimdir. Bu tür toplumların kurduğu siyasî örgütler hiçbir zaman devlet olamamış, tersine daima çete karakteri göstermiştir. Her şeyi maddî güçle çözeceğini düşünen toplumlar, hâlâ göçebeliği yaşayan toplumlardır. Açıktır ki, zihnî göçebelik maddî göçebelikten daha tehlikelidir; çünkü insanlar için öngörülebilir bir hayat nizâmı tesis edemez.

21. yüzyılın eşiğinde yaşananlar, kim ne derse desin, bilge-yönetici Aliya'nın şu sözünü haklı çıkarmıştır: *Tek tek insanları* sevemeyenler, *insanlık* (hümanizm) kavramını icat etmişlerdir; hem kullanmak hem de rahatlamak için. *Millet* ve *Devlet* olmak kolay değil, *İnsan* olmak ise en zoru...

Yabancı Yabanîdir, Hâlden Anlamaz[36]

Bir konuda maddî, manevî ya da fikrî çıkarı olmayan kişinin, duygularla karışık da olsa düşünceleri açık ve seçiktir. *Hesab*ı olmayan insanın kendini dile getirişi, tüm nahifliğine rağmen doğrudandır da ondan. Çünkü hem sözde hem de eylemde öngörülen amaç, maksat, hedef, ona ulaşıncaya değin söylenenler ile eylenenleri örgütler, belirler. Böylece, söz ve eylem, gelecekte öngörülen, ancak daha başta niyetlenilen içeriğe göre biçimlenir. Suyun harkta, kanalda akışının düzenliliği estetik bir durum yaratsa da suyun varış noktasının daha baştan belirlenmesi nedeniyle suyun akışının sınırları da daha baştan tayin edilmiş olur. Hesap, her şeyde mevcut olan *ölçülebilir*i (kadr) tespit ve tayin etme işidir. Sözde ve eylemde ölçü, muktezâ-yı hâlin tüm etkilerine karşın, amaca göre biçimlenen niyettir. Niyet ile amaç arasındaki *cedelî* (diyalektik) ilişki söz ve eyleme hem içeriğini hem de ölçüsünü verir. "Ameller niyetlere göredir." deyişindeki kasıt da bir açıdan budur.

Şimdiye değin nazarî çerçevede dile getirilen bu tespiti, Temmuz ayının sonu ile Ağustos ayının ilk haftalarında Karadeniz'e, Artvin, Rize ve Of'a yaptığım seyahat süresince tekrar tekrar müşahade ettim. Bu tür gezilerde farklı yaş öbeklerine mensup kişilerle yapılan konuşmalar, sohbetler, *Bu Ülke* insanının, *derin millet*in hem gündeminin hem de bu gündeme ilişkin duygu ve düşüncelerinin neler olduğunu yakalamak için olağanüstü bir fırsat verir: Hesapsız, içten, doğrudan, açık ve seçik. Sohbetler, insanların

---

[36] Eylül-2006, sayı. 40, s. 74-75.

Türkiye'nin ve dünyanın gündemini ne kadar takip ettiğini gösterdiği gibi, dile getirilen duygu ve düşünceler de kişilerin bu gündeme ilişkin ihsâs ve idrâk içeriğini ortaya koyar. Bu yıl dikkatimi, genç ve yaşlı insanların ihsâs ve idrâkleri arasındaki seviye farkının artışı, özellikle genç insanlarda biriken *öfke* ve bu öfkenin yarattığı *ümitsizlik* çekti. Her şeyden önce sohbetlerin değişmeyen üç ana konusu vardı: "Ne olacak bu memleketin hâli?", 'Irak' ve 'İsrail'.

Arıcılıkla uğraşan, ilkokul mezunu, 62 yaşındaki, akranları arasında *ormancı* denen kişinin Türkiye'nin yönetimi konusundaki teşbihi ilginçti: Türkiye televizyon gibidir; bir âlet olarak değişmez. Partiler ise bu âlet içindeki kanallar gibidir. Değişen yalnızca kanallardır. Kanal değişince insanlar, özellikle o kanalı tercih eden insanlar, âletin değişeceğini zannederler. Bu kesinlikle doğru değildir; çünkü değişen yalnızca kanaldır. Burada sorun şudur: Kanalları kim değiştirmektedir; başka bir deyişle, *kumanda* kimin elindedir. Ormancıya göre içerik değişmediği müddetçe kanalı değiştiren kumandanın kimin elinde olduğunun pek bir önemi yoktur. Çünkü bu değiştirmeye çoğu kez aynı kanalı sürekli seyretmenin verdiği bıkkınlık ile değişiklik ihtiyacı neden olmaktadır. Kimsenin kanalın programı ile ciddi manada meşgul olduğu söylenemez. Kaldı ki kumanda da halkın elinde değildir. Birileri kanalları değiştirmekte, hatta kanallarla oynamakta, halk da seyretmektedir. Ormancının teşbihine verdiği örnek de bir o kadar ilginç: Daha önce seyredilen ve en hafif tabirle yetersiz olduğu bilinen bir kanalın halk tarafından tekrar seyredilmesi mümkün değildir; tersine halk istenilen kanalı seyretmeye mahkûmdur. Bunun en iyi örneği eski siyasîlerin tekrar ekrana taşınmaya çalışılmasıdır.

Cuma namazı öncesi, önünde oturulan kıraathanede 78'lik Ali Dayı'nın söyledikleri de bir başka açıdan ilginç: Devlet, Tanrı'dan daha fazla kanun koyar; ancak halk

bu kanunlara büyük oranda uyar. Hem bu buyruklar için para da öder; çünkü devletin hem emri hem nehyi ücrete tâbidir. Tanrı ne ister: Doğru ol, dürüst ol, kötülük yapma, adaletli ol, çalma, vs... Tanrı'nın bu emir ve nehiyleri ücretsizdir; ama kimse uymaz. Kısaca devlete kulluk ücretli, Tanrı'ya kulluk ücretsizdir; ancak insanlar ücretini ödeyip kulluk yapmayı tercih ederler. Bu nedenle insan kendi malıyla cehenneme gider. Ali Dayı'nın kapanış aforizması daha da vurucu: *Yer*, tüm evlatlarını *yer*, *insanı* bile; onun için kendisine *yer* denmiştir.

Irak savaşı konusunda özellikle orta yaşlı ve yaşlı insanların hissettikleri ve düşündükleri, bu savaşın insanlardaki vatan duygusunu nasıl beslediğini göstermesi açısından oldukça dikkat çekici: "Zalim olsun benden olsun." Niçin? Yanıt muhteşem: "Yabancı her şeyi yabana atar." Neden? Yorumun güzelliğine bakınız: "Çünkü yabandan gelmiştir." Niye? Bunun da yorumu harika: "Yabancı yabanîdir, hâlden anlamaz." Hemen soruyorum: Hâl kelimesinden ne kastediyorsunuz? Yanıta bakınız: "Hâl halktır; hâli bilmeyen halkı bilmez; halkı bilmeyen hakkını vermez." Sonuç ne olursa olsun zulümdür.

Irak ve İsrail olayları halkı en derinden yakalamış. Öylesine kaygılı ve öyle içtenler ki, her şeyi yapmaya hazırlar. Sonuca ilişkin korkunun şiddeti tedbirdeki dikkati artırır. Sonucun göz önünde duran apaçık somutluğu ise korkunun şiddetini besler. 64'lük Dursun amcanın söyledikleri bu şiddetin ifadesi: "Zengin ama köle olacağıma, özgür ama fakir olmayı tercih ederim." Mal canın yongasıdır. Ancak halk canın yongasından özgürlük adına vazgeçmeye hazır. Halk, ihsâs ve idrâkinin istiab haddine göre daha somut örnekler de veriyor: "Ordumuzun güçlü olması için bir yıllık birikimimi vermeye hazırım." Muzip bir orta yaşlı vatandaş, cümledeki hâlet-i rûhiyenin ahengini bozmak için soruyor: "Bir yıl ne yiyeceksin; açlıktan ölürsün; bari yarısını de."

Yanıt da o derece şiddetli: "Bu topraklarda Irak gibi, Filistin gibi, Amerika ve İsrail askerini göreceğime açlıktan ölürüm." Bir oğlunu yıllar önce teröre şehit vermiş İsmail Ağabey ise daha da keskin ve kararlı konuşuyor: "İşgal altında yaşayacağıma, tüm evlatlarımı kaybetmeye hazırım." Teşbih müthiş: "İşgal altında yaşamak ahırda yaşamaktır; hayvan bile otlamak ister." Halkın en büyük korkusu –Amerikalılaşmış, İsraillileşmiş karanlık Türk aydını anlamasa da– can korkusu değil namus korkusu... Eşini, kızını düşünüyor, bir de çocukları... Irak'ta kadınlara ve kızlara reva görülen muamele ile İsraillilerin çocukların organlarını sattığı söylentileri insanlarda bir tiksinti ve nefret uyandırmış. Bu nedenle örnekler büyük oranda kadınlar, kızlar ve çocuklar üzerinden veriliyor. Biraz önce dile getirildiği üzere; sonuca ilişkin korku, kaygıyı en yüksek seviyeye çıkartmış.

Gerçek şu ki *derin millet* hâlden anlıyor; bu nedenle *yabanî* değil *yerli.* Seyahat boyunca beraber olduğumuz bir kısım aydına, hangi ışığın aydınlattığı artık oldukça malum aydın tavrına gelince: Karadeniz halkının deyişiyle, kesinlikle hâlden anlamıyor; çünkü yabanî, bu nedenle halkı anlamıyor, anlamaya da çalışmıyor, anlamadığı için de halkının hakkını vermiyor, veremiyor. Bu seyahatta öğrendiğim en güzel vecîze işte bu oldu: "Yabancı yabanîdir, hâlden anlamaz." Hele *sözde yerli* yabancılar, onlar bu vecîzeden de anlamaz.

İtikâdî Mensûbiyet, Medenî Âidiyet[37]

Bilinen ilk şehir Uruk'tan (M.Ö. 3500 civ.) bu yana insanlık bir adım ilerledi mi? Bu sorunun yanıtı "İnsan nedir?" ya da "İnsanlık nedir?" gibi *derin yapı*yı ilgilendiren soruların sorulmasını zorunlu kılıyor. Pek çok kişinin sormadığı, sormak istemediği, hatta sorulduğunda uzaklaştığı, kaderimizi belirleyen sorular... Yanıt hakkımızı mahfuz tutmak kaydıyla şimdilik bu soruları ele almayacağız. İnsanın *şey*le teması hiç şüphesiz dünyaya ilişkin yorumunu da etkiliyor. Her temas başka bir *yorum*dur; her yorum da başka bir *hayât*. *Eşya*nın biçiminin değişmesi, o biçime yüklenen remzî değerin başkalaşması, kısaca içeriğe ve derinliğe ilişkin farklılaşmalar her zaman insanın *neliki*ne ilişkin bir çoğalmayı getirir mi? Ekili bir toprak parçasını yabanî canlılardan korumak için çekilen çit ile belirli bir topluluğu başka topluluklardan korumak için inşa edilen sur arasında yapı farkı dışında bir anlam farkı var mıdır? İnsanı eşyayla temasında tetikleyen, belirleyen ve yönlendiren derin yapı nedir? Sorular bir kere yola koyuldular mı ya onlarla beraber gider kaderinizi ararsınız ya da derin uykuya dalar kurtulursunuz. Derin uyku yani yaşam denen gürültü... Gürültüden kurtulup sükûnet biriktirmek ve aslında bir adım ilerlemediğimizi, yalnızca şeyle temas tarzlarımızın değiştiğini göstermek için bu yazıda bir sorunu, "*şimdi*den hareketle *geçmiş*i eleştirmek" sorununu örneklendirerek ele alıp inceleyeceğiz.

İnsanlar çoğun *eski*yi eleştirir; ancak *şimdi*de ne oldu-

---

[37] Mart-2007, sayı. 46, s. 76-77.

ğu daima görmezden gelinir. Kişi, içinde yaşadığı bağlamı nihaî hakîkat, en doğru zanneder. Bu zan ile geçmişi yargılar, geleceği umar. Herkes de *şimdi*sinin tarihini yazar. Bana bir kültürün tarih tasavvurunu söyleyin, size *şimdi*sini söyleyeyim. Çünkü her kültür kendi *şimdi*sini haklı çıkarmak için uygun bir geçmiş yaratır. Bu nedenle tarih her zaman *şimdi*nin ilgilerine hizmet eder. *Şimdi*yi geçmiş kılmak en nihayetinde *şimdi*de bu şekilde yaşamının vicdanî meşrûiyetini temin içindir. Bu durumu yaratanın dinî, siyasî, felsefî, iktisadî inançlar ve kabuller olduğunu söylemenin yalnızca kökeni tespit açısından bir önemi vardır. Bir şeyin kökenini ve nasıl meydana geldiğini belirlemek, o şeyin *neli*kini vermez. Örnek olarak insanın oluşumunu tasvîr ve tavzîh insanın ne olduğunu yakalamamıza yalnızca yardımcı birer unsurdur; yoksa insanın mâhiyetine ilişkin bir cevap değildir.

Şimdiye değin dile getirilenleri bir örnekle açıklamaya çalışalım: XVIII. yüzyılda Batı Avrupa'da telif edilen eserlere şöyle bir göz gezdirildiğinde genelde Ortaçağ'ın, özelde Katolik Kilisesi'nin özgür düşünceye neler yaptığını ayrıntılarıyla tasvir eden sahnelerle çokça karşılaşılır. İlk elde bu eserlerle muhatap olan, o zaman diliminde yaşayan bir kişi, *şimdi*sini olumlayacak, kendisine tasvir edilen geçmişi ise yerecektir. Ancak XVIII. yüzyılda, hemen bir yüzyıl önce yaşamış Spinoza'nın düşüncelerini benimseyen, hatta yakınlık duyan üniversite hocalarının bile işlerinden kovulduklarını, toplumsal statülerini kaybettiklerini düşünce özgürlüğü adına dikkate almayacaktır. Ne de olsa XVIII. yüzyılda içinde yaşanılan hakîkatin ta kendisidir ve bu hakîkatin dışında kalana reva görülen muamele doğrudur. Bu süreç aynı şekilde devam edecektir: XIX yüzyılda yaşayan bir kişi de bir önceki yüzyılda Spinoza severlere nasıl kötü davranıldığından dem vuracak; ancak kendi çağında neler olduğunu göz önünde bulundurmayacaktır. Bu du-

rum şuna benzer: Her siyaset bir önceki dönemin yolsuzluklarını irdeler; kendi döneminin kileri de bir sonraki nasıl olsa inceleyecektir. Önemli olan *yolsuzluk*un bizzat kendi değil, kimin yaptığıdır çünkü... Güney ve Kuzey Bâbil'deki şehirlerin birbirleriyle kavgalarını hatırlatıyor bu: Her şehrin tanrısı vardır ve bir şehrin tanrısı diğer şehre kötülük yaptığında doğru yapar; ama kendi şehrine iyilik yapmak zorundadır. Günümüzde de öyle: Her kültür kendi kültünü en hakîkat sayıyor; "Benim şehrimin kültü senin şehrininkini döver." ya da daha başka bir deyişle, "Benim ideolojim seninkini döver." mantığıyla hareket ediliyor. Görüldüğü üzere Uruk'tan günümüze ilerleme kültten ideolojiye doğru büyük bir evrim! Bırakınız farklı kültürleri aynı kültürler içindeki farklı yönelimler bile benzer hâlet-i rûhiye ile hareket ediyor: Herkes kendi fikrinin özgürlüğünü istiyor; aslında istenen *fikir özgürlüğü* değil!

Kendi durumumuzdan da bir örnek verelim: XVII. yüzyılda şehr-i İstanbul'da bilmem hangi dervişin/şeyhin etrafında toplanan kalabalıkta geri kalmamızın derin nedenlerini bulduğunu iddia eden aydın kendi *şimdi*sinde, hem ahlâk hem bilgi hem de kişilik bakımından toplumun en dibinde bulunan bir –sözde– sanatçının etrafında topladığı, kendilerini jiletleyen kalabalık hakkında hiçbir fikre sahip değil. Kim bilir; beş yüz yıl sonra –bu topraklardaki kültür devam ederse– yaşayan bir aydın da, kendi çağını mutlak hakîkat sayıp, yok olmamızın derin nedenlerini beş yüzyıl önceki jiletçi kalabalıkta bulacaktır ya da geçmişi kötüleme adına, bahsedilen geçmişin hakîkatini dikkate almaksızın Türkçenin nasıl ihmal edildiğinden dem vuran aydın, kendi *şimdi*sinde, *Türkçe şarkı söyleme ısrarını geri kafalılık* olarak yargılamayı büyük bir anlayışla karşılayacaktır!

Kendi dünyamızda daha da ilginç olaylar oluyor: Bir felsefeci çıkıp eskiyi eleştirmek adına Doğuluların tarihî bilincinin zayıflığından bahsedebiliyor; ama kendi bırakın 1928

öncesini, 1980 öncesinde kaleme alınmış felsefe metinlerini bile okumaktan aciz. Ya da bir TV kanalında, Türklerin kendi kültürel değerlerini ihmal ettiğine dair ahkâm kesiliyor; ama bu kanalda Türk kültürüne dair hemen hemen hiçbir program yok; kanalın adı bile yabancı. Sanki kendileri başka bir dünyaya aitler de ötekini eleştiriyorlarmış gibi davranıyorlar. Aslında yaptıkları efendilerinin kendilerine biçtiği elbiseleri giymek için vicdanî rehabilitasyon... Türkiye'de düşünce geleneği olmadığından dem vuranların çıkardığı felsefe dergisinin yalnızca adresi Türkiye; bir de bilinmeyenleri bilinenlerinden fazla Türkçemsi bir dil... Kısaca herkes kendini odasına kapatmış, Güneş'i penceresinden giren ışık huzmesi zannediyor. Bu zan, zan olarak kaldığında tehlikeli değil; ama hakîkate inkılap ettiğinde yıkıcı ve kıyıcı hâle gelebiliyor. Kanımızca *geçmiş*in korkuları ile *şimdi*nin korkuları birbirinden mâhiyetçe farklı değil; yalnızca korkulacak *şey*ler değişmiş, başkalaşmış; ama insanlar başka insanları kendi hakîkatleri adına korkutmaya devam ediyor.

Böyle bir durum karşısında neler yapılabilir? Kadîm felsefî mirasımızın dile getirdiği üzere, sıfatı olmaksızın mevsûfu incelemek mümkün mü? Ne yapılırsa yapılsın dikkat edilmesi gereken en önemli ilke şu olmalı kanımızca: *Şimdi*de tartışılmaz ilkeler manzûmesi içinde varolan bir sisteme alternatif bir sistem tasavvur etmek, varolan sisteme katılımı artırmaktan başka bir işe yaramaz. Kelime-i şehâdeti sorgulanmadan bir itikadla yüzleşmek, yalnızca o itikadın sıra dışı bir kolu olmaya yarar. Biz Türklere gelince başka bir ilke daha var: Bu topraklarda yalnızca itikâdî mensûbiyeti olan, ama medenî/tarihî âidiyeti bulunmayan insanlarla Türkiye üzerinde konuşmamak... Yalnızca gülümsemek...

Bülbüller Niçin Kargaca Şakır?[38]

Hikâye bu ya! Günlerden bir gün *Karga Ülkesi*, *Bülbül Ülkesi*'ni işgal eder; yönetimi ele geçirir ve kendisini buyurur: Bundan böyle ülkede hiçbir şey bülbülce icra edilmeyecektir: Bülbülce yürünülmeyecek, giyinilmeyecek, yenilmeyecek, içilmeyecek; hatta hiç kimse bülbülce *şakımayacak*tır. Bülbülistan'ın dinî, siyasî, iktisadî, hukukî ve kültürel tüm kuralları, gelenek ve görenekleri değiştirilir; yerlerine karga tarzı olanlar konur. Direnen bir avuç bülbül yok edilir; büyük çoğunluk *can korkusu* ve *gelecek kaygısı*yla yeni efendilerin koyduğu yaşama kurallarına itaat eder; zorlansalar da hayatı kargaca hissetmeye çalışırlar. Bir süre sonra ülke sakinleri, kargamsı davranan bülbüller hâlini alır.

Tüm olup bitenleri köşesinden seyreden yaşlı, güngörmüş bir bülbül heyecana kapılmadan, telaşlanmadan şu soruyu sorar kendine: *Ne yapmalı?* Kısa ve uzun vadedeki tüm şartları gözden geçiren yaşlı bülbül nihayet bir sonuca ulaşır: Elbette kargaların hâkimiyeti sonsuza kadar sürmeyecektir; gün gelecek iç veya dış nedenlerle Bülbülistan'ı terk edeceklerdir. Öyleyse önemli olan *mevcut durum* değil; kargalar çekilip gittikten *sonraki durum*dur. Kargaca yaşamaya alışan bülbüller, onlar gittikten sonra bülbülce hayat tarzına nasıl döneceklerdir? Şu an mevcut bülbülce yaşama tarzını kayda geçirmek, muhafaza etmek; kargalar gittikten sonra da bir zamanlar kendilerini bülbül kılan değerleri merak edecek bülbüllerin önüne koymak en iyi çözümdür.

---

[38] Nisan-2007, sayı. 47, s. 78-79.

Ulaştığı çözümü uygulamaya koyan yaşlı bülbül, amacına en uygun bir yavru bülbülü ikna eder ve beraberce ıssız bir köşeye çekilirler. Tüm bildiklerini yavaş yavaş yavruya öğretmeye, aktarmaya başlar: Hayatın en ince ayrıntılarında bülbülce nasıl davranılır, nasıl yaşanır? Bülbüllüğün faslı *şakımak* üzerinde özellikle durur yaşlı bülbül. Uzun zaman diliminde, sabırla Bülbül Ülkesi'nin tüm gelenek ve göreneklerini öğretir ve yavru bülbülü yetiştirir. Çünkü hayatta bir fikri, bir yaşama tarzını var kılmanın, ihya etmenin en iyi yolu, ortaya o fikri, o yaşama tarzını *temsil eden* bir *örnek* koymaktır. Her ikisi de büyük bir iştiyakla kargaların hâkimiyetinin bitmesini beklerler. Kendi çağlarının gelmesini, bülbüllüğün yeniden dirilmesini, gökyüzünü bülbül şakımasının kaplamasını...

Yaşlı bülbülün öngörüsü doğru çıkar ve kargalar Bülbülistan'ı terk ederler; geldikleri gibi hızla çekilip giderler. Bülbüller bu duruma çok sevinir, kırk gün kırk gece kutlamalar yapar; karga hâkimiyetinden kurtulmanın coşkusuyla şarkılar söyler, eğlenir dururlar. Kırk gün dolduktan ve hayata döndükten sonra herkesin üzerine bir ağırlık çöker: İyi de! Kargalar gitti ama kargaca yaşama tarzı nasıl gidecek, nasıl terk edilecek? Tüm bülbüller samimiyetle karga olmaktan kurtulmak isterler; yaşlılar geçmişin derinliğinde unuttuklarını hatırlamakta zorlanır; karga hâkimiyetinde doğup büyüyen gençler ise şaşırıp kalırlar. Tüm bunları uzaktan izleyen yaşlı bülbül yıllardır emek verdiği öğrencisine döner ve "Artık senin çağın geldi. Haydi, çık ve şakı." der. "Şakı ki, bülbüller en derinlerinde gömülü bülbüllüğü hatırlasınlar." Yavru bülbül yüksekçe bir yere çıkar ve taşıdığı iddianın tüm ihtişamıyla diklenir. O da ne? Yaşlı ustanın yıllarca emek verdiği yavru bülbül kargaca ötmeye başlamıştır...

İsmail Kara'nın *Şeyh Efendinin Rüyasındaki Türkiye* adlı eserinde "Bir Siyasî Rüyanın Tahkiyesi" başlığıyla ka-

leme aldığı yazının oldukça tadil edilmiş şekli olan yukarıdaki hikâye, Türkiye'de muhtelif yönelimleri bulunan iddia sahiplerinin durumunu en iyi biçimde tasvir eder. İddia sahibi olmak ne anlama gelir? Her *iddia* bir *davet*tir: Mevcuttan farklı, daha iyi, daha doğru olduğu kabul edilen, *yeni*ye bir çağrı. Her iddia, mevcudu kaldırmak; yerine farklı, ama mevcuttan daha iyi ve daha doğru olanı ikame etme işidir. Bu nedenle her iddia yeni bir duruşu, yeni bir bakışı, yeni bir görüşü, yeni bir tarzı/tavrı şart koşar. *İddia*nın *davet* ve *dâvâ* kelimeleriyle ilişkisi de bu şartın en iyi göstergesidir. İnsanların iddia sahiplerini dikkate alması ise, hiç şüphesiz, sahip oldukları *teklîf* ve bu teklifin *içerik*ine bağlıdır. Bir teklifin içeriği mevcuttan daha kötü ise tercih edilmez; aynı seviyede ise kurulu düzen değiştirilmez. Her hâlükârda bir teklif ancak ve ancak mevcuttan daha iyi, daha doğruysa tercihe şayandır. Elbette ki, hiçbir iddia veya teklif tek başına insanların ilgisini çekmez; tersine her iddia sahibinin *şahsiyet*i, *ehliyet*i, hatta tatbik sürecindeki *samimiyet*i tercih aşamasında rol oynar. Bu nedenledir ki, bir işi üstlenirken kişinin aklî kapasitesi, teorik birikimi, tecrübesi kadar *ahlâkî yeterlilik*i de son derece büyük önem arz eder.

Mevcut bülbülün şakımasını eleştirenler, kendi sıraları geldiğinde ya daha kötü ya "Eh, fena değil!" cinsinden şakımakta; ancak pek az iddia sahibi mevcûdu aşacak bir cehd ü gayret içerisine girmektedir. Niçin? Kanımızca Türkiye'de iddia sahiplerinin pek çoğu yeni ve daha doğru bir şey yapmak için değil, toplumun ürettiği kolektif artıdeğerden *pay almak için* iddia sahibi gibi görünmekte; bundan dolayı da savundukları iddiaları –mevcudun yerine ikame edilmesini istemekten ziyade– pay verilmesi için *korkutma* kabilinden dillendirmektedirler. Mevcut, bir biçimde pay vermeye yanaştığında sözde-karşıdakiler savundukları iddiaları terk etmeye başlamakta; vermenin şiddetine koşut şekilde terk etmenin de şiddeti artmaktadır. Bu kör dövü-

şünde taraflar kazanırken, acımasızca kullanılan ve sömürülen halkın anlam-değer dünyasının temel kavramları ve sembolleri aşınmakta; millet kan kaybetmektedir. Bu tespit yalnızca güncel siyasî, sosyo-kültürel hayat içerisinde cereyan eden hadiseler için değil, ilmî ve entelektüel hayat için de geçerlidir.

Temsil cihetinden anlatılan hikâye ve şimdiye değin yapılan yorumlar göstermektedir ki, önemli olan *karşı çıkmak* değil, karşı çıkılan mevcûdun yerine *ne ikame ediliyor*, ona bakmaktır. *Karşı çıkmak* için tavır alanlar, zekâlarını kendilerine has bir *duruş*, *bakış* ve *görüş inşa etmek* için değil, yalnızca başkalarının duruş, bakış ve görüşlerinin *yanlışlarını bulmak* için sarf ederler. Bu tür insanlar daima, doğal olarak, kendilerine, karşı durduklarının görüşüne göre *ayar verir*ler. Açıkça söylemek gerekir ki, önemli olan *oyuna gelmemek* değil, bizâtihi *oyun kurmak*tır. Başkalarının kurduğu oyuna gelmemek için zekâsını sarf edenler; hiçbir zaman oyun kuramazlar.

Tanzimat'tan bu yana geliştirilen, dışarıya dönük yenilgi psikolojisiyle malul *-izmler* ve içeriye dönük çıkar psikolojiyle malul siyasî yaklaşımlar, yalnızca *kanaat* sahibi *Osmanlı münevverleri* ve *Cumhuriyet aydınları* tarafından formüle edilmiştir. Bu formüller içerisinde yetişen yavru bülbüllere fırsat verildiğinde ya da sıraları geldiğinde maalesef kargaca şakımaktan başka bir şey yapamamaktadırlar. Çözüm *Türk bilgini* olmak, kendine has oyunu *bilgi*yle kurmaktır.

Devletin Ayıklığında Uyumak![39]

XV. yüzyılın ikinci yarısının önemli bilginlerinden İzârî Çelebî, Sultan II. Bayezid'e sunduğu bir eserinin dibacesinde, dönemi tasvir ederken şöyle bir deyim kullanır: "İnsanlar, devletlerinin ayıklığında uyurlar." [*en-Nâsu yenâmune fî yakazati devlitihî*]. Devletin ayıklığında uyumak ne demektir? Bu cümle üzerinde düşünürken, ister istemez Kanûnî Sultan Süleyman döneminde cereyan ettiği söylenen bir hadiseyi hatırladım: Halka açık bir görüşmede yaşlı bir kadın Sultan'a yaklaşarak atalarından kalan, manevî değeri çok yüksek antika saatinin gece evine giren hırsız tarafından bizzat yatak odasından çalındığını söyler. Sultan, gece yarısı hırsızın evin en mahrem yerine, yatak odasına girerek saati çalmasını yadırgar ve "Ne derin bir uykunuz varmış ki hırsızın eve girdiğini, yatak odanıza sızdığını ve saati çaldığını fark edememişsiniz! Böyle derin uyunur mu?" der. Yaşlı kadının yanıtı çarpıcıdır: "Biz devletimizi uyanık bildiğimiz için derin uyuyorduk Sultanım." Evet, tekrar pahasına soralım: Devletin uyanıklığında uyumak ne demektir?

Evren'in de, insanın da temel arayışı *sükûnet*tir. Türkçemizde kullanmaya devam ettiğimiz, "*sâkin* olmak", "*iskân* etmek", "*mesken* sahibi olmak", "*meskûn* bölge" gibi deyişlerde geçen tüm sözcüklerin ortak kökü *s-k-n*'dir; amaç hareketten kurtulup sükûnete ermek, durulmaktır. Yine Türkçemizde kullanılan "yer tutmak", "yurt tutmak", "il tutmak" deyişlerinde geçen *tut*-mak da benzer bir çağrışıma sahiptir. Kişioğlu, tarihî kayıtlara göre, ancak ve ancak

---

[39] Eylül-2007, sayı. 52, s. 78-79.

*yaşama korkusu*ndan uzak bulunduğu *yerde dikilir* (ikâmet eder), hareketten çekilir. İlk şehir devletlerinden itibaren insanın amacı, maddî ve manevî gereksinimlerini azamî düzeyde karşılamak, maddî ve manevî emniyetini sağlamak, maddî korku ve manevî kaygıdan uzak durmaktır. *Vücûdu/varlık*ı çığlık atan bir insan, onu susturmak için *sükûneti* (durulma) değil *hareketi* seçer ve *vücûdu*nu susturmak için her türlü *tehlike*yi (bulanıklık) göze alır. Şimdiye değin söylenenler şöyle özetlenebilir: Bir *yer*de dikilmek/ikâmet etmek o yerde sükûnete ermek demektir; dolayısıyla ancak dikilen/mukîm olan *sâkin*dir. Öyleyse hemen şu soru sorulabilir: İnsan ne zaman bir yerde mukîm/sâkin olur? Bu sorunun yanıtı açıktır: "Yarını öngördüğü zaman." Başka bir deyişle, kişioğlu maddî ve manevî açıdan hayatı öngördüğü yerde mukîm olur, sâkin kalır. Bu çıkarıma da bir soru sorabiliriz: Öngörülebilirlik nasıl bir yerde ortaya çıkar ya da insan nasıl bir ortamda hayatı öngörebilir?

Öngörülebilir bir hayat, *tutarlı bir hukuk* ile bu *hukukun güçlü icra*sının bulunduğu yerde ortaya çıkar. *Hukuk* ve *icra*sı uzun bir tarihî geçmişe, gelişime sahiptir. Bu nedenle konuyu temellendirmek için tarihî bir gezinti yapmak zorundayız: Yer tutan, sâkinleşen, dolayısıyla şehirlileşen insanlar arasındaki ilişki üç temel kurum üzerinden yürümüştür. İlk kurum *tapınak*tır. Tapınak, ilk şehir Uruk'ta görüldüğü üzere, hem *hakîkat*i hem *siyaset*i hem de *ticaret*i elinde tutmuştur. Zamanla, değişik nedenlerle *konak* ortaya çıkmış, siyasî irâde tapınağın karşısında bağımsızlaşmıştır. Tapınak ile konak arasında, toplumun ürettiği *artı-değer*in denetlenmesi ve dağıtılması hususunda bir çatışma baş göstermiş, *pazar* icat edilerek bu çatışma aşılmıştır.

Konuya devam etmeden *çıkma* kabilinden şu noktaya işaret edilmelidir: Yukarıdaki denklemdeki üç değişkenden herhangi birine ağırlık vermek, toplumlar için farklı tarihî maceralar yaratmıştır. Örnek olarak İbranîler, tarih boyun-

ca tapınak ağırlıklı örgütlenen bir toplum olmuşlardır. M.Ö. 2000'lerde Ur'u terk eden Hz. İbrahim'in babası ya da amcası Azer'in bir tapınak rahibi olduğu dikkate alınırsa, İbranî kültüründeki *tapınak* (mabed) vurgusunun kökeni rahatlıkla tespit edilebilir. Bu nedenle İbranîler büyük oranda din-adamı ağırlıklı, devletsiz, hanedansız bir tarihe sahiptirler. Nitekim tarihte bir hanedan yaratmaya kalkışmaları da bölünmelerine neden olmuştur. Günümüzde bile Kudüs'te Süleyman Mabedi'nin yeniden inşa çabası bu kültürel tarihî arka planla ilgilidir. Büyük oranda siyasete ağırlık veren Türkler ise İbranîlerin tersine hep devlet olmayı başarmış, ancak *süreklilik*i olan dinî ve ilmî bir önderlik geleneği inşa edememişlerdir. Fenikeliler ve Soğdlar gibi büyük oranda ticareti önceleyen toplumlar ise tarih içerisinde eriyip gitmişlerdir. Tarihe bakıldığında tapınağı önceleyen toplumların *din adamı*, siyaseti önceleyen toplumların *asker-ordu*, ticareti önceleyen toplumların ise *aile* ağırlıklı yapılar kurdukları görülecektir. Bu durum günümüzde de –elbette ayrıntılarda çok büyük farklılıklarla– devam etmektedir.

Tekrar konumuza dönersek: Tutarlı bir hukuk ile bu hukukun güçlü icrası, toplumu bir arada tutan *tapınak*, *konak* ve *pazar* arasındaki ilişkilerin *insan*a göre düzenlenmesiyle mümkündür. Bu ilişkiler, toplumu oluşturan bireylerin lehine, her üç kurumun arasında bir *denge durumu* yaratacak şekilde düzenlenirse ki buna *adâlet* diyoruz, ancak o zaman *hukuk*tan bahsedilebilir. Günlük dilde sıkça kullandığımız adâlet, sanıldığı gibi kavga eden iki kişiyi ayırmak ve haksız olanı cezalandırmak değildir; tersine adâlet toplumun ürettiği dinî, siyasî ve ticarî artı-değeri elinde tutan hâkim çevrelere, kişilere karşı toplumu korumaktır. Bu koruma, her şeye ve her kişiye *yer*ini vermek demektir. Nitekim adâlet bir şeyi doğal yerine koymak, zulüm ise bir şeyi doğal yerinden etmektir.

Şimdiye değin sorduğumuz soruları ve verdiğimiz yanıt-

ları derleyip toparlarsak şöyle bir resim ortaya çıkacaktır: *Öngörülebilir bir hayat* ancak ve ancak *tutarlı bir hukuk* ile bu hukukun *güçlü icra*sının bulunduğu bir bağlamda ortaya çıkar. Bu bağlamı da toplumun temel kurumları arasındaki ilişkilerin denge durumu yaratır. Böyle bir bağlamda yaşayan kişi, sükûnetini ve ikâmetini sürdürülebilir kılar. İnsan ancak yarınını öngördüğü böyle bir yerde uyur. İşte, devletin ayıklığında, uyanıklığında uyumak bu demektir. Böyle bir bağlamın yaratılması, her şeyden önce toplumun ürettiği dinî, siyasî ve ticarî artı-değeri ellerinde tutan kişilerin yani iktidar sahiplerinin hukuk bilincine sahip olmasıyla; toplumun da bu bilinci taşıyan ve icra eden bilginleri yetiştirmesiyle mümkündür.

Yorulmadan Yoranlar Yok Olurlar[40]

Yıllar önce Arap dünyasında yayımlanan bir dergide, 5 Haziran 1967'de başlayan Altı Gün Savaşları'nı komuta eden İsrail Genelkurmay Başkanı'yla yapılmış bir söyleşi okumuştum. Ayrıntılı söyleşide konu Mısır Hava Kuvvetleri'ne yönelik Akdeniz'den dolaşarak yapılan baskın saldırıya gelince, gazeteci şöyle bir soru sormuştu: "Arkadan dolanma fikrine nasıl vardınız?" Genelkurmay Başkanı'nın yanıtı açıktı: "Yavuz Sultan Selim'in, Tomanbay komutasındaki Memlûk ordusunun toplarına hedef olmamak için arkadan dolanmış olmasından esinlendik." Bunun üzerine gazeteci tekrar sorar: "Peki! Böyle bir hareketin Mısırlılar tarafından da düşünülmüş olabileceğini hesaba kattınız mı?" Yanıt: "Kesinlikle hayır! Çünkü onlar tarih okumazlar."

Benzer bir duruma bizzat şahit oldum: ABD'de 11 Eylül 2001 saldırısı gerçekleştiğinde bazı tarihçiler saldırının Viyana bozgununun intikamı için yapıldığını yazınca, bir ABD'li Osmanlı tarihçisi bu fikre iki açıdan karşı çıkmıştı: Birincisi, Viyana bozgununun tarihi 12 Eylül 1683'tü; ikincisi ve daha önemlisi, bu ve benzeri saldırıları yapan İslâmcılar(!) tarih bilmez ve okumazlardı ki saldırıyı böyle tarihî bir olayın intikamı için gerçekleştirmiş olsunlar!

Yazıya bu alıntılarla başlamamın nedeni son günlerde çeşitli mahfillerde ister olumlu ister olumsuz bakış açısıyla yapılan tarih konuşmaları... Bu tür konuşmaları dinledikçe, tanıdığım bir öğretim üyesi büyüğümün bizzat şahit ol-

---

[40] Nisan-2007, sayı. 59, s. 82-83.

duğu bir olaya ilişkin yorumu aklıma geliyor. Kendisi resmî bir yerde kerli ferli bir kişinin verdiği Türk Tarihi dersini dinledikten sonra içinden şöyle temenni etmiş: "İnşallah anlattıklarına kendi inanmıyordur; yoksa bu tarih perspektifiyle hâlimiz harap." Ben de bu tür konuşmaları dinledikçe ya da çözümlerini okudukça aynı temennide bulunmak zorunda kalıyorum: "İnşallah hem bu konuşmayı yapanlar hem de dinleyenler söylenenlere inanmıyorlardır."

Yor-ulmadan tarihi yor-maya, yor-umlamaya çalışanlar, elbette her zaman kötü niyetli değillerdir. Ancak tarih, *tabîat*ın tecessüm ettiği *maddî dünya*ya benzer biçimde *hayât*ın tecessüm ettiği *manevî bir dünya*dır ve bu yapısıyla objektif bir gerçekliktir. Ne vehimlerle ne temennilerle; ne ümitlerle ne korkularla okunur tarih... Öyle ya! Cehalete dayandıktan sonra tarihi övmek ile sövmek arasında bir fark yoktur.

Geleneğimizde tarih, bir yönüyle dinî ilimlerin, öbür yönüyle amelî felsefenin bir şubesi olarak görülmüştür. Geçmişten *ibret* ve *kuvvet* almak şeklinde düşünüldüğünde ahlâk, toplum ve siyasetin içerisinde değerlendirilebilecek tarih çalışmaları, bir varlık alanı biçiminde idrâk edildiğinde ise nazarî karakter kazanmıştır. Düşünürler için bir varolan olarak kabul edilen toplumların tarihî süreçte ne tür yasalar çerçevesinde yol aldığı, nasıl oluştuğu, geliştiği ve yok olduğu soruları yalnızca bir *merak*ın değil aynı zamanda bir *kaygı*nın da ürünüdür. İçinde yaşadıkları toplumların geleceklerini öngörmek için tarihî yasaları araştırmak, düşünürler için bir bakıma insanı da araştırmak anlamına geliyordu çünkü.

İkinci Dünya Savaşı'nda Kuzey Afrika'da Almanlar ile müttefikler arasında süren çöl savaşlarında Rommel'in tanklarla desteklenen ordusunu ABD'liler-İngilizler, aynı coğrafyada vuku bulmuş Kartaca-Roma savaşının taktiklerine geri giderek yenebilmişlerdi. Tarihten hem ibret hem

de kuvvet almanın güzel bir örneğidir bu... Tarih bir milletin yalnızca şimdisini kurtarmaz; bazen geleceğini de belirler. Yine İkinci Dünya Savaşı sonrası ABD Kongresi'nde: *Almanya'nın Kartaca gibi yeryüzüne dağıtılması ve Alman ülkesinin dünyanın tahıl ambarı hâline dönüştürülmesi* teklifine karşı bir kongre üyesinin "İyi de ileride çocuklarımız, 'Goethe'yi, Kant'ı, Hegel'i, Planck'ı ve daha binlerce bilgin, filozof ve sanatkârı yetiştiren bu millete ne yaptınız?' diye sorunca, ne yanıt vereceğiz?" diye itiraz etmesiyle teklif geri çekilmiş; Almanlar da Kartacalılar gibi yeryüzüne dağıtılmaktan kurtulmuşlardı.

Hiç şüphesiz, sorunu açıklayan temsil gücü yüksek pek çok örnek verilebilir. Fakat tüm örnekler şu gerçeğe işaret eder: Bir milletin geçmişi ile geleceği arasındaki köprü o milletin tarihî tecrübesidir. Ne geçmişe saplanmak ne de geleceğe takılıp kalmak; ama yol alırken tarihî tecrübeden yararlanmak... Medenî insan hatıraları olan insandır; uğruna dövüşebileceği, kendini tehlikeye atabileceği hatıraları... Tersi durumda gününü yaşayan bir organizmadan farkı kalmaz insanın.

Şimdiye değin söylenenler dikkate alındığında görülecektir ki, bahsettiğim tarihe ilişkin konuşmaların ortak paydası bilgiye değil, ya vehme ya da temenniye dayanmalarıdır. Bundan daha da önemlisi, yenilgi ve kaybetme psikolojisi tüm söylenenleri yönlendirmektedir. Bu toprakların çocuklarının, tarihlerini bir kayıp, bir boşluk, bir karanlık olarak görmeleri, yenilginin kafada başladığının kanıtıdır. Her yenilgi geçicidir; zira hiçbir zafer de sürekli değildir. Fakat kafada yenilginin çaresi yoktur; kaybı kafada başlayan bir insanın başarı şansı olamaz. Hâlbuki biz zaferle değil gayretle mükellefiz!

Şimdiye değin, özellikle aydınların toplumun geleceği için ileri sürdükleri düşüncelerin, bu toplumun tarihini bilmedikleri için sağlıklı olmadıkları söylenegelmiştir. Kanım-

ca, bahusus, söz konusu konuşmalar dinlendiğinde ortaya çıkan hakîkat aslında şudur: Aydınlar, öykündükleri Batı-Avrupa tarihini de bilmemektedirler! Anlattıkları vehmettikleridir; bildikleri değil... Tasvir ettikleri olgular, yalnızca beklentilerine değil korkularına da işaret etmektedir. Vahim olan ise kendi vehimleri uğruna milletin hakîkatlerini tahrif, hatta tahrip etmeleridir. Tahrif ve tahrip edilmiş bir tarihin eşlik ettiği bir milletin geleceği olamaz.

Aklın tatil edildiği yerde hayal, vehim ya da daha yumuşak bir tabirle vicdan devreye girer. Makûl olmadan menkûl sahibi bir kişi geçmişe ilişkin hayal görür, geleceğe ilişkin de kurguda bulunur. Ne *hayal* ne de *kurgu*, yalnızca *bilgi* bizi hem *tabîat* hem de *hayât* karşısında daha insan kılar.

Yakın zamanda Türkiye'de süregiden tarihî yorumları, siyasî tartışmaları izledikçe, taraf olan kişilerin hem davranışlarını hem de düşüncelerini *kamarasındaki rahatlığı uğruna içinde bulunduğu gemiyi yakacak kadar aymaz olan adam*a benzetiyorum. İleri sürdükleri tarihî tezlere gelince, söylenecek tek bir şey var: Bunlar tarihi yorumlamak değil; milletin hem vicdanı hem de aklını yormaktır. Türk milletinin doğasına uygun sahîh bir gelecek tasavvur etmeyenler, edemeyenler, tarihimizi sağlıklı bir biçimde yorumlayamazlar.

Vatan İnsanı Yorar[41]

İster eğitim ister konferans isterse ziyaret amacıyla olsun yurtdışına her çıktığımda, gittiğim ülkelerde yaşayan öğrenci, işçi ya da bir biçimde oraya yerleşmiş Türklerle yaptığım sohbetlerde, sorulsa da sorulmasa da konu ister istemez Türkiye ile o anda bulunulan ülkenin *karşılaştırma*sına gelir. Karşılaştırmanın ilk anlarında Türkiye büyük oranda olumsuz niteliklerle tasvir edilir. Bazı konularda itiraz sadedinde bir şeyler söylendiğinde de zoraki bir şekilde "Eh! Evet! O kadar da değil elbette!" girişiyle başlayan, Türkiye'yi olumlayan bazı cümleler sarf edilir.

Alışık olduğum bu durum, şu sıralar ilmî araştırma amacıyla bulunduğum ülkede de değişmedi. Bir iftar sonrası nispeten kültürlü kişilerden oluşan bir masada sohbet derinleşirken, neredeyse yarım yüzyılını bu topraklarda geçirmiş, güngörmüş bir beyefendinin *Türkiye karşılaştırması*yla başlayan muhabbet esnasında olumsuzlamalar hızla sıralanırken masada bulunan başka bir zât-ı muhterem "Eh! İhsan Bey, bu kadar eleştiriyi duyduktan sonra gemileri yakar, köprüleri atarsınız artık." deyince dikkatleri çekmek sadedinde itiraz babından bazı kayıtlar düşmeye başladım ki yaşlı beyefendi araya girdi ve "Bence sorun şimdiye değin konuşulanlarla ilgili değil! O tür maddiyâta taalluk eden konularda her yer bir şekilde birbirine benzer. Bence sorun şu: *Türkiye insanı yoruyor*, ama burada yorulmuyorsunuz." cümlesini sarf etti. Cümlenin ağırlığı karşısında masadaki herkes anlamlı bir biçimde kafa salladı ve içeriği

---

[41] Ekim-2008, sayı. 65, s. 72-73.

tüm çağrışımlarıyla, ama "*Türkiye insanı yoruyor.*" deyişini tecrübe etmenin verdiği özgüvenle onayladılar.

Masadaki bir genç arkadaş, zafer edasıyla bana dönerek "Buna da söyleyecek bir sözün var mı?" kabilinden bir bakış fırlattı. "Evet! Var!" dedim ve muhatabıma şu soruyu sordum: "Peki! Neden? Türkiye insanı niçin yorar? Bunun nedeni, sizin de buyurduğunuz gibi, masada konuşulan konular değilse o zaman niçin bir insan ülkesinde yorulur?" Masadakiler, halk filozofumuz Temel'in fıkrasına uygun davranarak soruya soruyla mukabele ettiler: "Niçin yorulur?"

Sohbetin ruhuna uygun bir biçimde fazla nazarî/kavramsal bir tahlile girmeden, ancak kasd-ı mütekellimi de ifade edecek şu yanıtı verdim: "Önce bir örnekle başlayalım: Yaklaşık bir saattir bu masanın etrafında konuşuyoruz; konuşma konularına bir bakalım: Türkiye'deki siyasî durum, medya-hükümet tartışması ve özellikle de önümüzdeki yerel seçimler. Üstelik tüm bu konuşmaların yürütüldüğü dil, yaşadığınız toprakların değil, geldiğiniz kültürün anlam-değer dünyasıyla yoğrulmuş. Hâlbuki yaşadığınız bu ülkede de yakında seçim var. Gemileri yakan, yakmaktan bahseden insanlar olarak niçin bindiğiniz, geldiğinizde de yaktığınız geminin kalktığı topraklarla ilgileniyorsunuz; geldiğiniz, uğruna gemileri yaktığınız ülkenin siyaseti, kültürü, toplumu, kısaca geminizin vardığı toprakların durumuyla ilgilenmiyorsunuz? Burada yorulmuyorsunuz; çünkü *bu topraklarda büyük oranda aklınızla yaşıyorsunuz, duygularınızla değil*; ama Türkiye'de toprağa işlediğiniz yalnızca aklınız değil, duygularınızı da o toprağa yedirmişsiniz. Bu nedenle o topraklarda olan en ufak şey sizin hem aklınızı hem duygularınızı harekete geçiriyor. Hareket ise yorar. Ama burada yalnızca maişetinizle ilgili hesap yapmakla meşgulsünüz. Beden yorulduğunda otursunuz, uzanırsınız; akıl yorulduğunda uyursunuz; uzanmak bedeni, uyku beyni dinlendirir. Vicdanı, gönlü ne dinlendirir? Bir

âşıkın yorgunluğu, maşûkuyla aynı zamanı ve mekânı paylaşmakla giderilir. Türkiye'de karnınız doymadığı için, aklınız kanmadığı için değil, vicdanınız, gönlünüz, anlam-değer dünyanız tatmin olmadığı için yoruluyorsunuz."

Yanıtım, "*Türkiye insanı yoruyor.*" deyişinin yarattığı havaya benzer bir hava yarattı; ancak yüzlerdeki memnuniyet aynı belirginlikte olmadı. Ayna her zaman insanları mutlu etmez elbette; hakîkate ayna olmak da her daim tehlikelidir; en azından karşı durmayı doğurur. Öyle de oldu ve genç bir arkadaş "Bu dediklerinize katılıyorum ama yine de pek tatmin olduğumu söyleyemem." dedi ve ekledi "Belki ben gencim ve nispeten yeniyim; ama uzun yıllar burada yaşamış bir kişi, pekala bu topraklarla da duyguya dayalı bir ilişki kurabilir." "Elbette" dedim; "Belki o kişinin torunu bunu başarabilir." Gözlerdeki itirazın şiddeti açıktı; açıklama bekleniyordu. Kendilerine daha önceki bir yazımın[42] kısa bir özetini vererek, *bir yerin yurda dönüşmesinin, insanın duygu ve düşüncelerini o yere, toprağa işaretlemesiyle mümkün olduğunu belirttim* ve ekledim: "Bunu test edebiliriz; içimizde burada en uzun yaşayan ağabeyimize soralım: Ölünce yaşadığınız bu topraklarda mı yoksa geldiğiniz Ülke'de, hatta o Ülke'deki *memleket*inizde mi gömülmek istersiniz?" Cevap açıktı: "Elbette memleketimde!" İşte cevap bu cümlenin içinde yatıyor: Dinî bir bayramda ziyaret edecek bir mezarınız yoksa o yer sizin vatanınız olmaz. Çocuğunuz, torununuz Fatiha okumak istediğinde muhayyilesinde yaşadığı topraklardaki bir mezarlığı değil de atalarının yıllarca önce geldiği bir coğrafyadaki mezarlığı canlandırıyorsa siz buraya *yerleşmek* için değil, *çalışmak* için gelmişsinizdir demektir.

Bir coğrafyanın altında ve üstünde, maddî ve manevî iç ve dış toprağının bir yerlerinde, üzerine titreyeceğimiz, gö-

---

[42] Eylül-2008, sayı. 64, s. 80-81.

rünce huzur duyacağımız, kaybedince üzüleceğimiz *gömüler*imiz yok ise oraya *duygu*yla değil *hesap*la bağlanabiliriz. Öyle ya, kendisi için ağlamadığımız, ağlayamayacağımız bir toprağın vatan olması mümkün müdür? İnsan hem hayalhanesinin hem hafızasının, kısaca anlam-değer dünyasının, vicdanının, gönlünün cisimleştiği toprakta yorulur. Toprak onu yorar; o da toprağı yorumlar. Yorulmak emek, yormak/yorumlamak anlamdır. Emek ve anlam, toprağı vatan kılar.

Düşünce Saksıda Yeşerir mi?[43]

Bir *saksı*da veya bir *bahçe*de yetişen *çiçek* arasındaki fark, en basit deyişle *yapay* ile *doğal* arasındaki fark kadardır. Saksının içerdiği maddî imkânlar, fiilî imkânlar; kısaca daha baştan kendisine konulan *sınır* ile *bahçe*nin maddî imkânları, fiilî imkânları ve görece geniş sınırları, hiç şüphesiz, içlerinde yetişecek nesnenin *ne*liğini belirleyecektir. Çünkü ister yapay ister doğal bir nesnenin mâhiyet hâlindeki imkânları, mevcûdiyetinin, var-olmasının iç sınırlarıdır. Daha basit bir deyişle, maddî ve manevî koşulların belirleyiciliği altında *içeri*de ne *var* ise *dışarı*ya da o çıkar. Örnek olarak: Bir elma çekirdeği, uygun ortamda, saksıda ya da bahçede, her ikisinin sahip olduğu kendine has koşullar altında, içini dışarı vurabilir. Örnekte, elma çekirdeğinin *iç sınır*ı mâhiyet hâlindeki imkânlarıyla, *dış sınır*ı ise *ortam*ın maddî *koşullar*ıyla belirlenir. İç sınır yani *imkânlar* ile dış sınır yani *koşullar*ın terkibi çekirdeğin mevcûdiyetini, var-olmasını tayin eder. Bir elma çekirdeğinden civciv çıkmayacağı gibi (çünkü iç sınır buna imkân vermez); çölde de elma ağacı yetişmez (çünkü dış sınır bunu mümkün kılmaz). Türkçede kullanılan "çiçek açmak" deyişi, şöylenenleri en güzel biçimde özetler: *Kapalı* olanın *açılma*sı söz konusudur; açılmada dışarıya çıkacak olan ancak ve ancak içeride kapalı bulunandır; yine de her *açılma*, *uygun* bir *yer*i talep eder. Yine Türkçede kullandığımız "müsait ortam" tamlamasındaki *müsait* sözcüğünün *yardım* anlamıyla ilişkisi dikkate alınırsa, kapalının açığa çıkması için

---

[43] Temmuz-2008, sayı. 62, s. 76-77.

*yer*in, *ortam*ın, *bağlam*ın *yardımcı* olması, kısaca *için dışa tam* anlamıyla vurması –ki buna *kemâl* (olgunluk) denir– için şarttır.

Bu *istiâre*yi, çağdaş Türk düşünce hayatının içinde bulunduğu *hâli modellemek* için kullanabilir; bunun için de öncelikle, istiâredeki temel terimler ile çağdaş Türk düşüncesi tamlaması arasında birebir eşleme yapabiliriz. Öncelikle iki noktaya işaret edilmelidir. Birincisi her benzetme topaldır; benzetmenin kendi değil, *yön*ü yani *denmek istenen* dikkate alınmalıdır; ikincisi ise *düşünce*nin Türk, Müslüman gibi herhangi bir sıfatı olmaksızın değeri mahfuzdur. Çünkü *hakîkat* yönünden sıfatlar arazdır; cevherî olan düşüncenin bizâtihi kendidir; ancak *siyaset* yönünden, başka bir deyişle konumuz açısından, düşünceyi nitelendirmek mümkündür.

Belirlenen çerçevede konuya eğilirsek, her düşüncenin doğal ortamının, içerisinde yeşerdiği yani canlılık kazandığı kültürün *tarih*i olduğu görülür. Öyleyse çekirdek olarak düşüncenin ortamı, bağlamı, yeri, o düşünceyi üreten kültürün tarihidir. Düşüncenin mevcûdiyetini, var-olmasını, iç sınırı, mâhiyeti, özü, *imkânları* ve dış sınırı, ortamı, kısaca *koşullar*ının terkibi belirlediğine göre çağdaş Türk düşüncesinin bir *saksı düşüncesi* olduğu rahatlıkla söylenebilir. Çünkü bizâtihi saksıda yetişmesi onu doğallıktan alıkoyar, yapay kılar. Ne aşağı doğru kök salar yani derinleşir; ne de yukarı doğru boy atar yani etkiler. Bu noktada şu soru sorulabilir: *Ortam*ın saksı gibi yapay olmasını kabul etsek bile bu saksıda yeşeren çekirdek olarak düşünce doğal, yani köklerini o kültürün tarihinde bulan bir yapı arz edemez mi? Bu sorudan hareket ederek öncelikle şunlara işaret edilebilir: Saksının yapaylığı zâtîdir; burada saksının kendinin *yerli* ya da *yabancı* olması ikincildir. İster yerli ister yabancı olsun saksının maddî koşulları, içinde yeşerecek çekirdeğe bir doğallık sağlamaz; bizâtihi saksıda olmak yapaylık-

tır çünkü. Öte yandan saksı ile çekirdek arasında, çağdaş Türk düşüncesi dikkate alındığında, yerli ile yabancı olmak kategorileri açısından bazı eşleştirmeler yapmak mümkündür: i. Hem saksı hem çekirdek yerli; ii. Saksı yerli, çekirdek yabancı; iii. Saksı yabancı, çekirdek yerli; nihayet iv. Hem saksı hem de çekirdek yabancı olabilir. Her bir durumun yaratacağı sonuçlar farklı olmakla birlikte dört şıkta da *yapaylık* kalıcıdır. Çağdaş Türk düşüncesinde her dört durumu görmek mümkündür ve tarihî uzaklaşma fazlalaştıkça dördüncü şıkkın ağırlığı artmaktadır.

Hem saksının hem de çekirdeğin yerli olması iyi niyet açısından bir değer arz etse de yapaylık yanında düşünceyi ya *övgü*ye ya da *sövgü*ye mahkûm eder. Fakat doğal ortamda yabancı bir çekirdek bile kendi iç sınırını ancak ve ancak dış sınıra göre tezahür ettirebileceğinden mevcut düşünce hayatını *tarihî bağlam*ın gücü karşısında hem derinleştirebilir hem de zenginleştirebilir. Öyleyse sorun, ne saksının ne de çekirdeğin yerli ya da yabancı olması değildir; sorun bizâtihi düşüncenin *mekân*ı, *yer*i sorunudur. Bu nedenle tüm şıklarıyla, günümüzde belirleyici olan çağdaş Türk düşüncesi büyük oranda saksı düşüncesidir; dolayısıyla yapaydır; ne bir derinliğe ne bir etkiye sahiptir; yalnızca karıştırmaya, kavgaya, gürültüye, bölmeye, toplumun ürettiği artı-değerlere el koymak için hile yapmaya yaramaktadır.

Yapaylığın şiddetini göstermek için bir örnek verelim: Türkiye'de Kant'ın felsefesinde uzmanlaşan pek çok ad vardır. Sonuç nedir? Türkiye'de Kant uzmanı olmak, Hakkari ile Edirne arasında bir anlam ifade eder ve hiç şüphesiz bu sınır içerisinde değerlidir de... İbn Sînâ uzmanı olmak da farklı değildir; çünkü aynı sonuçları verir. Tek tek çalışmalar, uzmanlıklar büyük bir kürenin içinde sürdürülüyorsa, bütüne katkıları varsa o kültür için bir anlam ve değer ifade ederler; *sadra şifa* olurlar; yoksa bazı insanlar için ünvan ve çorba parasından öte bir değerleri yoktur. Düşünme

nazarîden amelîye, hatta eyleme yönelik, siyaset, ahlâk gibi konularda iş görüyorsa tarihî bağlama gereksinim daha da artar. Elbette denilenler toplumsal konularda insanî *çözüm* peşinde koşanlar için bir anlam ifade eder; insanı dışarıda bırakan tüm sistemler tarihten korkarlar; bu nedenle de ya tarihi hafızalardan silerler ya da tahrif ederler.

Daha önceki bir yazımızda da belirttiğimiz üzere *tarih*, *tabîat* ile *hayât*ı birleştiren, insanın *doğa*sıdır.[44] Düşüncenin *doğal* olması için tarihe gereksinim duyması işte bu nedenledir; çünkü doğal, doğaya bağlıdır. Çağdaş Türk düşüncesinin yapaylıktan, saksılıktan kurtulması için bir an önce tarihiyle bağlantı noktalarını yeniden ihya etmesi zorunludur. Merhum Nurettin Topçu'nun deyişiyle: "... İnsan kendi iç gözleminden uzaklaştığı nispette otomat ve taklitçi olmaya mahkûmdur. İçindeki âleme kuvvetle dalmayan, onu tanımayan insan etrafındakileri taklit eder, kendini umumî cereyana kaptırır, herkes gibi olur. /.../ Millet de öyledir. Milletin iç hayatı, tarihi ve onun her günkü mahsulü olan *mukaddesât*ıdır. Bunlara dalarak kendini tarih ve mukaddesâtı içinde aramayan bir millet, başka milletleri taklide çalışır."

Tarihi olmayanın koruyacak hiçbir şeyi yoktur; vatanı bile...

---

[44] Haziran-2008, sayı. 61, s. 82-83.

Tanrı, Muhafazakârlardan Muhafaza Buyursun![45]

Y-*et*-işmek (ulaşmak), karşınıza çıktıklarında her soru ve soruna y-*et*-mek, y-*et*-erli olmak, çözümü sağlayacak bir şeyler *et*-mek *kişi* için oldukça zor ve zaman alan bir süreçtir. Daha önceki yazılarımızda üzerinde durduğumuz *eğitim* (terbiye) ve *öğretim* (talîm) ile ikisini birleştiren *er-dem*in (edeb) sağladığı bu maddî ve manevî donanım kazanma[46], sonuçta *er* (kişi) olma süreci, bireyin Varlık denizinde bir *y-er* tutma, *işlev* gösterme ve *ilişki* kurma, kısaca toplumsal bir var-olan hâline gelme, insanlaşma *ma-cera*-sıdır (akış). Tüm bu akışın sonucunda ulaşılan maddî (bâliğ) ve manevî (âkil) yeterlilik, Türkçede yine *er* (kişi) sözcükleriyle ilgili sırasıyla *er*-gen ve *er*-gin ile karşılanır; *er*-gen ve *er*-gin, kısaca *kişi* olan *er*-deme yelken açabilir. Erdemli olabilmek için, kudemânın deyişiyle, *akl*ın *zihn*i, *ihtiyâr*ın *irâde*yi denetlemesi, dizginlemesi ve yönlendirmesi gerekir. Bu nedenle *amelî akıl*, *nazarî akl*a göre öncelik sahibidir; çünkü ancak *erdemli* olan *aklı* olabilir. Başka bir deyişle, aklın içeriğine göre davranan, zihnini bu içeriğe göre yönlendiren; zihninin *istenç*lerine (irâde) karşı, kişisel çıkarlarına zarar verse de aklın içeriğine uygun *hayr*ı talep eden (ihtiyâr); kısaca *zekâ*sına değil *akl*ına göre eyleyen kişi ahlâklı, erdemli kişidir. İşte yalnızca böyle bir kişi, her soru ve soruna y-et-işemeyeceğini, y-et-emeyeceğini bilir; bunu bildiğinden her işe kalkışmaz, her işi et-mez; *bilgi*ye danışır, sorar. *Sormak, aklın dindarlığıdır* çünkü... Geleneğimizdeki *ihtiyâr*, *ihtiyâr*

---

45 Kasım-2008, sayı. 66, s. 78-79.

46 Eylül-2005, sayı. 28, s. 74-75.

heyeti, *ihtiyârlar odası*, *muhtar* gibi onlarca sözcüğün, hatta Tanrı için kullanılan *Kâdir-i Muhtâr* ilm-i kelâm teriminin, yukarıda çizilen çerçevede anlamları bir daha düşünülebilir. Çünkü, kısaca dendikte, *ihtiyâr sahibi* olmanın en önemli özelliği *yapma* gücü değil, tüm koşullarına sahip olduğu hâlde *yapmama* gücüdür. *Yapmama gücü*, zihnin isteklerine dur deyip zekânın öne geçmesini engellemek, aklın denetleyiciliği altında *et*mekten, *eylemek*ten hasıl olacak *hayrı öncelemek* demektir. *Hayr* yoksa "*Hayır!*" diyebilme gücü, ihtiyâr sahibi olmanın en önemli göstergesidir.

Tüm bu düşünceler, bir gazetede yayımlanan bir köşe yazısını okurken ete kemiğe büründü. *Kişi*lerle değil *fikir*lerle uğraştığım, kişileri ya da dinî, siyasî, iktisadî ya da toplumsal herhangi bir öbeği yazılarıma konu almadığım erbâbının malûmudur. Ancak, benim de mensûbiyet duyduğum değerleri –gerçi bana sormadan!– toplumsal bağlamlarda *temsil* ettiklerini iddia eden kişilerin bu tür düşüncemsi yazı ya da konuşmalarını, en azından "Onlardan Allah'a sığınırım." diyebilmek için takip ettiğim ve kendime konu kıldığım da, ayrı bir vâkıadır. Fakat öncelikle böyle bir yazıyı zaman ayırıp kendime konu kılmamın fikrî bağlamını belirlemekle başlamak açıklayıcı olacaktır.

Üniversite yıllarında felsefeye ilişkin bir kitabı okurken yazarın, Hegel'den mülhem, "Doğuluların tarihi yoktur." yargısı üzerinde oldukça fazla sahife karaladığını görünce, bilmeme karşın, kitabın kapağına yazarın adını görmek için tekrar baktığımı anımsıyorum. Bir kişinin *öteki* kabul ettiği bir varlık alanı için böyle bir değer *yargı*sında bulunması normaldir; ayrıca bir Doğulunun da yalnızca *tespit* ya da *teşhis* olarak kendi toplumu hakkında böyle bir çıkarımda bulunması anlaşılabilir bir davranıştır. Ancak bu *tespit* ve *teşhis*i koyan kişinin *tedavi* sürecinde ne yaptığına baktığımda, Batılı gibi düşündüğünü ama Doğulu gibi yaşadığını anladım; çok genç bir yaşta kendi toplumu için *dışarı*dan,

öteki gibi konuşan, yazan ve davranan kişileri, hangi toplumsal katmana, dünya görüşüne, siyasî meşrebe mensup olurlarsa olsunlar ciddiye almamak konusunda karar verdim. Benim için kendi toplumunun hafızasını dikkate alıp konuşan bir Marksist; dışarıdan, öteki gibi konuşan, toplumunun hafızasını önemsemeyen, dinî duyarlılığı yüksek bir kişiden her zaman daha dikkate ve saygıya değerdir. Çünkü tarihsizliğin dini olmaz; yine çünkü tarihsizler tek bir millettir ve yine çünkü tarihsizlerin Anadolu ve Balkanlar'da yaşayan bu tarihî millet için öngörebileceği hiçbir sahici gelecek tasavvuru yoktur.

Fikrî bağlamı belirledikten sonra yazının çıkarımlarıma konu olan bölümüne bakabiliriz:

"Alman filozofu Oswald Spengler 'Her medeniyetin bir matematiği vardır.' diyor. 'Hiçbir matematikçi yetiştirmemiş olan Türklerin matematiği nedir acaba?' Bu soruyu ve bu sorunun önemini Oğuz Atay'ı tekrar okurken fark ettim. Nitelikli bir hesaplaşmaya kendimizin de toplumumuzun da çok ihtiyacı olduğu bugünlerde bu soru daha da önemli hâle geliyor. 'Medeniyet matematiğimiz nedir?' sorusu üzerinde hiç düşündük mü acaba?"

Spengler "Her *medeniyet*in bir matematiği vardır." diyor, "Her *millet*in bir matematiği vardır." demiyor. Dolayısıyla soruyu "Türklerin değil, Türklerin mensup olduğu *medeniyet*in bir matematiği var mıdır?" biçiminde düşünmek gerekir. Yazarın, bu yanlış anlamasına bir de "*Hiçbir matematikçi yetiştirmemiş olan Türklerin...*" biçimindeki *cehl-i mik'ab*a (üç boyutlu cehâlet) dayanan yargısını eklediğimizde ortada *malûmât eksiklik*inden değil; bir *duruş*tan, bir *tavır*dan, bir *bakış*tan kaynaklanan bir sorunun olduğu açıkça görülür. Bu duruşta, tavırda ve bakışta yalnızca Türkler değil, İslâm medeniyeti bile ötekileştirilmiş, başkalaştırılmış hâldedir.

Tekrar etmekte yarar var: Sorun malûmât eksikliğinden

kaynaklanan bir sorun değildir. Sorunun kökleri doğrudan bakış, tavır ve duruş sorunudur. Hafızasızlıktan kaynaklanan bu hastalıklı bakışta, camiyi mektebin, imamı öğretmenin zıddı kabul ederek sosyolojik(!) *analiz* yapan, medeniyet ile milleti birbirine karıştırıp tarihî cehalete dayanarak *tahlîl* yapan arasında hiçbir fark bulunmamaktadır. Çünkü Anadolu ve Balkanlar'da Müslüman olmak için *medenî âidiyeti* atlayıp yalnızca *itikâdî mensûbiyeti* yeterli gören *muhafazakâr demokratlık*ın bu topraklarda yaşayan insanlara verebileceği hiçbir sahici gelecek tasavvuru yoktur. *Nitelikli bir hesaplaşmaya* gelince, diyebiliriz ki nitelikli bir hesaplaşma *bilgi*ye sormakla başlar; çünkü soru *sormak, aklın dindarlığıdır...*

Hayatı Değerler Üzerinden Kurmak[47]

"Türk elitleri niçin tarihlerine yabancı, değerlerine karşı tepkili, geleneklerine karşı aşağılayıcılar? Yalnızca Batılı olduğunu savunanlar değil, muhafazakârlar bile..." Bu soru ve yoruma, bulunduğum üniversiteye bir konuşma yapmak üzere gelen Alman bir akademisyen-felsefecinin onuruna verilen akşam yemeğinde muhatap oldum. Profesörün, XV. ve XVI. yüzyıl Avrupa tarihini konu edinen yüksek lisans çalışması yapmış bir tarih ögretmeni olan eşi hem mesleği dolayısıyla Türk tarihiyle ilgili, hem eşinin İslâm felsefesi uzmanı olması dolayısıyla değişik çevrelerde bulunmuş ve muhtelif düşüncelere mensup Türk akademisyenlerle tanışmış, hem de görev yaptığı okullarda okuttuğu Türk öğrencilerle ve velileriyle farklı seviyelerde ilişki kurmuş. Bildiği diller, getirdiği yorumlar, hanımefendi ağırlığıyla sorduğu sorular, öylesine değil, uzun zaman diliminde yaptığı bir tespitin nedenini merak ettiğini gösteriyor. Öyle ki, son dönem Türk tarihine ilişkin yorumlarını dinlemek bile insana acı veriyor. Bildiğiniz gerçekleri, yabancı birinin merak saikiyle dahi olsa yüzünüze karşı dillendirmesi, size ayna olması, fikrî seviyede ele alabileceğiniz bir sorunu hissî bir seviyeye taşıdığı için rahatsız ediyor. Fikriyât eleştirilir; ya hissiyât? Üzerine konuşmak bile acı verir. Evet! Bu soru ve yoruma yüzlerce kişi onlarca yanıt vermiş olabilir; tüm bunları da okumuş olabilirsiniz; ama doğrudan bu soruya, başka tespit ve yorumların eşliğinde siz muhatap olursanız o zaman durum oldukça farklı bir hâl alıyor.

---

[47] Ocak-2009, sayı. 68, s. 82-83.

Hem söylenenleri hem de kendi kişisel deneyimlerimi dikkate aldığımda, aklıma yıllar önce ABD'de tanıştığım bir Uygur Türkünün anlattığı olay geldi. Yıllarca Nazi subaylarının zorunlu ikamete tâbi tutulduğu bir birimde görev yapmış bu güngörmüş Türk kocası, kişisel olarak hiç sevmediği hâlde, subayların en çok, esir olmalarına, her şeyi kaybetmelerine karşın yaşam alışkanlıklarından, düzen ve temizliklerinden ödün vermeyen mağrur tavırlarına hayrandı. Bir gün çay sefası eşliğinde anılarını anlatırken kendisine sordum: "Hiç kişisel düşüncelerini öğrenebildiniz mi?" Bana, "Belki inanmayacaksın ama kendi aralarında bile yalnızca zorunlu hallerde konuşurlardı ve günlük dilin gerektirdiği sözcükleri kullanırlardı?" dedi. "Yazık! Hitler hakkında ne düşünüyorlardı? Bunu bilmek isterdim." deyince, şöyle yanıt verdi: "Uzun yıllar çalışınca, bir de Türk olduğumu öğrenince bana daha farklı davranmaya başladılar. Ben de bir gün bu samimiyetten yararlanarak ilişkimizin iyi olduğu birine sordum: 'Hitler'i seviyor musun?' Yanıtı şaşırtıcı idi: 'Nefret ediyorum.' Neden diye sordum. 'Çünkü başaramadı.' dedi."

Başarısını yalnızca inandığı, uğruna her şeyini göze alabileceği değerlerine bağlayan bir kişi, başarılı olduğu sürece, değerlerini kutsar, onlara sımsıkı tutunur; başarısız olunca da ilk olarak değerlerinden nefret eder, onları küçümsemeye başlar. Maddî ve manevî değişkenleri değerlendirmeyen, kurucu ya da yıkıcı yerlerini belirleyemeyen, her şeyi mensup olduğu değerlere yükleyen, maddî ve manevî koşullar el verdiği sürece başarılı olan bir kişi, ibre aleyhine döndüğü zaman da koşullara bakmaksızın sorumlu olarak yine en genel anlamıyla değerlerini ilan edecek, zamanla onlara bağlılığı gevşeyecek, azalacak, onları küçümsemeye, tahkir etmeye başlayacak, bir süre sonra da tüm günahı onlara yükleyip nefret edecektir. XVI. ve XVII. yüzyıllarda Osmanlı coğrafyasını ziyaret eden Avrupalı seyyahlar, baş-

ta elitler olmak üzere Müslüman halkın Osmanlı başarılarını dinî değerlere nasıl indirgediklerini anlatırlar. Nitekim çok erken bir dönemde Mehmed Birgivî örneğinde görüldüğü, ileri tarihlerde de sıkça müşahede edildiği üzere çözülmeler, başarısızlıklar da yine özellikle dinî değerlere yüklenmeye başlanmıştır. Denebilir ki, başarı getirdiği sürece kutsanan değerlerden başarısızlık döneminde nefret edilmiştir. Yakın dönem tarihimiz bu tavrın örnekleriyle doludur.

Geçmişin bu biçimde algılanmasını –başka değişkenler yanında– anlayabilsek de günümüz Türkiye'sinde bile pek çok soru ve sorunun yine yalnızca değerler üzerinden ele alındığını, tartışıldığını görmek son derece ilginç... Soru ya da sorunun doğasına yönelmeksizin yalnızca değerlere güvenmek hayal kırıklığı yaratır. Bir su sorunu, bir trafik sorunu, bir siyasî sorun yalnız ve yalnız değerler çerçevesinde ele alınıp çözülecek türden değildir. İyi bir fırıncı olabilmek, başarılı bir matematikçi yetiştirmek, uluslararası politikada başarı kazanmak yalnız ve yalnız dinî ya da ideolojik değerlerden beklenemez. Ne şucu ne bucu olmak, ne şu ırka ne bu ırka mensûbiyeti olmak, ne şu dine ne bu dine âidiyeti bulunmak, insanları tek başına ne başarılı kılar, ne başarısız...

Söylenenler, insan hayatındaki başarılarda ve başarısızlıklarda değerlerin yerini tahfif etmek için değildir; yalnızca değerleri tek değişken olarak almanın, başarıyı veya başarısızlığı yalnızca değerlere indirgemenin açıklayıcı olmadığını vurgulamak içindir. Bir dinî veya siyasî ideolojiye sıkı sıkı tutunmak yaptığınız işe bir renk verir; ama tek başına kesinlikle başarıyı garanti etmez. Nasıl ki *tabîat*ta doğal güçlerin mâhiyetini dikkate alarak âlet ve edevât yapıyor, tedbir alıyorsak *hayât*ta da soru ve sorunların doğasını göz önünde bulundurarak çözüm önermek zorundayız. Tersi durumda uçarken kutsadıklarınızı düşerken lanetlersiniz. Başarısızlığın maddî ve manevî değişkenlerinin tahlili kişiye yeni bir atılım verir, yeni bir başlangıç yapmasını sağ-

lar; yalnızca değerlere indirgenen bir başarısızlık yorumu ise ya körce yeni bir değer manzûmesi edinmeye ya da karşısında başarısızlığa uğranan kültürün değerlerini benimsemeye götürür. Elitlerimizin her şeyimizden tiksinmesinin, nefret etmesinin, iğrenmesinin, hatta başarılı olan başka kültürlerin, yine yalnızca değerlerine sığınmalarının tarihî-psikolojik analizi budur. Sonuç, yabancı tarih ögretmeninin o yemekte artık susmama neden olan şu cümlesidir: "Elitleriniz, entelektüel seviyede, kusura bakmayın ama, Latin alfabesi kadar Türkler!"

Önce Boşalt, Sonra Doldur![48]

Bir adam düşünelim: Elinde kendinin çokça önem verdiği, tarihî simgesel anlamı ve değeri yüksek, sıvıyla *dolu* bir *bardak* olsun... Öyle bir bardak ki kırılmaz, yani varlığı ortadan kaldırılamaz; ayrıca doğası gereği boş duramaz; ancak içindeki sıvı değiştirilebilir. Karşısında da elindeki bardağın içindeki sıvıyı *boşaltma*yı ve yerine kendi önemsediği başka bir sıvıyı *doldurma*yı *amaç*layan başka bir kişi olsun... *Bu istiâre-i temsîliye*yi bir *denkleme* dönüştürdüğümüzde, "dolu bardak" → "boşaltma" → "yeniden doldurma" → "yeni sıvıyla doldurulmuş bardak" biçiminde dört değişkenle karşılaşırız. Birinci değişken olan "dolu bardak" bir *durum*u; ikinci değişken olan "boşaltma" bir *işlem*i imler; yine bir *işlem* olan üçüncü değişkeni, "yeniden doldurma"yı gerçekleştirmek, ikinci değişkenin tamamlanmasını gerektirir ve ona bağlıdır ki sonuç olarak amaçlanan nihaî *durum* olan dördüncü değişkene, "yeni sıvıyla doldurulmuş bardak"a ulaşılabilsin.

Bardağın varlığının bizâtihi ortadan kaldırılamadığı koşulu bir kenarda tutulur ve öteki olasılıklar gözden geçirilirse şunlar söylenebilir: Dolu bir bardak boşaltılmadan doldurulamaz; karşıdaki kişiyi elindeki bardağı boşaltmaya *zorlamak*, içindeki sıvının tarihî simgesel anlamı ve değeri yüzünden muhtemel değildir, öyle ki ister elinden alarak ister dışarıdan değişik yaptırımlarda bulunarak zorlamak, kişinin elindeki sıvıya *bağlılık*ını daha da artıracaktır; farklı hilelerle amacı gerçekleştirmek hem *süreklilik* açı-

---

[48] Mayıs-2009, sayı. 72, s. 76-77.

sından sorun yaratacak, hem de nihaî amaç olan "yeniden doldurma" aşamasında kişinin yeni durumu kabullenmesi için fazladan mesai gerektirecektir. Çünkü belirtildiği üzere nihaî amaç bardağı boşaltmak değil, doğası gereği boş durması muhtemel olmayan bardağı yeniden, başka bir sıvıyla doldurmaktır. Hepsinden daha önemlisi, dolu bardağa sahip kişi, bunu boşaltmayı ve yerine kendininkini koymayı düşünen karşısındaki diğer kişinin elindeki sıvıyla bir tür *sorun* yaşıyorsa yapılması gereken, nihaî amacın saklı tutularak öncelikle boşaltma işleminin sağlıklı bir biçimde gerçekleşmesini sağlamak; bardak bir kez boşaltıldıktan sonra –doğası gereği boş duramayacağından– yeniden doldurulmaya *hazır*, *istekli*, hatta *muhtaç* hâle getirmektir.

Bu koşullar ışığında, tam anlamıyla izlenmesi gereken *strateji*, kişiyi, başka bir sıvıyı gündeme getirmeksizin elindeki bardakta bulunan sıvının değersiz, önemsiz olduğuna *ikna etmek*, kısaca kişi ile sıvısı arasına mesafe koymak; akabinde de bizâtihi o kişiye *kendi isteğiyle*, *kendi rızasıyla* bardağı boşalttırmaktır. Çok değişik yollarla gerçekleştirilebilecek bu süreçte *ilk amaç* mevcut sıvıdan kurtulmak olduğundan, bizâtihi bardağın herhangi bir 'sıvı' ile doldurulmasının gerekmediğinin vurgulanması, *sıvı-sız-lık*ın en iyi durum olduğunun dile getirilmesi bile izlenen stratejinin bir parçası olarak kabul edilebilir. Çünkü ilkece bilinmektedir ki, doğası gereği bardak için sıvısızlık geçici bir durumdur; er ya da geç başka bir sıvıya *gereksinim* duyacaktır. Bu nedenle mevcut sıvıdan kurtulmak, kişiyi kendi rızasıyla bardağını boşaltmaya ikna etmek, en önemlisi de kişiyi kendi mevcut sıvısından tiksindirmek, nefret ettirmek ve iğrendirmek ilk aşama için yeterlidir.

Şimdi mezkûr temsildeki değişkenleri günümüz Türkiye'sindeki gerçekliği dikkate alarak yeniden belirleyelim: Bardak, din duyuşudur; daha önceki yazılarımızda da dile getirdiğimiz gibi herhangi bir kurumsal dine mensup ol-

mak ile din duyuşu ayrı ayrı olgulardır ve din duyuşunun kaynağı bizâtihi insanın doğasıdır. Herhangi bir kurumsal din, din duyuşuna verilmiş bir yanıttır; yanıtın ortadan kaldırılması soruyu ortadan kaldırmaz; bunun için bizâtihi insanın ortadan kaldırılması gerekir. Benzer biçimde herhangi bir kurumsal felsefe dizgesini yok saymakla, doğasını insanda bulan *felsefe yapma duyuşu* ortadan kaldırılamaz. Aynı yargıları, kaynağını yine insan doğasında bulacağımız *sanat* ve *bilim* için de tekrarlayabiliriz. Din, felsefe, bilim ve sanat, insan doğasında içkin soruların tezâhürleridir; bu soruların arayışlarıdır. Kısaca denirse, herhangi bir kurumsal dini ortadan kaldırmak mümkündür; ancak insan türü ortadan kalkmadıkça bizâtihi din ortadan kalkmayacaktır. Çünkü *yol* anlamına gelen *din*, insanın doğum ile ölüm arasındaki çizgisindeki *varoluş tarzı*dır; bu nedenle herhangi bir kurumsal dine mensup olmamak dahi bir tür yol olduğundan kişinin dinidir.

Devam edersek, Türkiye gerçeğinde *bardak*ın içindeki sıvı, bin yıllık tarihiyle akîde, kültür, medeniyet vs. biçimleriyle tezahür eden İslâm'dır. Nihaî amaç, yani dördüncü değişken, "yeni sıvıyla doldurulmuş bardak", uzun vadede Türkiye'nin Hristiyanlaştırılması/Protestanlaştırılmasıdır. Ancak yukarıda dile getirilen gerekçelere dayalı olarak geliştirilen strateji gereği öncelik, ikinci değişkenin, yani mevcut bardaktaki sıvının sağlıklı bir biçimde boşaltılmasıdır. Söylendiği üzere bu işlem en sağlıklı biçimde ancak kişiyi, başka bir sıvıyı gündeme getirmeksizin elindeki bardakta bulunan sıvının değersiz, önemsiz olduğuna *ikna ederek*, kısaca kişi ile sıvısı arasına *mesafe koyarak*; akabinde de bizâtihi o kişiye *kendi isteğiyle*, *kendi rızasıyla* bardağı boşalttırarak gerçekleştirilebilir. Bu nedenle Türkiye'de yapılan, bir *din düşmanlığı* değil, bir *İslâm düşmanlığı*dır; bu da İslâm'ın hem bir akîde hem bir kültür hem de bir medeniyet olarak değersizleştirilmesi stratejisine dayanır.

Çünkü ilk amaç *İslâmsızlaştırma*dır (de-Islamization); bardakta bulunan İslâm sıvısını boşaltmak; kişilerin nezdinde İslâm'a yönelik bir nefret, tiksinme ve iğrenme duygusu oluşturmak; hatta yalnızca akîde olarak değil, bir kültür ve medeniyet olarak bile Müslüman âidiyetten *utanma duygusu* yaratmaktır. Eski bulunduğu durumdan utanan insanın en önemli psikolojik davranışı, o durumu anımsatan en küçük işarete bile sert tepki vermesi; hiçbir tezâhürüne tahammül edememesidir; çünkü utanan en çok kendinden kaçar. Bunu tespit için teorik ahkâm kesmeye gerek yok: Bazı gazetelerde Kutlu Doğum haftası ile ilgili yayımlanan yazıları *protesto eden* (yani utanan) okuyucuların, yine aynı günde ve aynı gazetede başka dinlerle ilgili haberlerden rahatsızlık duymaması, yukarıda ifade edilen çerçevede, Türkiye'de *de-Islamization* konusunda gelinen seviyeyi en güzel bir biçimde özetler. Yeri gelmişken dile getirilmelidir ki, Türkiye'de misyonerlik faaliyetleri sanıldığı gibi başka herhangi bir dinin teklifi aşamasında değil, bizâtihi İslâm'ın, yani bardaktaki mevcut sıvının boşaltılması ve gelecekte yeni sıvının doldurulmaya hazır hâle getirilmesi aşamasında yürütülmektedir; –nazar değmesin– dindarlar(!) da buna yardım etmektedir.

Evet! İnsanlar bir akîde, bir kültür ve bir medeniyet olarak İslâm'dan yani kendilerinden utanmakta ve kaçmaktadırlar; ancak unutulmamalıdır ki, her kaçış bir sığınma ile biter. Çünkü insan yalnızca sorularla yaşayamaz; önünde sonunda ya kendine has bir yanıt bulur ya da hazır yanıtlara sığınır; sığıntı olur. Öyleyse soru şudur: Muhafazakârlar, dindarlar, insanlara utanmayacakları, kaçmayacakları bir *sığınak* teklif edebiliyorlar mı? Teklif sahibi olmak! İşte bütün mesele!

Kadı-zâde'nin İzinde Semerkant İzlenimleri[49]

9-11 Haziran tarihleri arasında, Özbekistan'ın Semerkant kentinde, UNESCO tarafından 2009 yılının "*astronomi yılı*" ilan edilmesi ve Uluğ Bey'in ölümünün 615. yılı münasebetiyle, Semerkant matematik-astronomi okulunu ele alan uluslararası bir toplantı düzenledi. Toplantıya katılmayı fırsat bilip, Taşkent'te bulunan Bîrûnî Şarkiyat Araştırma Enstitüsü'ndeki yazma eser kütüphanesinde çalışmak üzere 3 Haziran'da Taşkent'e ulaştım. Bu kısa sürede hem akşamları hem de hafta sonu rehberimle birlikte Taşkent'te dolaştım. Şehrin mimarî değerlendirmesi uzmanlarına bırakılmak kaydıyla, en azından dolaştığım yerler itibarıyla şehrin oldukça insanî bir havası olduğu söylenebilirdi. Yolların genişliği, temizliği ve yeşil alanların çokluğunun yanı sıra temiz hava, hep birlikte şehri yaşanabilir kılıyor. Depremler şehrin tarihî dokusunu tamamen tahrip ettiği için büyük oranda yeni mimarînin hâkim olduğu, ama kadîm mimarî unsurlarının da yer yer kullanıldığı bir silüet ortaya çıkmış.

Taşkent, bir başkent olarak, Sovyet sonrası bağımsızlaşan Özbekistan Devleti'nin zihniyetini ve amacını cisimleştiren bir özellik taşıyor. Geç kalmış ulus-devlet modelinin tüm unsurlarının kullanıldığı bu zihniyetin, görebildiğim kadarıyla, siyasî, edebî ve ilmî olmak üzere üçayağı söz konusu. Her bir ayak, tarihî bir derinlik kazandırılarak inşa edilmeye çalışılmış ve her biri için üç tarihî kişilik simge olarak seçilmiş: Siyasî simge Emir Timur, Özbek kimliğinin tarihî arka planına ve dolayısıyla iddialarına da işaret edi-

---

[49] Eylül-2009, sayı. 76, s. 74-75.

yor: Çağatay ulusu ve onun bir tür devamı olan Timurîler ile Şeybanîlerin mirası... Pek çok yerde karşılaştığım Timur dönemi tarihî haritalarının hedeflenen Özbek kimliğine tarihî derinliğin yanında emperyal bir renk vermesi, retorik düzeyde bile olsa, kanımca kaçınılmaz.

Edebî simge ise Türkiye'de de Türk dili tarihi için dönüm noktalarından biri kabul edilen, Mir Alisher Navoiy... Taşkent'in en önemli caddesi onun adını taşıyor ve Timur gibi heykelleri var. Ali Şir Nevaî'nin Özbek tarihi için yeri ve önemini bir akademisyen şöyle dillendirdi: "Ondan önce buralarda Farsî konuşulurdu; onunla birlikte, Türkî dil (Çağatayca) başladı." Yeri gelmişken şu konuya temas etmekte fayda var: Türkî sözcüğü, bir terim olarak yalnızca Özbekler için değil, hemen hemen tüm Orta-Asya devletleri için önemli. Örnek olarak, en azından resmî ve entelektüel çevreler, kendilerine Türk denilmesinden hoşlanmıyorlar; "Türkîyiz ancak Türk değiliz." diyorlar. Türk sözcüğü bir terim olarak, Türkiye Cumhuriyeti'ne ait kabul ediliyor. Bir akademisyen bu konudaki düşüncelerini daha açık kılmak için şu örneği verdi: "İngilizler, Germen kökenlidirler ama Alman değillerdir." Başka bir akademisyen ise düşüncelerini berraklaştırmak için İngilizceden örnek getirdi: "Turkish ile Turcic, ayrı ayrı referanslara sahiptir; birincisinden Türkler ve Türkçe konuşanlar anlaşılır; ikincisi ise Türkçeyle aynı söz dizimine sahip bir dili konuşan öteki tüm uluslardır." Bu açıklamalar, 1990'ların başında, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi'nde konuşma yapan bir Azerî akademisyenin dediklerini anımsattı bana: "Türkiye, Türk sözcüğüne yalnız başına sahip çıktığı için öteki Türkî devletler kendilerine Türk demekte zorlanıyor." Nitekim toplantıda bir bildiri sunan Azerî bir akademisyen hem Nasiruddin Tûsî'yi (Merağa-Azerbeycan) hem de Uluğ Bey'i (Semerkant-Özbekistan) Türk değil, "Türkî evlatlarımız" diye nitelendirmeyi tercih etti.

Özbekler, ilmî simge olarak ise tahmin edileceği üzere, Mirza Uluğ Bey'i seçmişler. Hem Taşkent'te hem de Semerkant'ta pek çok heykeli bulunan Uluğ Bey, yalnızca mahallî bir değer değil, dünya (aslında Avrupa) bilimine katkıda bulunan bir ad onlar için. Ancak toplantı sırasında gözlemlediğim üzere, Uluğ Bey ve Semerkant Okulu deyince (Özbekler *Uluğ Bey Okulu* demeyi daha çok tercih ediyorlar) daha çok uygulamalı astronomiyi ve Semerkant Rasathanesi'nin ürettiği *Zic-i Uluğ Bey*'i anlıyorlar. Bunun da nedeni açık: Geç bir tarihte de olsa Avrupa dillerine çevrilen ve kullanılan bir eser olması. Velhasıl Özbekler için de Avrupa bilimine etki etmek psikolojik bir rehabilitasyon aracı. Semerkant matematik-astronomi okulunun bir bütün olarak yapısı, örgütlenmesi ve ürettikleri konusunda bildikleri son derece basit. Kelâm, dil felsefesi gibi sahaları geçiniz, okulun teorik astronomi eserleri, matematik ve geometri gibi alanlarındaki çalışmaları bile fazlaca dikkate alınmıyor. Çünkü temel ilke büyük oranda Batı'ya çevrilmiş ve etki etmiş olmak; bu durumu en iyi Okul mensûbu bilim adamlarının adları konusunda görüyorsunuz: *Zic*'in üretilmesinde ya da yorumlanmasında katkısı olan adlar; hâlbuki Cemşid Kâşî, babasına yazdığı mektuplarda yalnızca Medrese'de görev alan yüz matematikçi-astronomdan bahseder. Bir insanın, bir kültürün kendini başkasına etkisi oranında tanımlaması, ben-idrâkini buna göre belirlemesi hepimizin ortak hastalığı... Bunun başlıca bir başka nedeni de Özbek bilginlerin büyük oranda İngilizce yazılan metinleri takip etmemesi, edememesi. Günlük ilişkilerde kullanılan Özbekçenin ilmî sohbetlerde yerini Rusçaya bırakması bir tesadüf değil. Öyle ki, toplantıda ileri gelen Özbek akademisyenlerin bildirilerini Rusça sunması, ayrı bir değerlendirmeyi isteyen acı bir hakîkat.

Dikkat edilirse, ulus-devlet kimliğinin inşâsında seçilen üç ad da Timurîler döneminin mensûbu. Bilindiği üze-

re, Orta-Asya, Timurîlerden sonra birlikli merkezî bir devlete sahip olmadı. Bunun elbette pek çok nedeni olmalıdır. Ancak Taşkent'te doktora çalışmalarını yürüten bir Türk öğrencinin bu konuyla ilgili tespiti ilginçti: "Kurulamadı; çünkü tarikatlar her zaman siyasî irâdeden daha fazla toprağa sahiplerdi; siyasî irâde de hiçbir zaman güçlü olamadığından parçaları birleştiremedi." Acaba Fatih Sultan Mehmed'in, Fetih'ten sonra büyük toprak vakıflarına el koyması böyle bir öngörüden mi kaynaklanıyordu?

Semerkant, her şeyiyle muhteşem tarihî bir şehir: Camiler, medreseler, türbeler ve çok az bir bölümü yeniden üretilen Rasathane... Timur'un cümlesi pek çok tarihî eserin yanına konulan mermerlere işlenmiş: "Gücümüzden şüphe duyan, eserlerimizin ihtişamına baksın..." Bu nedenle Timurî mimarînin dışa yönelik bir görkem vurgusu var: Zâhir ve ebebîlik arzusu. Turkuaz mavisinin muhteşem kullanımı merkezî bir olgu; bu nedenle ilk dönem Anadolu Selçuklu mimarîsiyle akrabalık taşıyor. Anadolu'da Turkuaz mavisinin yerini yavaş yavaş yeşilin almasının herhâlde sanat tarihi açısından bir açıklaması vardır. Klasik Özbek müziği saray merkezli olduğundan kadın (cariye) simgesini sürdürüyor. Bizim mûsikîmizin farklılığı -herhâlde- sarayın yanında tekkenin (Mevlevîliğin) de bulunmasından mı kaynaklanıyor?

Semerkant gezisinde, muhtemelen Kadı-zâde'nin ders verdiği ana medresede bildiri sunmanın heyecanın yanı sıra üzüldüğüm en önemli şey, şimdiye değin Kadı-zâde'nin diye bilinen büyük türbenin, bir hanıma, büyük bir olasılıkla Uluğ Bey'in sütannesine ait olduğunun tespit edildiğini öğrenmekti. Yine de, büyük türbenin fotoğraflarına bakınca, Kadı-zâde'nin mütebessim yüzünü görmeye devam ediyorum.

İstikâmeti Muhkem, Sahîh Bir Adam: Turgut Cansever[50]

Bilge mimarımız Turgut Cansever'in vefat haberini gurbette, birkaç kez masaya oturmama karşın bir türlü toparlayamadığım *Anlayış* dergisi Mart yazısını yazarken öğrendim. Bu nedenle kaleme almakta olduğum yazıyı bırakıp bu büyük insan ile aramızda geçen ilk görüşmeyi ve bu görüşmenin bendeki izlenimlerini dikkate alan bir yazı yazmanın, tarihe kayıt düşme adına daha uygun olacağını düşündüm. Bir gün, değerli büyüğüm İsmail Kara Bey, telefonda, Hoca'nın kendisini aradığını, yazmakta olduğu *Mimar Sinan* kitabı için o dönemdeki Osmanlı ilim ve düşünce hayatına ilişkin bazı sorular sorduğunu ve Dücane Cündioğlu'yla birlikte üçümüzü bu konuları müzakere etmek için evine davet ettiğini bildirdi. Gittik. Hoca'yı eserleriyle, yazdıklarıyla tanımama karşın, kendisiyle ilk defa yüz yüze ve doğrudan, aynı ortamda karşı karşıya gelmiştim. Daha evlerinin kapısından girerken ilk hissettiğim şey, etrafına da sirâyet eden, yaşının ötesinde bir *heyecan*a sahip olmasıydı. Heyecan sözcüğünü rahatlıkla *aşk* ile değiştirebiliriz. Öyle ki, tüm beyefendiliğine karşın, konuşurken kendini konuştuğu konunun kavramsal örgüsüne ve temel yargılarına kaptıran, bir tür *cezbe* hâline geçen ama mantıksal akışı ve dilsel örgüyü kaybetmeyen bir aşk... Muhterem eşleri hanımefendinin büyük bir nezaketle ikram ettiği böreklerimizi yer, çaylarımızı yudumlarken, Hoca konuya girdi. Hazırlamakta olduğu kitabın, bir fikir olarak nasıl ortaya çıktığını, hangi aşamalardan geçtiğini özetledikten sonra

---

[50] Mart-2009, sayı. 70, s. 36-38.

önünde duran kağıtlardan Mimar Sinan'ın onlarca eserinin *resmini okumaya* başladı. Açıkçası anlattıklarını, bir röntgeni inceleyerek hastasının durumunu teşhis eden tabip gibi resimlerde nasıl gördüğünü merak ettim; en ufak bir ayrıntıyı bütünle bağdaştırması, soru/sorun ile sözcükler arasında kurduğu ilişki olağanüstüydü. Büyük bir aşk ile ayrıntılı bir biçimde sunduğu bu ziyafetten sonra yine kendisini aşk ile dinleyen bizlere döndü ve "Şimdi! Merak ettiğim, şu soruların yanıtları..." diyerek arka arkaya sorularını yöneltmeye başladı.

Hoca'nın ne o sunumunu ne de sorularını hiçbir zaman unutmadım. Aslında o sunumdan *heyecanı* ve *aşkı*; sorulardan ve soru sorma tarzından da bir bilginin, bir bilgenin ilgilendiği olgu ve olayları *nasıl incelemesi* gerektiğine ilişkin pek çok sonuç çıkardım. Hoca'nın sorularını şöyle özetlemek mümkün: Mimar Sinan'ın her bir eseri, genelde bir önceki eserini aşmaya yönelik bir gelişme izler; bu nedenle Sinan, her eserinde daha önce denememiş olduğu yeni unsurları işin içine katar. Her düşünür gibi her mimar da tüm dehasına karşın tarihî bağlamının çocuğuysa, Sinan'ın denediği unsurların, dönemindeki Osmanlı ilim hayatındaki karşılıkları nelerdir? Hoca'nın verdiği pek çok somut örnek içinden *hareket* kavramını zikretmesi dikkate değerdi. Sinan, eserlerinde hareketi farklı biçimleriyle kullanmış, özellikle Süleymâniye ile Selîmiye'de duvarlara aşağıdan yukarıya doğru şiddeti artan bir hareket vermiştir. Sinan'ın çağında, Osmanlı ilim hayatında hareket kavramı üzerinde vuku bulan tartışmalar nelerdir? Öbür taraftan mekânın kullanımı ile yön kavramı Sinan için önemlidir. Acaba bu dönemde *mekân* ve *yön* kavramını inceleyen çalışmalar olmuş mudur? Süleymâniye'nin duvarlarına yakından baktığımızda, duvarların tekil taşlardan kurulu bir kompozisyona sahip olduğunu görürüz; ancak uzaktan seyrettiğimizde karşımıza yekpare bir hendesî/geometrik biçim belirir. Bu dö-

nemde cismin ontolojisi ile ilgili ne tür yaklaşımlar söz konusudur? Turgut Hoca bu ve daha pek çok soruyu, tümüyle, önünde duran, elbette daha önce onlarca kez seyrettiği Sinan'ın eserlerinin fotoğraflarından hareketle soruyordu. Aşk ve heyecan ile üst üste, ateşten top misali bir sürü soruyu önümüze koyan Hoca, bitirdikten sonra "Evet! Şimdi sizi dinliyorum." dercesine sustu...

İtiraf etmem gerekir ki, biz daha Hoca'nın heyecanının etkisindeydik ve yalnızca sorularının ağırlığı altında değil, *sahicilik*i altında da ezilmiştik. Hoca, her şeyden önce *kendine saygı duyan* bir insandı; bu nedenle saygın bir kişi olarak el attığı her şeyi *ciddiye alıyor*, hem saygı duyuyor hem de saygın kılıyordu. *Yaptığı işe saygı duymak*, o işi *saygın kılmak*, ancak ve ancak kendine saygı duyan insanın başarabileceği bir şeydir. Yalnızca saygı mı? Konusuna karşı *ciddiyet* ve *titizlik* de yine kendini ciddiye alan ve kendine karşı titizlenen bir kişinin dikkat edebileceği hasletlerdendir. Diyebilirim ki, incelediği olgu ve olaya karşı ciddiyet ve titizlik gösteren bir kişinin, o olgu ve olay hakkındaki bilgisini –malûmâtını değil– derinleştirebileceğinin ilk kayda değer örneğini Turgut Hoca'da görmüştüm. Daha teknik bir deyişle ciddiyet ve titizlik epistemolojik bir ilkedir, kaynaktır ve kişinin bilgisini artırır. Bu ve daha sonraki görüşme ve konuşmalarımızda Hoca'nın yalnızca *bilgin* değil bir *bilge* olduğunu, üç *selîm*i *–akl-ı selîm*, *kalb-i selîm* ve *zevk-i selîm*– kişiliğinde meczettiğini, ilim ile irfânı şahsiyetinde bir araya getirdiğini en derinden hissettim. *Öğretim* (talîm) biçimsel bir süreçtir ve konusunda uzman pek çok kişiden tahsil edilebilir. Ancak *eğitim* (terbiye) organik bir süreç olduğundan bizâtihi o terbiyenin *hedef*ini, *sonuc*unu temsil eden canlı bir *örnek* ister. Turgut Hoca, işte böyle bir örnek isimdi; ilmini ve irfânını, *üç selîm*i şahsında tecessüm ettirebilmiş bir *temsîl*di.

Hoca'nın sorularına gelince; o gün ilk defa muhatap ol-

duğumuz ve Mimar Sinan'ın eserleriyle bağlantılarına dikkatimiz çekilen sorular için araştırma yapmak ve bir-iki hafta sonra tekrar buluşmak üzere ayrıldık. Bu kısa süre içinde yaptığım –ve soru sorma tarzı itibarıyla hâlâ takip ettiğim– araştırmalar sonucunda Hoca'nın tüm sorularının ne kadar isabetli olduğunu görmek şaşırtıcı oldu. Osmanlı döneminde *hareket* konusunda en yoğun tartışmaların 1460 ile 1585 tarihleri arasında cereyan ettiğini ve pek çok risale kaleme alındığını fark edince; cismin ontolojisi konusunda meşşâî, işrâkî ve kelâmî tartışmaların bu dönemde yeniden canlandığını görünce; hele bir de yalnızca *yön* konusunda Saray'da yapılan ve daha sonra âlimler arasında tartışılmaya devam eden sorulara ilişkin kayıtları içeren yaklaşık 300 yapraklık (600 sahife) yazma eseri tespit edince, Hoca'nın önüme nasıl bir yol açtığını hissettim. Sahici sorular, sahici adamların işidir ve muhataplarına da sahici yollar açarlar. Turgut Cansever, istikâmeti muhkem, *yön*ü olan bir insandı ve muhataplarına da muhkem bir yönü işaret etti. Artık sorumluluk, bu işarete muhatap olan kişilerin omuzlarındadır.

Hakk'ı ve Sabrı Tavsiye Eden Adam: Şakir Kocabaş[51]

Değerli bilgin ve düşünür Şakir Kocabaş hakkında bir yazı yazmam istendiğinde, temel tezlerini ele alan bir metin telif etmeyi düşündüm. Özellikle lisan, kavramsal çerçeve, bilgi ve gerçeklik, bilimsel teorilerin ve sistemlerin modellenmesi, ifadelerin gramatik ayrımı gibi temel kavramlara ilişkin düşüncelerinin oluşturduğu çerçeve ile bu çerçevenin bilim tarihine, felsefesine tatbiki, bu süreçte İslâm medeniyetinde üretilen bilginin tarihî ve sistematik değerlendirilmesi hiç şüphesiz, Kocabaş'ın üzerinde durulması gereken yaklaşımlar serdettiği ana alanlardır. Ancak *İfadelerin Gramatik Ayırımı*'ndan *İslâm'da Bilginin Temelleri*'ne, buradan da *Fizik ve Gerçeklik*'e ve diğer pek çok çalışmasına müracaat edilerek yapılması gereken böyle bir çalışmayı şimdilik erteleyerek, kendisiyle, İstanbul dışına çıkmadan hemen önce, 22 Temmuz 2006'da Bilim ve Sanat Vakfı'nın üçüncü katında, Kırmızı Salon'da, 14:00-14:30 saatleri arasında yaptığımız müzakereli sohbeti aktararak tarihe bir not düşmeye karar verdim.

Hoca son müzakereli sohbetimize oldukça hazır gelmişti. Söze, bir yazımı[52] tebrik ederek başladı ve yazının, insan düşüncesinin dünyayı inşa ederken kavramsal yapıların belirleyiciliği konusunda dile getirdiği temel tezlerle uyum içerisinde olduğunu, dolayısıyla bazı tekliflerde bulunmak istediğini belirtti. Kendisinin fikirlerine eleştiri yazmış, kendisinden de aynı şiddette mukabele görmüştüm. Buna rağ-

---

[51] Eylül-2006, sayı. 40, s. 84-85.

[52] Temmuz-2006, sayı. 38, s. 78-79.

men aramızdaki ağabey-kardeş ilişkisinin sürmesi yanında, özellikle çağdaş bilim felsefesi konusunda ilmî kitap ve makaleleri takas eder; aramızda kısa değerlendirmeler yapar; bilim tarihi ve felsefesi konusunda fikir alışverişinde bulunur; hatta Bilim ve Sanat Vakfı içerisinde verdiğimiz, ikimizi de ilgilendiren derslerimize karşılıklı olarak girerdik. En büyük şikayetinin şeklî dersler yanında, içeriği önceden tayin edilmemiş sohbet amaçlı birliktelikler tertip edememiz olduğunu bildiğimden kendisinden bu çerçevede teklifler bekliyordum. Ancak hiç beklemediğim bir teklifle karşılaştım: Evren'in, bilgi ve gerçeklik arasındaki uygunluğu gözeten, kavramsal modellenmesi konusunda uzun süredir yürüttüğü çalışmayı beraberce sürdürmek. Şaşırdığımı, biraz da ne diyeceğimi düşündüğümü görünce, özetini verdiğim şu konuşmayı yaptı:

"Yaptığım çalışmaların içerdiği temel tezlere itirazları biliyorum ve bu itirazları iki noktada topluyorum: Birincisi: *Kur'ân-ı Kerîm*'den kalkarak başta *Hakk* kavramı olmak üzere tabiatı doğru idrâk için vahye uygun kavramsal modelleme/ler yapmayı, fizik, kimya gibi temel bilimleri *Kur'ân-ı Kerîm*'den hareketle kurmayı düşündüğüm zannediliyor. Oysa yapmak istediğim fizik, kimya gibi tüm bilimler için sahîh bir kavramsal modelleme oluşturmak; çünkü bilgi ile gerçeklik arasında vahiy dışında herhangi bir metnin uygunluk kurabileceğini düşünemiyorum. Öte yandan bu tür bir kavramsal modelleme, Yaratıcı ile yaratılan arasındaki ilişkiyi yine en sahîh bir şekilde verecektir. İbda, halk, tekvin vb. kavramları içeriklerine ve kullanımlarına uygun dikkate aldığımızda bugün tartışılan pek çok sorunu aşmak mümkündür. Kısaca, amacım nesneye ilişkin bilimsel modellemeler kurmak değil, tersine nesneyi çeşitli açılardan ele alan, tabiata ilişkin tüm bilimlerin içerisinde iş görebileceği üst bir dil kurmak. Bu, bilgi ile gerçeklik arasında kopan ilişkinin yeniden kurulması için şart-

tır. Bunun için en sahîh dilin vahiy dili olduğunu düşünüyorum."

Kendisine, "Bu kavramsal modellemede en önemli şartı *Kur'ân-ı Kerîm*'de mevcut olmak şeklinde belirliyorsunuz. Ancak bazı kavramlar *lafzî* olarak değilse de *mefhûm* olarak mevcuttur. Örnek olarak, *Varlık* kavramı lafzî olarak yok; ancak mefhûm olarak var." dediğimde şu yanıtı verdi: "Olabilir. Benim vurgum bu kavramın Yunanî içeriğine aittir. Yoksa Varlık kavramı Hakk gibi temel kavramların belirlediği ana model çerçevesinde dikkate alınabilir." Kocabaş, cümlelerini, kavramsal modellemede *Kur'ân-ı Kerîm*'in merkezî yerini korumak şartıyla yaklaşımında lisanî modelleme tanımlarını dikkate alarak tadilatın mümkün olduğunu, bunu bizzat kendinin bile çalışmalarında yaptığını söyleyerek tamamladı.

"İkinci itiraz –ki, bu konuda eksiklerim olduğunu kabul ediyor ve beraber yapacağımız çalışmada bu konuda katkı bekliyorum– çalışmamın tarihî temellendirmesidir. Bilim ve Sanat Vakfı'nda verdiğin bazı derslerde dinlediklerim bu konuda ciddi bir çalışmanın yapılması gerektiği konusunda beni ikna etti. Özellikle İbn Heysem'in çalışmalarında Varlık kavramını hiç kullanmadığını, daima Hakk kavramını – hem büyük 'H'yi hem küçük 'h'yi dikkate alarak– kullandığını öğrenmem temel yönelimim konusunda doğru yolda olduğuma ilişkin inancımı pekiştirdi. Bu çerçevede öncelikle felâsife ile kelâmcıların *Kur'ân-ı Kerîm*'deki kavramları nasıl idrak ettiklerini ve nasıl kullandıklarını tarihî metinlere geri giderek belirlemek istiyorum. İbn Rüşd konusundaki itirazlarının farkındayım; ancak henüz tam manasıyla ikna olmuş değilim. Belki İbn Rüşd'ü tercih etmemiz Batı'yı fazlaca dikkate almamızdan kaynaklanıyor. Olabilir. İbn Rüşd'ün yerine İbn Heysem'i de koyabiliriz. Neticede bu konuda temel kişileri ve metinleri beraberce, arkadaşların da katılımıyla incelemek isterim."

Kendisine Francis Bacon'un şu cümlesini hatırlatıyorum: "Nehir yalnızca hafif olan şeyleri sürükler; ağır olanlar nehrin dibine çöker." Tarih nehri de böyledir. Tarihten bize ulaşanlar *hafif* olanlardır. Medeniyetimizin ağırlıkları tarih denen nehrin derinliklerinde bulunmaktadır. Öyleyse sorun yalnızca kişi sorunu değildir. Özellikle Nazzâm, Ebû Huzeyl Allâf gibi ilk dönem kelâmcılarının *Kur'ân-ı Kerîm*'deki terimleri kullanmaları dikkate değerdir. Öte yandan tarihe ilişkin bazı çıkarımların tüm metinler incelendikten sonra yapılması gerekir. Örnek olarak: Varlık kavramının ilk dönem kelâm için merkezî bir yeri yoktur; ama felâsife için vardır. Bakillânî'ye göre mesela *vücûd*, *mevcûd*un yalnızca bir sıfatıdır.

Kısaca özetini verdiğim bu müzakereli sohbetin sonunda Şakir Kocabaş, seyahatimden döndükten sonra bir program yaparak beraberce çalışmaya başlamayı teklif etti. Kendisine, bunu fırsat bilerek, bu ve benzeri konulara ilişkin çalışmaları takip edecek öğrencilere altyapı sağlamayı hedefleyen, kozmoloji, kuantum felsefesi, yapay zekâ ve felsefesi, bulanık mantık, nanoteknoloji, genetik bilimler, biyoteknoloji, bilim felsefesi, dijital ontoloji gibi derslerin okutulması gerektiğini söyledim. Neticede kendisi heyecanla, kozmoloji ve yapay zekâ konusunda ders verebileceğini, diğer konularda da elinden gelen katkıyı yapabileceğini söyledi. Ben de kendisine kelâmî doğa felsefesi konusunda bir okuma grubu oluşturmayı düşündüğümü, bu grupta âlem, zaman, mekân, cisim, hareket gibi doğa felsefesinin temel kavramları ile Tanrı ve doğa ilişkisine dair tarihî müktesebatı ele almaya çalışacağımızı ifade ettim.

Şakir Kocabaş, *insan*ın *hüsran*da olduğuna, hüsrandan yalnızca iman edenlerin, salih amel işleyenlerin, özellikle –o âşık olduğu– Hakk'ı ve sabrı tavsiye edenlerin müstesna kılındığına inanan ve bu inancına göre eyleyen ve yaşayan derviş meşrep bir bilgin ve düşünürdü. Çalışmayı *ya-*

*yık vurma*ya benzetirsek, insanın belirli bir miktar ayrandan yağ elde etmesinin, ancak ve ancak *sessiz* ve *derin*den ama *sürekli* yayığı vurmaktan geçtiğini söyleyebiliriz. Kocabaş, hayat denen süreçte çığır açıcı, insanlara bakış sağlayıcı, ufuk kazandırıcı bir çalışmanın ancak ve ancak böyle bir yayık vurma eylemiyle mümkün olduğuna, dolayısıyla yukarıda özetini verdiğim son sohbetimizin de gösterdiği üzere *yarın ölecekmiş gibi hazır* ama *hiç ölmeyecekmiş gibi çok çalışılması* gerektiğine inanan bir insandı. Öyle *ol*du, öyle *öl*dü.

İnsan tabiata doğar, hayatı ise kurar. Hayat hafızayla, geçmişle, tarihle hayat bulur. Tarihi bilmeyen insan, geçmişi bilmeyen insan demek değildir; geleceği bilmeyen, hayatı ön-göremeyen insan demektir. 1000 yıldır bu topraklarda tarih yazmış Türkler, ancak tarihi tecrübelerine mensubiyet; inşa ettikleri medeniyete aidiyet duymakla dik durabildiler. İşte bu deneme Türk kimliğini teşrihe çalışıyor. İnsan olmaklığı en temel varoluş tarzı olarak benimseyen, bu yüzden de sırtlanların arasında yalın-ız kalmış ama dik-duruşunu, yürüyüşünü, kısaca *kendilik*ini koruyarak yeni bir hayatı teklif ve temsil etmeye çalışan Türk'e, bu gayreti kemale taşıyacak ilkeleri ve hedefleri işaret eden yazılardan oluşuyor.

İhsan Fazlıoğlu Kitaplığı

İnsan-Tarih Yazıları

9 786051 604114

15₺

papersense